

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**GINTARĖ STANIONĖ
EDUKOLOGIJOS MAGISTRANTŪROS NUOLATINĖS
STUDIJOS**

**TEISINIO ŠVIETIMO POREIKIS UGDANT MOKINIŲ
PILIETIŠKUMĄ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Prof. dr. Rita Bieliauskienė*

Vilnius,

2014

TURINYS

SĄVOKŲ ŽODYNAS	3
ĮVADAS	4
1. PILIETIŠKUMO UGDYMO TEORINIAI ASPEKTAI.....	7
1.1. Pilietiškumo koncepcija.....	7
1.2. Pilietiškumo ugdymas.....	14
2. TEISINIO ŠVIETIMO TEORINIAI ASPEKTAI.....	23
2.1. Teisinio švietimo koncepcija	23
2.2. Teisinis ugdymas	25
2.3. Teisinio ugdymo raiška mokykloje.....	27
3. TEISINIO ŠVIETIMO POREIKIO, UGDANT MOKINIŲ PILIETIŠKUMĄ, TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS	35
3.1. Pedagogų interviu	35
3.2. Mokinių rašiniai.....	36
4. TEISINIO ŠVIETIMO POREIKIO, UGDANT MOKINIŲ PILIETIŠKUMĄ, TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	40
4.1. Pedagogų interviu analizė.....	40
4.2. Mokinių rašinių analizė	52
4.2.1. Pilietiškumo sąvokos samprata	52
4.2.2. Teisinio švietimo sąvokos samprata.....	62
4.2.3. Poreikis.....	66
4.3. Pedagogų ir mokinių nuomonių palyginimas	73
IŠVADOS	76
REKOMENDACIJOS	78
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	79
SANTRAUKA	84
SUMMARY	86
PRIEDAI	88

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Švietimas – pagrindinė ugdymo funkcija, tenkinanti žmogaus ir visuomenės informacinius poreikius. Pagrindinės švietimo funkcijos – mokymas ir lavinimas (Enciklopedinis edukologijos žodynas, 2007).

Ugdymas – bendriausia pedagogikos kategorija, apimanti auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą. Šias ugdymo sąvokas sieja komplementarus ryšys – jos viena kitą papildo ir sukuria naujas sąvokas, skiriamas auklėjamasis mokymas, lavinamasis mokymas ir lavinamasis auklėjimas. Minėtas sąvokas taip pat sieja funkcinis ryšys: 1) švietimas realizuojamas mokymu; 2) mokymo paskirtis – ne tik išmokyti, bet ir lavinti, auklėti; 3) auklėjimo paskirtis – ne tik perteikti ugdytiniams kultūros vertybes, bet pagal jas formuoti ir jų elgesį, asmenybę. Ugdymo funkcijas galima pavaizduoti taip: auginimas → švietimas → mokymas → lavinimas → auklėjimas → formavimas (Enciklopedinis edukologijos žodynas, 2007).

Pilietinis ugdymas bendrojo lavinimo kontekste suprantamas kaip sudedamoji, integrali vaikų ir jaunimo socialinio ugdymo dalis, atliepanti europines švietimo demokratiniam pilietiškumui dimensijas. Pilietinio ugdymo paskirtis – ugdyti(s) pilietinę savimonę, apimančią savęs paties pažinimą, praktinę patirtį šeimoje ir bendruomenėje, vertybines nuostatas bei gebėjimus (Bendroji pilietinio ugdymo programa, 2004).

Pilietiškumas – asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas (Ilgalaikė tautinio ir pilietinio ugdymo programa, 2006).

Poreikis – tai jaučiamas egzistencinis trūkumas ir aktyvus siekis tą trūkumą pašalinti (Jovaiša, 2003).

Teisinis švietimas – procesas, kurio metu visuomenei sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, supažindinant asmenis su galiojančiu teisiniu reguliavimu ir veikiančia teisine sistema, pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, jų gynimo būdais. (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008. Nr. 130-4981).

ĮVADAS

Kaip teigia vienas iškiliausių Švietimo epochos teoretikų Dž. Lokas (1992, p. 70) veikale *Esė apie pilietinę valdžią*: „Dievas, sukurdamas žmogų tokia būtybe, kuriai, Jo sprendimu, netinka būti vienai, stipriais poreikio, patogumo bei polinkio akstinais privertė jį siekti bendrijos, taip pat aprūpino jį protu ir kalba, kad galėtų ją palaikyti ir džiaugtis ja.“ Bendrijai plečiantis ir kintant mūsų dienomis turime pilietinę visuomenę, kur kiekvienas esame ugdomi bei ugdomės būti teisingi, aktyvūs bei naudingi piliečiai savo tėvynei.

Anot filosofijos profesorius A. Mickūno (2007, p. 105), „neapsišvietusi visuomenė negali būti politinė, t.y. demokratinė. Kiekvienas autonomiškas pilietis turi būti auklėjamas liberaliai, kad galėtų pats racionaliai nuspręsti, kaip tvarkyti privačius, grupių ar viešuosius reikalus. Visuomenė, kuriai visų pirma turėtų rūpėti viešoji erdvė, turi suprasti materialinius bei kultūrinius vyksmus ir kitų pasiūlymų logiką, turi įsitraukti į viešąsias diskusijas bei svarstymus – visa tai reikalauja išsilavinimo. Kitaip tariant, žmogui iš pradžių reikia įvairių mokslinių autoritetų, kad vėliau jis galėtų logiškai samprotaudamas daryti savarankiškus sprendimus. Pedagogika – tai kelias nuo autoriteto į autonomiją. Išlavintas, ar išsilavinęs, žmogus garantuoja tautai saugą, nes žino, kas vyksta valstybėje ir pasaulyje.“ Įvairiapusis ugdymas – pilietiškos asmenybės, demokratinės visuomenės bei reikšmingos valstybės pagrindas. Ne kiekvienas pilietis gali apibrėžti *piliečio* sąvoką, įvardinti savo, kaip piliečio, teises ar pareigas, kad šios spragos būtų šalinamos, reikalingas pilietinis, teisinis švietimas.

Tyrimo aktualumas. Teisinio švietimo poreikis visuomenėje auga. 2005 metais Vyriausybė patvirtino „Visuomenės teisinio švietimo programą“ (Žin., 2004, Nr. 188-7015), kurios vienas pagrindinių uždavinių sukurti patikimą, veiksmingą, visiems vienodai prieinamą teisinio švietimo sistemą, užtikrinančią gyventojų ugdymą, informavimą ir pagal galimybes – konsultavimą. 2006 metais paskelbta „Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa“ (Žin., 2006, Nr. 102-3939), kuria siekiama remiantis šiuolaikinėmis švietimo, kultūros, mokslo ir žiniasklaidos galimybėmis sukurti palankias sąlygas Lietuvos (tarp jų ir užsienio lietuvių) vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų pilietiniam ir tautiniam ugdymuisi, visuomenės pilietinei ir tautinei raiškai, aktyviam pilietiniam dalyvavimui; taip pat stiprinti socialinę partnerystę, tautinį ir pilietinį solidarumą. „2009–2012 metų visuomenės teisinio švietimo programa“ (Žin., 2008, Nr. 130-4981), kurios vienas iš uždavinių - „formuoti teisinę sąmonę ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programas vykdančiose įstaigose ir neformaliajame suaugusiųjų švietime, sudaryti palankesnes teisinės savišvietos sąlygas.“

Norint pasiekti esminius visuomenės pokyčius ir sudaryti sąlygas formuoti pilietiška asmenybei, kuriamos pilietiško ugdymą skatinančios strategijos (Valstybinės švietimo 2013-

2022 m, strategijos projektas, 2012), valstybinės programos (2014-2020 m. nacionalinės pažangos programa), bendrojo ugdymo mokyklos bendrosios programos (Pilietiškumo ugdymo bendroji programa, 2008; Pilietiškumo ugdymo integruojamoji programa, 2008).

Bendrosiose programose pilietiškumo ugdymo disciplinos turinys plečiamas teisinio švietimo žiniomis, mokyklose atsiranda teisės pagrindų pasirenkamasis dalykas. Vidurinio ugdymo bendrosiose programose teigiama, kad teisė yra socialinio ugdymo dalis, kurios tikslas yra „suteikti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją, galimybę daryti įtaką jų sprendimams; taip pat ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniame gyvenime, ir vertybines nuostatas, kurios sustiprins siekį veikti paisant teisės nuostatų ir gerbiant teisę“ (Vidurinio ugdymo bendrosios programos, 2011).

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetas kartu su VšĮ „Drąsinkime ateitį“ nuo 2007 metų organizuoja Teisinių žinių olimpiadą Lietuvos mokyklų moksleiviams, norintiems patikrinti savo teises žinias bei teisės aktų išmanymą.

Kaip matyti, valstybės mastu teisinio švietimo sklaida didelė. Teisinis švietimas bei pilietiškumas neatsiejamos sąvokos, jos, persipynusios drauge, yra asmenybės socialinio ugdymo dalis. Bet visgi mokinių nuomonė, jų suvokimas, ar teisinis ugdymas turi įtakos pilietiškumui, nėra ištirtas. Šį suvokimą bus bandoma atskleisti darbe.

Ištirtumas. Teisinio auklėjimo demokratinėje visuomenėje svarbą savo darbuose aptarė A. Vaišvila (2004), V. Šlapkauskas (2004), L. Jovaiša (2003), B. Bitinas (2004).

Teisinis švietimas Lietuvos mokyklose yra plačiai tiriamas. A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė (2008) tyrė jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje ypatumus, kur paaiškėjo, kad pradinio ugdymo vadovėliuose stinga specialių skyrių su specifinėmis teisės žiniomis. Taip pat A. Pekauskas (2010) nagrinėjo vidutinio amžiaus mokinių teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje. R. Prakapas, R. Žilinskienė (2008) tyrė pedagogų požiūrį teisinio švietimo mokykloje aspektu. S. Šmidkaitė (2009) gilinasi į teisinio švietimo bendrojo lavinimo mokykloje modelio optimizavimo problemą. B. Kairienė, G. Dzindzaliėnė (2009) tyrė kaip teisinis švietimas daro įtaką vaiko teisių įgyvendinimui. D. Juciuvienė (2011) apžvelgė teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje programų ir turinio kaitą. Ž. V. Jonynienė, A. Bartkutė, T. Butvilas (2011) tyrė kaip suprantamas teisinis švietimas mokyklose bei kaip teisinis švietimas įtakoja patyčias. V. Čepaitė (2011), B. Dzičkovskaja (2011), A. Poliak (2011) kritinio mąstymo, refleksyviojo mokymo, klasikinių ugdymo metodų realizavimo galimybes teisinio ugdymo pamokose.

Mokinių nuomonę teisinio švietimo klausimais tyrė I. Motiejūnaitė (2009), L. Petrauskienė (2012). D. Maceikienė (2013). Jos gilinasi į mokinių teisinių žinių aktualizavimo galimybes neformalaus ugdymo procese.

Mokinių pilietiškumo ugdymą bei moksleivių socializaciją demokratinėje visuomenėje tiria I. Zaleskienė, G. Kvieskienė, R. Gulbinas, G. Žemaitytė-Misiūnienė „16-24 metų amžiaus jaunimo visuomeninis dalyvavimas“ (2006), I. Zaleskienė, L. Jašinauskas „Tautinių ir pilietinių vertybių sklaida bendrojo ugdymo mokyklų socialinio ir dorinio ugdymo vadovėliuose“ (2012).

Kaip teigia dauguma paminėtų tyrėjų bei teoretikų, žinios apie savo teises ir pareigas, apie pagrindinius šalies bei Europos sąjungos įstatymus tik plečia savarankiškos, pilietiškos, aktyvios asmenybės akiratį. Problemiška tai, kad visgi teisinis švietimas sunkiai skinasi kelią į bendrojo lavinimo mokyklas – trūksta kompetentingų specialistų, galinčių ugdyti moksleivių teisinę sąmonę, taip pat nėra gausi metodinės literatūros bazė, tėra išleisti vos keli vadovėliai.

Mokslinė problema. Iš pilietiškumo tyrimų matyti, kad mokinių dalyvavimas pilietinėse veiklose yra menkas, pilietiškumo ugdymo pamokos vertinamos kaip vienos mažiau reikalingų, šį dalyką taip pat nuvertina ir pedagogai. Jaunuoliai mažai domisi ir dalyvauja politinėje veikloje. Mokytojai taip pat jaučiasi nekompetentingi diskutuoti su moksleiviais apie politiką. Pilietiškumo pamokos baigiasi užvėrus 10 klasės duris, vyresnėse klasėse pilietiškumo pamokos integruojamos į kitus dalykus, teisinis švietimas taip pat. Tik nedaugelyje mokyklų vyresnieji mokiniai turi galimybę, o ir ją turėdami ne visi renkasi teisės dalyko discipliną. Kai teisė nėra vienas iš mokomųjų dalykų, iškyla klausimas kaip mokiniai gilina teises žinias. Įdomus mokytojų ir vyresniųjų klasių mokinių požiūris į teisinių žinių svarbą, pilietiškumo raišką mokyklose.

Tyrimo objektas – teisinio švietimo poreikis ugdant mokinių pilietiškumą.

Tyrimo tikslas – ištirti teisinio švietimo poreikį ugdant mokinių pilietiškumą.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) remiantis moksline literatūra išanalizuoti pilietiškumo sampratą;
- 2) išanalizuoti teisinio švietimo bendrojo lavinimo mokykloje raišką;
- 3) ištirti teisinio švietimo įtaką formuojant mokinių pilietiškumą.

Tyrimo metodai:

- 1) teoriniai:
 - mokslinių ir metodinių literatūros šaltinių analizavimas ir apibendrinimas;
 - dokumentų analizė;
- 2) empiriniai:
 - kokybinis turinio analizės metodas,
 - interviu metodas.

1. PILIETIŠKUMO UGDYMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Pilietiškumo koncepcija

Pilietiškumo sąvokos samprata yra nuolat kintanti. Tai priklauso nuo tam tikro istorinio laikotarpio mąstysenos bei politinės padėties. Pasak Seligman (2004), XVIII-XIX amžiais pilietinė visuomenė ėmė reikšti visuotinio pilietiškumo formą pačioje nacionalinėje valstybėje, grindžiamoje individualizmo principais ir šių individų dalyvavimu viešajame gyvenime, kuris pagrįstas piliečių savitarpiškumu, sutarimų forma, moraliniais, ekonominiais, socialiniais ir politiniais ryšiais. Kaip teigia autorius, nuo XIX amžiaus vidurio mažiau domimasi pilietine visuomene, o plačiai diskutuojama pilietiškumo idėja. Pilietiškumo sąvoką bandoma įvairiai apibrėžti. Autorius pateikia vieną iš apibrėžčių – tai T. H. Marshallo, kuris atskyrė *politinius*, *pilietinius* ir *socialinius* pilietiškumo aspektus: „pilietinis elementas susideda iš teisių, būtinų asmeninei laisvei, – asmens laisvė, žodžio, mąstymo ir tikėjimo laisvės, teisės turėti nuosavybę ir sudaryti galiojančias sutartis, teisės į teisingumą“ <...>; politinis elementas apima „teisę dalyvauti įgyvendinant politinę valdžią kaip ją turinčio darinio nariui arba kaip tokio darinio narių rinkėjui“ <...>; socialinis elementas apima „teisę į minimalią ekonominę gerovę ir saugumą, teisę visiškai naudotis socialiniu paveldu ir gyventi kaip civilizuotam žmogui pagal visuomenėje vyraujančius standartus“ (Seligman, 2004, p.140). Visos šios teisės daugiau ar mažiau ir dabar laikomos pilietiškumo komponentais.

Taip pat *pilietiškumo* sąvoka puikiai išryškinta Ilgalaikėje pilietinio ir tautinio ugdymo programoje (Žin, 2006, Nr. 102-3939) - asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas.

Aukščiau pateikta pilietiškumo sąvokos definicija yra tradicinė (*konvencinis pilietiškumas*). Šalia šios sąvokos socialiniuose bei edukaciniuose veikaluose minima *socialiai orientuoto pilietiškumo samprata*, kuri apibūdinama kaip „sąžiningas savo pareigų atlikimas, ištikimybė savo šeimai, savo tautai, dalyvavimas socialinėse organizacijose, labdaringoje ar kitokioje bendruomenės veikloje“ (Zaleskienė, 2008, p. 11).

I. Zaleskienė (2008) išskiria tris šiuolaikines pilietiškumo kategorijas:

1. Asmeniškai atsakingas pilietis.
2. Dalyvaujantis pilietis.
3. Socialinio teisingumo siekiantis pilietis.

Asmeniškai atsakingas pilietis yra sąžiningas, nenusižengiantis normoms, padedantis kitiems, *dalyvaujantis pilietis* – žinantis valdžios institucijų veiklą, buriantis visuomenės narius

bendram problemų sprendimui, *socialinio teisingumo siekiantis pilietis* – analizuojantis socialinę politiką, kovojantis už teisybę, darantis įtaką visai socialinei aplinkai. Visų šių pilietiškumo kategorijų subjektai svarbūs demokratinei valstybei. Taip pat, kad demokratija, kaip laisvo kūrybingo žmogaus sąlyga, įsitvirtintų valstybės gyvenime, svarbu ugdyti jaunosios kartos pilietinį aktyvumą (Matonis, Račkauskas, 1997).

Anot I. Zaleskienės (2008, p.11) , dabartinėje visuomenėje kyla tam tikrų grėsmių pilietiškumo bei pilietiško ugdymo sampratai. Viena iš jų, autorės teigimu, yra nykstantis pagrindinis pilietiškumo sandas – konkretus piliečio santykis su valstybe. „Pilietybė yra tam tikras asmens ir valstybės santykis. Šio santykio puoselėjimas ir buvo laikomas pagrindiniu pilietiško ugdymo tikslu. Tačiau šiandien nyksta ribos tarp valstybių, atsiranda nauji integraciniai dariniai. Šių darinių (pavyzdžiui, Europos Sąjungos) gyventojai įgyja piliečio statusą. Tačiau, ką šiame kontekste reiškia Europos Sąjungos pilietis, jeigu Europos Sąjunga nėra valstybė? Ir koks tokiu atveju, tikslas keliamas pilietiniam ugdymui?“ Antra, augantis piliečių nepasitikėjimas valdžia ir jos institucijomis. „Globalizacijos sąlygomis išauga valdžios atotrūkis (interesų identifikavimo, laiko pajautimo, geografinė – fizinio atstumo ir kt. prasme) tarp valdžios ir juos išrinkusių (savo įgaliojimus delegavusių) piliečių. Valdžia būdama toli, pavyzdžiui Briuselyje, nebegali žinoti savo rinkėjų poreikių, vadinasi ir tinkamai juos atstovauti. Rinkėjai nebepažįsta, ką ir kodėl išrinko, nebegali dažnai susitikti ir kontroliuoti kaip vykdomi rinkėjų priesakai ir taip dingsta apskritai domėjimasis šiomis institucijomis bei jų veikla, taip atitolsta vieni nuo kitų“. Trečia grėsme pilietiško ugdymui autorė įvardija kintančią pilietiško ugdymo sampratą.

I. Matonytė (2003) akcentuoja, kad pilietinė bendruomenė yra svarbi mokslinė sąvoka ir daugialypis socialinis reiškinys. Filosofinė etinė ir kultūrologinė visuma išryškina asmenybės reikšmę pilietinių iniciatyvų sklaidoje, taip pat suabsoliutina valstybės veiksnį. Anot S. Šiliausko (2005), pilietinės visuomenės ir demokratijos sąveikos interpretavimams papildomų variacijų suteikia ir pilietiško diskurso specifikos įžvalgos. Pilietiško ugdymo komponentas užprogramuotas pačioje pilietinės visuomenės idėjoje. Tai visuomenę sudarančių piliečių kokybinių charakteristikų kompleksas. Visose be išimties demokratijos teorijose akcentuojama piliečių vertybinių nuostatų, jų „pilietinių dorybių“ svarba demokratinio režimo stabilumui.

Pasak V. Šlapkausko (2006), pilietinės visuomenės pagrindas – kultūringas, iniciatyvus ir pilnateisis pilietis, nes jis yra pats svarbiausias ir mažiausias socialinės sistemos nepriklausomas elementas. Tai reiškia, kad pilietinės visuomenės formavimasis neatsiejamai susijęs ir su individualios laisvės kaip kiekvieno asmens vertingumo pripažinimo idėja, ir su asmenybės įsipareigojimais visuomenei.

Kaip matyti iš autorių diskusijų pilietinės, visuomenės pagrindas – pilietiška asmenybė, pilietis. Tačiau, pati pilietiškumo sąvoka nėra vienareikšmė. Profesorius V. Šlapkauskas (2006) išskiria „minimalistinį“ ir „maksimalistinį“ požiūrius į pilietiškumą, kuriuos apibūdina taip: „Minimalistiniu“ požiūriu identifikacija, kurią žmogui suteikia pilietiškumas, traktuojama vien tik formaliu – įstatyminiu požiūriu: pilietis yra tas, kuris turi pilietinį statusą – visas su tuo susijusias teises tam tikroje įstatymų valdomoje bendruomenėje. Bet „maksimalistiniu“ požiūriu identifikacija yra daug platesnė sąvoka, kuri apima ne tik teisinį, bet ir socialinį, kultūrinį ir psichologinį aspektus. Tai reiškia, kad pilietis privalo suvokti save kaip esamos bendruomenės narį, kurioje jis dalijasi demokratine kultūra, turi pareigų, atsakomybės, taip pat ir teisių, bendrojo gėrio, brolybės suvokimą. Ši maksimalistinė piliečio identifikacijos interpretacija yra greičiau dinamiška, negu statiška, nes suprantama kaip reikalaujanti nuolatinio peržiūrėjimo ir svarstymų.

Greta pilietinio tapatumo svarbu akcentuoti ir pačios tautos tapatumą. „Tautiškumas, tautybė *labiau* nei pilietybė nusako asmens priklausomybę žmonių dvasinei bendruomenei, nes jos narius jungia ne tiek pragmatinės, kiek dvasinės vertybės. <...> O pilietybę, pilietiškumą mes galime tiesiogiai gretinti su valstybe ir valstybingumu; su žmogaus teisėmis ir pareigomis; su gana konkrečių socialinių problemų sprendimu, su socialine tvarka“ (Grigas, 2007, p. 23). Apie tautos tapatumą yra kalbama ir Strateginių studijų centro ir Pilietinės visuomenės instituto inicijuotame tyrime – *Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos* (2007). Šio tyrimo tikslas – identifikuoti svarbiausius Lietuvos visuomenės ir tautos problemas, grėsmes bei kylančius iššūkius ir pateikti galimus šių problemų sprendimo būdus ar atsako į iššūkius ir alternatyvas. Kaip šiuolaikiniai iššūkiai Lietuvos politinei tautai čia įvardijami tokie veiksniai:

- 1) tapatybės ir vertybių krizė;
- 2) politinis susvetimėjimas ir valstybinės savimonės stoka;
- 3) aštrėjančios socialinės įtampos;
- 4) ekonominis atsilikimas;
- 5) technokultūrinis atsilikimas;
- 6) demografinės grėsmės;
- 7) nusikalstamumas ir teisinės tvarkos stoka;
- 8) viešojo administravimo trūkumai;
- 9) strateginio mąstymo stygius.

Tautos tapatybė skirtina į etninę tapatybę, siejamą su kultūra, religija, net genetiniu bendrumu, ir politinės tautos tapatybę, pabrėžiančią pilietybę ir valstybingumą. Šiuo metu etninės identifikacijos dominavimo reiškimo būdas yra nepasitikėjimas valstybinėmis institucijomis ir

pasyvi politinė kultūra. Tai kelia grėsmę pilietinės visuomenės ir demokratinės valstybės formavimuisi. Viena šios grėsmės šalinimo alternatyvų yra švietimas. Tyrimo autoriai siūlo vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų švietimui suteikti svarų vertybinį matmenį, daugiau dėmesio skirti pilietinės moralės, pilietinių dorybių ugdymui bei laisvės, atsakomybės ir solidarumo vertybių teigimui, taip pat siūlo atnaujinti pilietinio ugdymo turinį ir surišti jį su politine, socialine Lietuvos tikrove orientuojant į pilietinio dalyvavimo bei bendradarbiavimo gebėjimų ugdymą.

Pilietinis švietimas skatina dalyvavimą, o dalyvavimas skatina pačius piliečius tobulėti. Piliečių dalyvavimas tai tam tikri kryptingi veiksmai, kuriais remiantis bandoma paveikti socialinę aplinką, politinius sprendimus, kitaip tariant tai piliečių veikla siekiant tam tikrų tikslų. (Zaleskienė, 2007). Dalyvavimas padeda atskleisti naujus horizontus, kuriuose mokymasis vyksta pasitelkus diskusijas, svarstymus, tolesnius nagrinėjimus. Vis dėlto dalyvavimas orientuojasi tam tikromis žiniomis apie bendruomenę ir valdžią bei aktualios problemos ar klausimo išmanymu. Norint dalyvauti, būtina turėti esminių įgūdžių, kurie reikalingi sėkmingam įsitraukimui į bendrą veiklą bei rezultatyviam dalyvavimui joje (Boggs, 2007).

Demokratija – pilietiškos visuomenės dalis arba pilietiška visuomenė – demokratijos dalis. Šias sąvokas sieja glaudus, abipusis ryšys, kurių centre atsiduria pilietiška asmenybė. Pilietiškumas pasireiškia kaip savo piliečio teisių ir pareigų suvokimas, naudojimasis jomis ir veikimas pagal jų nuostatas, veikimas pilietinės visuomenės labui. Kadangi, kaip teigia A. Vaišvila (2007) „demokratija ir teisė yra vientisas procesas“, o pilietiškos visuomenės pamatas – pilietinis, tuo pačiu ir teisinis, ugdymas.

Demokratinės santvarkos sąlygomis piliečiai palaiko valstybės vientisumą, o pilietiškumas siejamas sugebėjimu daryti įtaką politikai. Politika siejama su veiksmais, pasirinkimais ir konfliktų sprendimu. Politika nebūtinai gali reikšti valdžią. Vien bendras gyvenimas ir priklausymas tam tikrai grupei reikalauja tam tikros politikos (Boggs, 2007).

Kaip teigia McLaughlin (1997, p. 74), „pilietis privalo suvokti save kaip dabartinės bendruomenės narį, kurioje jis dalijasi demokratine kultūra, turi pareigų, atsakomybės, taip pat ir teisių, bendro gėrio <...> suvokimą.“ Toliau autorius pabrėžia, kad „vienas ryškiausių švietimo kontrastų yra kritiško suvokimo ir svarstymų laipsnis, suprantamas kaip būtinas pilietiškumui. Maksimalistinės koncepcijos reikalauja iš piliečio išsamaus demokratinų principų, vertybių ir taisyklių supratimo, taip pat nuostatos ir gebėjimų geranoriškai dalyvauti bendrai suvokiamame demokratiname pilietiškume“ (McLaughlin, 1997, p. 75).

Tam, kad asmenybė būtų universali pilietinės visuomenės dalis, ji turi turėti pilietišumą atspindinčių gebėjimų bei kompetencijų. Štai I. Zaleskienė straipsnyje *Paauglių socializacija besikuriančioje žinių visuomenėje* (Socialinis darbas, 2002 m. Nr. 2(2)) teigia, kad

„tradiciškai išskiriamos „socialinės kompetencijos“, kurios žmonėms padeda suprasti šiuolaikinę visuomenę, įgyti reikalingų žinių ir gebėjimų dalyvauti visuomenės gyvenime. Pastaruoju metu įvardijama dar viena kompetencijų rūšis, labiausiai atitinkanti žinių visuomenės lūkesčius (Perrenoud, 2001). Tai „gero gyvenimo“ (Competencies for good life) kompetencijos. Jos apibūdinamos kaip bendrųjų kognityvinių ir emocinių gebėjimų bei nuostatų junginys, kuriuo asmuo manipuliuoja įvairiose socialinio gyvenimo sferose. <...> Šių kompetencijų įgijimą galima sieti tik su visos socialinės aplinkos įtaka augančiam žmogui. Kitaip sakant, „gero gyvenimo“ kompetencijos turėtų tapti vienu iš svarbiausių paauglių socializacijos tikslų.“ Šias kompetencijas sudaro:

- 1) *mokėjimas išgyventi rinkos ekonomikoje, pačiam susirasti būstą, pradėti gyventi šeiminiį gyvenimą, sudaryti sutartis, susijusias su vedybomis, draudimu, nuoma ir pan., ir jų laikytis;*
 - 2) *gebėjimas investuoti ir veiksmingai naudoti savo išteklius, racionaliai priimti su prekėmis ir paslaugomis susijusią informaciją;*
 - 3) *nuostata balsuoti ir prisiimti įsipareigojimus kitiems – bendruomenei, tautai, valstybei, tarptautinei bendrijai;*
 - 4) *mokėjimas rasti „savo kelią“ švietimo sistemoje, gauti išsilavinimą ir įgyti profesiją, būti pasiruošusiam profesinei kaitai;*
 - 5) *norėjimas ir gebėjimas rūpintis savo sveikata ir atsakingai naudotis medicinos priežiūra ir poilsiu;*
 - 6) *mokėjimas apginti savo teises ir interesus naudojantis teisinėmis procedūromis, policijos veikla ir teismais;*
 - 7) *mokėjimas taikyti informacines technologijas (susirasti reikalingą informaciją ir panaudoti ją įgyvendinant savo siekius);*
 - 8) *mokėjimas naudotis žiniasklaidos teikiama informacija (ją suvokti, priimti, analizuoti, vertinti, susidaryti savo nuomonę, pritaikyti savo poreikiams bei kultūrinėms reikmėms)*
- (I. Zaleskienė, 2002).

Trečdalis šių „Gero gyvenimo“ kompetencijų tiesiogiai siejasi su pilietiškumo pagrindų bei teisinių žinių įsisavinimu ir gebėjimu atitinkamoje situacijoje jomis pasinaudoti. Autorė atskleidžia faktą, kad Lietuvos paauglių pilietinės kompetencijos lygis yra žemas ir ši problema sietina su nepakankamai veiksmingu socialinės edukacijos strategijų diegimu (I. Zaleskienė, 2002). Vadinasi, švietimas turi skatinti besimokančius savarankiškai, kritiškai mąstyti ir pasiekti tikro laisvumo, kryptingumo ir asmeninės autonomijos (McLaughlin, 1997).

Pasak D. L. Boggs (2007, p.16), pilietinis švietimas vyksta ne tik mokyklose. „Pilietines vertybes bei požiūrį, susijusį su pilietiškumu, jauni žmonės įgyja šeimose, bendraudami su draugais, iš savo bendruomenės ir žiniasklaidos. Jeigu visuomenėje, vyraujančios vertybės prieštarauja vertybėms, kurios diegiamos mokyklose, negalima tikėtis, kad mokymo institucijos sugebės nustelbti vertybes ir požiūrį, vyraujančius laisvoje bendruomenėje.“

Kaip teigia B. Bitinas (2004), būtent pilietinio ugdymo paskirtis yra formuoti ugdytinių pilietiškumą kaip jų bazinę vertybinę orientaciją, o pilietiškumo pagrindas – asmeninės atsakomybės už tai, kas vyksta valstybėje, jausena. Pilietiškumo ugdymu norima, kad mokinys išmoktų ir įprastų savanoriškai derinti asmeninius siekius ir šalies poreikius. Pilietiškumo ugdymo turinys, anot B. Bitino (2004), pradinėse klasėse aprėpia gimtųjų vietų patriotų ir piliečių ugdymą, antroje mokyklos pakopoje pabrėžiamas Lietuvos piliečio tapatumas, o aukštesnėse klasėse pilietiškumas apibendrinamas ir interpretuojamas kaip pagarba, tolerancija kitoms žmonių grupėms.

T. H. McLaughlin (1997, p. 82) teigia, kad „pilietiškumas“ ir „pilietiškumo ugdymas“ nėra tik abstrakčios sąvokos, tačiau jos reikalauja „konkrečios specifikacijos konkrečiai visuomenei. Visuomenės vertybės bei dorybės yra gyvybiškai svarbios šiam specifikacijos uždaviniui, nes jos apibūdina pilietiškumo pobūdį ir apimtį. Štai kodėl jų identifikacija labai svarbi atitinkamam „pilietiškumo ugdymo“ apibrėžimui pliuralistinės demokratinės visuomenės kontekste.“

Vadinasi, toliau cituojant B. Bitiną (2004), galima būtų konkretizuoti, kad Lietuvos piliečio ugdymas yra bazinis pilietinio ugdymo tikslas. „Tarp mokykloje ugdomų vertybinių orientacijų vienos svarbiausių yra: meilė Tėvynei, pasiryžimas ginti jos suverenitetą ir nepriklausomybę, savo darbu prisidėti prie gimtojo krašto pažangos; pagarba savo tautos tradicijoms, religijai, kultūros paveldui, etnokultūriniam savitumui, nusiteikimas tai saugoti ir plėtoti; atsakingumas, humanizmo ir demokratijos vertybėms pagrįsta pilietinė sąmonė; tolerancijos ir socialinio solidarumo nuostatos, pasitikėjimas visuomenės ir valstybės institucijomis ir ryžtas pagal išgales jas tobulinti.“

Pasak D. L. Boggs (2007, p. 26), pilietiškumas vis dažniau suvokiamas kaip teisių, tokių kaip balsavimas, nevaržomi susirinkimai ir žodžio laisvė, visuma. „Kita vertus, pilietinės problemos teoretikai tvirtina, kad pilietiškumas turėtų būti siejamas su teisių ir įsipareigojimų derinimu. Janowitzas taip paaiškina šį skirtumą: *Kalbėdamas apie teises, omeny turiu įstatymų numatytas politines ir socioekonomines privilegijas, kuriomis individas gali naudotis, kai politinė sistema veikia bendrai. Tačiau kalbėdamas apie pilietines pareigas, galvoje turiu piliečio indėlį ir pasiaukojimą, kurie būtini veiksmingai veikiančiai politinei sistemai palaikyti*“. Toks piliečio

indėlis į politinę sistemą neatsiejamas nuo stipraus pilietinio aktyvumo laipsnio, nes kaip teigia T. H. McLaughlin (1997), politinio aktyvumo laipsnis taip pat viena iš pilietiškumo apraiškų .

Pilietinis aktyvumas tolygus pilietiniam dalyvavimui. Kaip teigia D. L. Boggs (2007, p. 26), „dalyvavimas sietinas su tiesioginiu įsitraukimu, pasireiškiančiu apgalvotais ketinimais ir valia teisingai pasirinkti. Dalyvaujantieji demokratinuose procesuose bei šviečiamojame veikloje, kitaip nei pačios masės, turi aiškiai matyti tikslą ir kryptį, kuriai reikia jo siekti. Kaip ir mokymas, politika vykdoma piliečių, o ne piliečiams. Tiek vienu, tiek kitu atveju dalyvius apibūdina įsitraukimas, atsidavimas, bendri svarstymai ir kolektyvinis darbas“.

Toliau D. L. Boggs (2007, p. 30) sako, jog „remiantis klasikine demokratija, iš piliečių reikalaujama kur kas didesnių dalyvavimo įsipareigojimų nei elementaraus balsavimo už tam tikrą kandidatą laisvuose rinkimuose. Piliečių įsitraukimas yra demokratinės valstybės kūrimo ir palaikymo esmė. <...>Dalyvaudami piliečiai suvokia, jog norint sulaukti paramos ir palaikymo iš kitų, būtina atsižvelgti ir į kitus dalykus, o ne tik į savo neatidėliotinus privačius interesus. Rezultatas yra pilietinio dorybingumo bei veiksmingumo susiformavimas ir būtinybė jį puoselėti“.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija buvo užsakiusi ištirti *16-14 metų amžiaus jaunimo visuomeninį dalyvavimą* (I. Zaleskienė, G. Kvieskienė, R. Gulbinas, G. Žemaitytė-Misiūnienė, 2006). Pagrindinis tyrimo tikslas – ištirti 16 – 24 metų amžiaus jaunimo pilietinį aktyvumą. Remiantis tyrimo atsakaita (I. Zaleskienė, G. Kvieskienė, R. Gulbinas, G. Žemaitytė-Misiūnienė, 2006), matyti, kad jaunimo iki 18 metų dalyvavimas yra sąlygiškas. Jie dar nėra pilnateisiai, nes neturi balsavimo teisės, tačiau jų visuomeninė veikla galima dalyvaujant mokyklos bendruomenės gyvenime, mokinių savivaldoje, įvairiose organizacijose bei asociacijose. Tyrimo išvadose teigiama, kad „Lietuvos jaunimo visuomeniniam dalyvavimui yra pakankamai geros sąlygos, jaunimo visuomeninę laikyseną (supratimą ir dalyvavimą) galima pavadinti „socialiai orientuota“, jaunimas nepakankamai domisi organizacijomis, veikiančiomis mokymosi įstaigose bei vietovėse, kuriose yra jų mokymosi institucijos, asociacijų (visuomeninių organizacijų) ir savivaldos veikloje dalyvauja apie trečdalis (31 %) 16-24 metų amžiaus jaunimo.“ Iš tyrimo paaiškėjo, kad jaunimas pilietiškai pasyvus. Kaip aktyvinti jaunimo visuomeninį dalyvavimą tyrėjai pateikė keletą rekomendacijų, vieną iš jų: „atnaujinant pilietiškumo ugdymo turinį, ypatingą dėmesį skirti dalyvavimo kompetencijų ugdymui. Rekomenduota pedagogus rengiančioms institucijoms įvesti privalomą „Pilietinio dalyvavimo“ kursą.“

Tęsiant visuomeninio dalyvavimo temą galima būtų prisiminti D. L. Boggs, (2007, p. 31) cituojamą Pratte'ą, „pilietinis veiksmingumas nėra paprasčiausio elgesio esmė; jo esmė – formuoti piliečių nusiteikimą, pasiryžimą imtis veiksmų vardan visuotinio gėrio, tačiau kartu išlikti dėmesingiems kitų jausmams, poreikiams bei požiūriui juos gerbti. Jis reiškia įsipareigojimą

ar pareigą būti teisingam, nuoširdžiam ir taktiškam kitų atžvilgiu bei pasitarnauti bendruomenės labui“. Veiksmingumas yra išsiugdomas. Jis yra pilietinės savimonės vystymosi ir formavimosi rezultatas.

Vadinasi, lavinimas ir reali veikla – tai priemonės, kuriomis visuomenės piliečiai naudojami nustatydami „prioritetus bei formuodami viešosios politikos principus, tai yra, įgyvendindami pagrindinius demokratijos principus. Tai ir priemonės, kuriomis piliečiai naudojami, nustatydami tikslus savo valdžios atstovams, apibrėždami bendrus interesus ir užtikrindami visų piliečių nusiteikimą imtis veiksmų. Kitas demokratijos įtvirtinimo aspektas yra tai, kad piliečiai, kontroliuodami ir darydami įtaką valdžios atstovams bei komitetams ar už reguliavimą atsakingoms institucijoms, verslo bei pramonės atstovams ir rinkėjams, lavinasi, mokosi ir užsiima realia veikla“ (Boggs, 2007, p. 64).

1.2. Pilietiškumo ugdymas

Pagrindinis bendrasis ugdymo uždavinys yra įdiegti mokiniams įvairių visuomeninių vertybių, įpročių, taisyklių bei lojalumą (visuomeninių vertybių) supratimą, internalizaciją, įsipareigojimą tai puoselėti ir, atsižvelgus į įvairovę, kartu skatinti būdingą asmeninei sričiai, nagrinėjimą, supratimą, debatus, kritiškai apmąstytus žmonių sprendimus (McLaughlin, 1997, p. 81).

Pilietiškumo ugdymo tikslai keliami Švietimui aktualiuose dokumentuose:

- Ilgalaikė tautinio ir pilietinio ugdymo programa, 2006;
- Pilietiškumo ugdymo bendroji programa, 2008;
- Pilietiškumo ugdymo integruojamoji programa, 2008;
- „ES 2020; – Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginė programa, 2010;
- Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011 (pakeitimo redakcija);
- „Lietuva 2030” – Lietuvos pažangos strategija, 2012;
- Valstybinė švietimo 2013-2022 m. strategija, 2012 ;
- 2014-2020 m. nacionalinės pažangos programa, 2012.

2006 metais Vyriausybė patvirtino *Ilgalaikę pilietinio ir tautinio ugdymo programą* (Žin., 2006, Nr. 102-3939). Vienas iš pagrindinių programos tikslų - stiprinti mokyklų vaidmenį ugdant Lietuvos ir užsienio lietuvių vaikų bei jaunimo ir suaugusiųjų pilietiškumą bei tautiškumą, skatinant sąmoningą tautinę raišką ir pilietinį dalyvavimą. Tikslus siekiama įgyvendinti atnaujinant formalųjį ir neformalųjį pilietinio bei tautinio ugdymo turinį Lietuvos ir užsienio

lietuvių mokyklose, pagerinti mokytojų ir dėstytojų kompetenciją šiose srityse, sustiprinti demokratinę mokyklų kultūrą. Buvo numatyta inicijuoti ir remti mokyklų bendruomenių kuriamus ir įgyvendinamus pilietinio bei tautinio ugdymo projektus, kurti reikalingų mokymosi šaltinių, vaizdinių priemonių. Taip pat valstybine, tautine simbolika aprūpinti mokyklas.

Siekiant kuo geriau įgyvendinti Ilgalaikėje pilietinio ir tautinio ugdymo programoje iškeltus tikslus buvo atnaujinta *Pilietiškumo ugdymo bendroji programa, 2008*, taip pat paskelbta *Pilietiškumo ugdymo integruojamoji programa, 2008*. Kaip teigia Pilietiškumo ugdymo bendrosios programos kūrėjai, Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla nori ugdyti sąmoningus piliečius, kurie suprastų savo teises ir pareigas, gebėtų konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime. Bendrojo lavinimo įstaiga turėtų padėti mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė kiekvieno iš mūsų užduotis, rūpestis ir atsakomybė. Kartu turėtų būti puoselėjama tautinė savigarba bei pagarba pagrindinėms demokratinėms vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui. Mokyklose būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, gebėjimą analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę bei dėl jos galinčius kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų. Pilietiškumo ugdymo tikslas – siekti, kad mokiniai įgytų žinių ir gebėjimų, išsiugdytų nuostatas, būtinas, kad galėtų aktyviai ir atsakingai dalyvauti Lietuvos demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenime (*Pilietiškumo ugdymo bendroji programa, 2008*).

Pagrindinis *Pilietiškumo ugdymo integruojamosios programos* tikslas – ugdyti mokinių pilietiškumo kompetenciją. Pilietiškumo kompetencija suprantama, kaip įgytos žinios, gebėjimai ir išsiugdytos nuostatos, būtinos aktyviai ir atsakingai dalyvauti Lietuvos demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenime (*Pilietiškumo ugdymo integruojamoji programa, 2008*). Programa siekiama, kad mokiniai suvoktų asmens teises ir pareigas, bendruomenės ir visuomenės struktūrą, jų tvarkymosi būdus, pagrindines valdžios institucijas ir jų funkcijas, demokratijos vertybes ir principus. Taip pat ugdytųsi aktyvaus dalyvavimo mokyklos, vietos bendruomenės ir visuomenės gyvenime gebėjimus; išsiugdytų pilietines ir tautines vertybes, gebėtų jomis grįsti savo elgesį ir veiklą asmeniniame bei viešajame gyvenime.

Švietimo įstatymas, 2011 (Žin., 2011, Nr. 38-1804) taip pat pabrėžia pilietinio ugdymo reikšmingumą. Švietimas grindžiamas žmogaus neprilygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniais santykiais, šalies kultūros tradicijomis. Švietimas saugo ir kuria tautos tapatybę, perduoda vertybes, kurios daro žmogaus gyvenimą prasmingą, o visuomenės gyvenimą – darnų. Švietimo įstatymas glaudžiai siejasi su pilietiškumo

ugdymu – beveik visi įstatymu užsibrėžti tikslai persipynę su pilietiškumo koncepcijomis, tai iliustruoja 1 lentelė.

1 lentelė. Pilietiškumo ugdymo aspektai LR Švietimo įstatyme

Šaltinis: sudaryta pagal LR Švietimo įstatymo pakeitimo redakciją (2011)

LR Švietimo įstatymo tikslai	Pilietiškumo ugdymo aspektai
išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant valstybinės kalbos, užsienio kalbų ir gimtosios kalbos mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi;	<i>„išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi“</i>
nustatyti asmens kūrybinius gebėjimus ir pagal tai padėti jam įsigyti kompetencijų ir (ar) kvalifikaciją, atitinkančią šiuolaikinį kultūros bei technologijų lygį ir padedančią jam įsitvirtinti ir sėkmingai konkuruoti tolydžiai kintančioje darbo rinkoje, perteikti technologijų, ekonomikos ir verslo kultūros pagrindus, būtinus šalies ūkio pažangai, konkurencingumui bei darniai raidai laiduoti, sudaryti sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius ir tobulėti mokantis visą gyvenimą;	<i>„sudaryti sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius ir tobulėti mokantis visą gyvenimą“</i>
stiprinti visuomenės galias užtikrinant krašto ūkio, aplinkos ir žmogiškųjų išteklių darnų vystymąsi, vidinį ir tarptautinį ūkio konkurencingumą, nacionalinį saugumą ir demokratinės valstybės raidą;	<i>„stiprinti demokratinės valstybės raidą“</i>
perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, dorovinei, estetinei, mokslinei kultūrai, pasaulėžiūrai formotis, taip pat garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą;	<i>„perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, <...> laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, <...>garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą“</i>
sudaryti sąlygas asmeniui įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančius pilietinės ir politinės kultūros pagrindus, išplėtoti gebėjimus ir patirtį, būtiną asmeniui, kaip kompetentingam Lietuvos Respublikos piliečiui, Europos ir pasaulio bendrijos, daugiakultūrės visuomenės nariui.	<i>„sudaryti sąlygas asmeniui įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančius pilietinės ir politinės kultūros pagrindus, išplėtoti gebėjimus ir patirtį, būtiną asmeniui, kaip kompetentingam Lietuvos Respublikos piliečiui, Europos ir pasaulio bendrijos, daugiakultūrės visuomenės nariui“</i>

Pilietiškumo ugdymo svarbą lemia ne tik valstybinės reikšmės dokumentai, skelbiamos strategijos ar programos, taip pat „*Europa 2020*“. Tai 2010 m. pradėta įgyvendinti Europos Sąjungos dešimties metų ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategija, kuria siekiama šalinti ES augimo modelio trūkumus bei sudaryti sąlygas pažangiam, tvariam ir integraciniam augimui. Buvo užsibrėžti penki pagrindiniai tikslai, kuriuos ES turi pasiekti iki 2020m. pabaigos: užimtumo, mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros, klimato ir energetikos, švietimo, socialinės įtraukties ir skurdo mažinimo. Vienas iš tikslų, keliamų ir Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje, strateginėje programoje „ES 2020“ – „vienodų galimybių, aktyvaus pilietiškumo skatinimas“ (Švietimo problemos analizė, 2012-10 nr. 17 (81)).

Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (Žin., 2012, Nr. 61-3050) – “tai valstybės vizija ir raidos prioritetai bei jų įgyvendinimo kryptys iki 2030 metų. Tai pagrindinis planavimo dokumentas, kuriuo turi būti vadovaujama priimant strateginius sprendimus ir rengiant valstybės planus ar programas.” Šia strategija siekiama pažadinti visuomenės bei kiekvieno jos nario kūrybiškumą, prisidėti prie idėjų, kurios padėtų Lietuvai tapti modernia, veržlia, atvira pasauliui, kuriančia savo nacionalinį tapatumą šalimi. „Lietuva 2030“ vizija – „šalis, kurioje skatinamas žmonių kūrybiškumas, saviraiška ir kurios gerovę kuria atsakingi, kūrybingi ir atviri žmonės. Puoselėdami savo šalį, branginsime istorinę atmintį, tausosime aplinką, mokysimės iš geriausios kitų šalių patirties, sieksime kultūrinio, socialinio ir ekonominio bendrumo su Šiaurės ir Baltijos regiono valstybėmis” (Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (Žin., 2012, Nr. 61-3050)).

Vizijai įgyvendinti reikalingos pažangai svarbios vertybės: atvirumas, kūrybingumas, atsakomybė. “Strategijos paskirtis – kurti tokią aplinką, kuri sudarytų sąlygas skleisti pažangos vertybėms. Išskiriamos trys esminės pažangos sritys – visuomenė, ekonomika ir valdymas. Pokyčiai šiose srityse įtvirtins pažangos vertybes ir remsis darnaus vystymosi principais. Pažangos vertybės taps sąmoningu žmogaus siekiu kiekvienoje iš pažangos sričių, o viešosios politikos srityje svarbiausiu vertinimo kriterijumi priimant strateginius sprendimus” „Lietuva 2030“ (Žin., 2012, Nr. 61-3050)). Laukiami pokyčiai šiose pagrindinėse srityse: visuomenėje, ekonomikoje, valdyme (žr. 1 pav.).

„Sumani visuomenė – laiminga visuomenė, kuri yra kiekvieno piliečio idėjoms, naujovėms ir iššūkiams atvira, solidari, savivaldi ir politiškai brandi” (Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (Žin., 2012, Nr. 61-3050)).

1. pav. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“vizija

Šaltinis: Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“

Pilietiško ugdymas yra vienas iš svarbiausių Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ švietimui keliamų tikslų. Strategijoje pateikta sumanios Lietuvos vizija. Čia ugdymo sistemą siūloma orientuoti į kūrybiškumo, pilietiško ir lyderystės ugdymą. Šiame kontekste solidarios pilietinės visuomenės branda ir tautinės tapatybės išsaugojimas tampa strategine švietimo kryptimi (Švietimo problemos analizė. 2013-05 nr. 3 (89)). Sumanios visuomenės vizija – veikli, solidari ir besimokanti visuomenė (žr. 2 pav).

Remiantis strategija „Lietuva 2030“, švietimas turėtų sutelkti švietėjišką bendruomenę ir visus Lietuvos žmones (solidarumas) nuolatose kryptingai lavintis (mokymasis) siekiant asmeninės ir šalies sėkmės (veiklumas).

Taip pat pilietiško ugdymą palaiko *Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija*, kuri parengta tam, kad perteiktų esminius švietimo srities pokyčius, kurie privalomi atsižvelgiant į visuomenės lūkesčius, Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ nuostatas, pasaulines švietimo filosofijos, politikos ir praktikos tendencijas, naujausius Lietuvos ir Europos Sąjungos švietimo būklės duomenis (Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija, 2012).

Pagrindinis šio dokumento strateginis tikslas – „paversti Lietuvos švietimą tvariu pagrindu valstybės gerovės kėlimui, veržliam ir savarankiškam žmogui, atsakingai ir solidariai kuriančiam savo, Lietuvos ir pasaulio ateitį“ (Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija, 2012).

2 pav. Sumanios visuomenės vizija – veikli, solidari ir besimokanti visuomenė

Šaltinis: sudaryta pagal Švietimo problemos analizę 2012-10 nr. 17 (81), p. 4

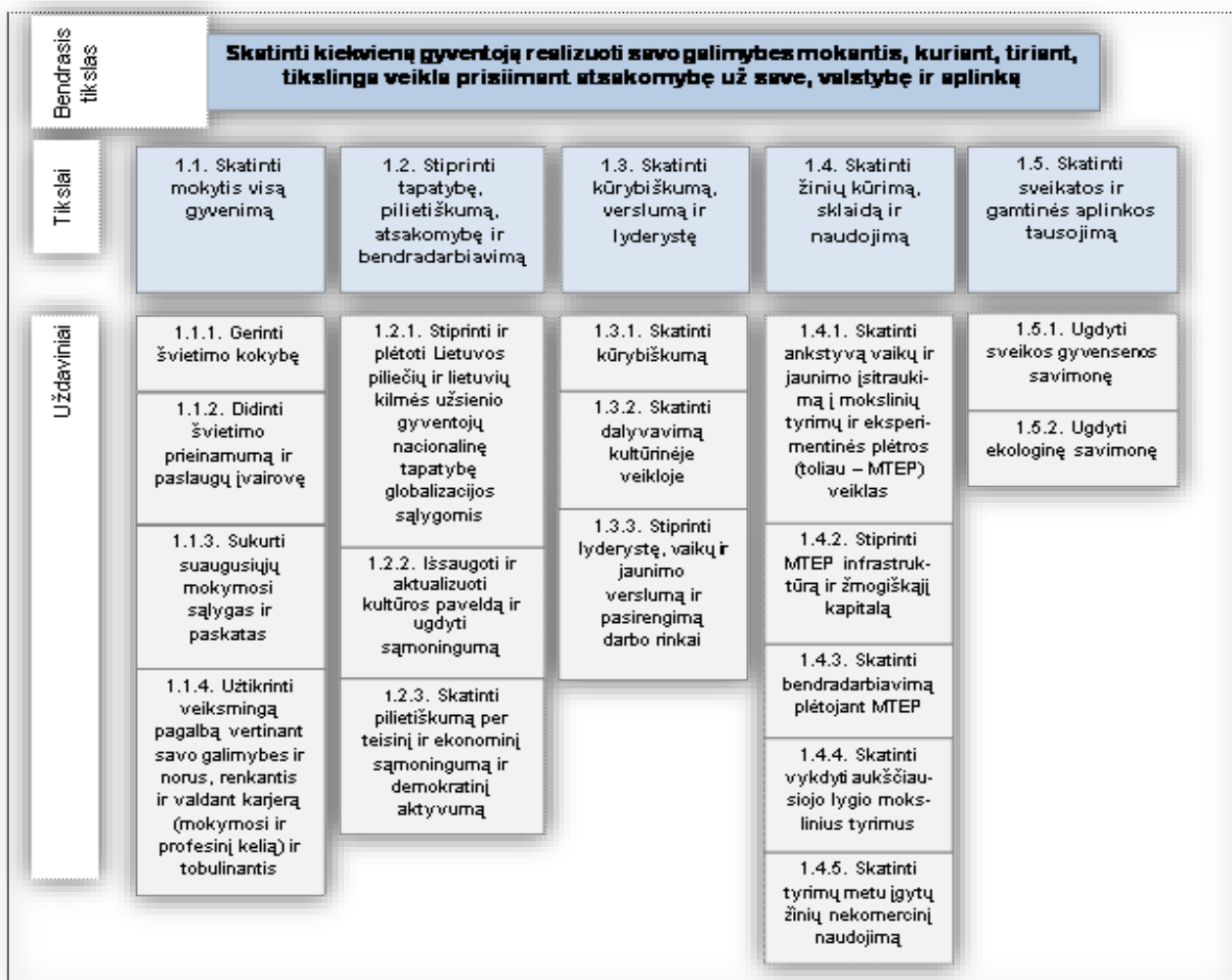
2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa (Žin., 2012, Nr. Nr. 144-7430) (toliau NPP) siekiama įgyvendinti Valstybės pažangos strategiją „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ ir sukurti pažangią, modernią ir stiprią valstybę, pasižyminčią sumanios visuomenės, sumanios ekonomikos ir sumanaus valdymo derme (NPP, 2012). Programa apima ne tik svarbiausias nacionalinės politikos nuostatas, išdėstytas strategijoje „Lietuva 2030“, bet ir pagrindines Europos Sąjungos politikos nuostatas, išdėstytas ES pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijoje „Europa 2020“. Programa suplanuota integruotai ir orientuota į pažangą (NPP, 2012).

Programoje teigiama, kad Lietuvai, kaip jaunai demokratijai, sunkiai sekasi įvairiapusiškai įgyvendinti demokratinio veikimo privalumus, išryškėja demokratinio raštingumo, pozityvaus ir valstybę kuriančio veiklumo stoka. Emigracija, kultūrinės ir ekonominės globalizacijos procesas lemia silpną bendruomeniškumą bei silpnina istorinę atmintį ir taip pat sukuria dirbtinį atotrūkį tarp emigravusių ir pasilikusių gyventojų. „Labai svarbu atrasti ir įgyvendinti skirtingas socialinių ir tautinių grupių, išvykusiųjų ir Lietuvoje gyvenančiųjų patirtį vienijančius Lietuvos piliečių ir lietuvių kilmės užsienio gyventojų bendros tapatybės pavidalus, įskaitant Globalios Lietuvos idėjos įgyvendinimą. Klimato kaita ir vartotojiškų vertybių vyravimas

reiškia, kad sveikatos, aplinkos (plačiąja prasme) ir kultūros objektų tausojimas tampa svarbia gyvenimo kokybės Lietuvoje gerėjimo sąlyga. Siekiant įveikti šiuos iššūkius, būtina stiprinti Lietuvos tapatybę, pilietiškumą, lyderystę, bendradarbiavimą ir atsakomybę už save, valstybę, gamtinę ir kultūrinę aplinką“ (NPP, 2012).

Programoje išskelti septyni prioritetai: „Visuomenės ugdymas, mokslas ir kultūra“, „Veikli ir solidari visuomenė“, „Į aukštą pridėtinę vertę orientuota, integrali ekonomika“, „Ekonominiam augimui palanki aplinka“, „Visuomenės poreikius atitinkantis ir pažangus viešasis valdymas“, „Kultūra“ ir „Regioninė plėtra“.

Prioriteto „Visuomenės ugdymas, mokslas ir kultūra“ bendrasis tikslas – „skatinti kiekvieną gyventoją realizuoti savo galimybes mokantis, kuriant, tiriant, tikslinga veikla prisiimant atsakomybę už save, valstybę ir aplinką“ (NPP, 2012). Prioritetui įgyvendinti numatyti tikslai ir uždaviniai grafiškai pavaizduoti 3 paveiksle.

3 pav. Prioriteto „Visuomenės ugdymas, mokslas ir kultūra“ tikslai ir uždaviniai
Šaltinis: 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa (Žin., 2012, Nr. Nr. 144-7430)

Su pilietiškumu tiesiogiai sietinas uždavinys – *skatinti pilietiškumą per teisinį ir ekonominį sąmoningumą ir demokratinį aktyvumą*. Įgyvendinant šį uždavinį, siekiama didinti Lietuvos gyventojų demokratinį išprusimą ir jų galimybes dalyvauti demokratinuose procesuose. Tam būtina pakankamai išvystyti pilietiškumo priemones: savanorystę ir bendruomeniškumą, sudaryti sąlygas žiniasklaidai įgyvendinti pilietinę savo misiją. Strategijoje numatomos šios tokios uždavinio įgyvendinimo kryptys:

1. skatinti analitinę teisės, ekonomikos ir demokratinų procesų informaciją kuriančias ir skleidžiančias žiniasklaidos priemones, mokymo programas ir iniciatyvas; remti iniciatyvas, skatinančias žiniasklaidos savireguliaciją, socialinę atsakomybę ir informacijos prieinamumo plėtrą;

2. remti pilietinio ugdymo iniciatyvas, skatinančias pažinti ir įtvirtinti Lietuvos valstybės ir ES demokratinus procesus;

3. skatinti savanorystę ir bendruomeniniu vienijimusi grindžiamą vaikų ir jaunimo veiklą (NPP, 2012).

Kaip matyti palyginus valstybinės svarbos programas bei strategijas, svarbiausias tikslas – klestinti valstybė, kurios išsivystymo lygį įvairiose srityse kelia aktyvūs, kompetentingi, sąmoningi, apsišvietę piliečiai. Į demokratiškumo, pilietiškumo prusinimą nukreipti daugelio šių programų tikslai ar uždaviniai. Šį apibendrinimą iliustruoja 2 lentelė.

2 lentelė. Pilietiškumo ugdymą skatinančių valstybinių dokumentų tikslų palyginimas

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis strategijų ir programų analize

Strategija/programa	Metai	Tikslas/-i
<i>Ilgalaikė tautinio ir pilietinio ugdymo programa</i>	2006	1) formaliojo ir neformaliojo švietimo priemonėmis gerinti Lietuvos ir užsienio lietuvių vaikų bei jaunimo pilietinio ir tautinio ugdymo sąlygas; 2) tobulinti Lietuvos ir užsienio lietuvių suaugusiųjų pilietinio ir tautinio ugdymosi sistemą; 3) stiprinti asociacijų, mokyklų ir akademinų bendruomenių vaidmenį ugdant Lietuvos ir užsienio lietuvių vaikų bei jaunimo ir suaugusiųjų pilietiškumą bei tautiškumą, skatinant sąmoningą tautinę raišką ir pilietinį dalyvavimą.
<i>Valstybinė švietimo 2013-2022 strategija</i>	2012	paversti Lietuvos švietimą tvariu pagrindu veržliam ir savarankiškam žmogui, atsakingai ir solidariai kuriančiam savo, valstybės ir pasaulio ateitį.

2 lentelės tęsinys kitame puslapyje

<i>2014-2020 m. nacionalinės pažangos programa</i>	2012	skatinti kiekvieną gyventoją realizuoti savo galimybes mokantis, kuriant, tiriant, tikslinga veikla prisiimant atsakomybę už save, valstybę ir aplinką.
<i>Pilietiškumo ugdymo bendroji programa</i>	2008	siekti, kad mokiniai įgytų žinių ir gebėjimų, išsiugdytų nuostatas, būtinas, kad galėtų aktyviai ir atsakingai dalyvauti Lietuvos demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenime.
<i>Pilietiškumo ugdymo integruojamoji programa</i>	2008	ugdyti mokinių pilietiškumo kompetenciją.

Kaip teigia *Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė* (2012, p. 6) autoriai: „Pilietiškumas – tai ne vien tik tam tikrų elgesio normų, politinių principų bei juridinių taisyklių išmanymas.“ Greičiau tai tokių visuomeninių sąlygų sudarymas ir skleidimas, kurioms esant protas laisvai pasirenka atstovavimo savimi galimybę, pasiliekant sau išimtinę teisę bei asmeninę veikimo laisvę. Todėl pilietiškumo ugdymas nėra pasirengimas gyvenimui – tai pats gyvenimas.

Daugelyje naujų valstybinės svarbos programų bei strategijų, vieni svarbiausių užsibrėžtų tikslų – klestinti, besilygiuojanti į pačias sėkmingiausias šalis, valstybę. Kiekvienos sėkmingos valstybės garantas – aktyvūs, kūrybingi, kompetentingi, sąmoningi, apsišvietę piliečiai. Vadinasi, yra labai svarbi švietimo sistemos įtaka ugdant sėkmingo, aktyvaus, demokratiško piliečio kompetencijas.

Kaip pastebėta, į pilietiškumo definicija įeina nemaža dalis teisių, pareigų, atsakomybių. Tai teisė ir pareiga naudotis tinkamai savo kaip asmens laisvėmis, teisė ir pareiga dalyvauti įgyvendinant politinę valdžią, teisė ir pareiga gyventi kaip civilizuotam žmogui pagal visuomenėje vyraujančius standartus.

*Analizuojant literatūros šaltinius bei dokumentus pastebėta, kad **asmens teisių ir pareigų valstybei suvokimas** yra vienas iš svarbiausių pilietiškumo, pilietiškos asmenybės kriterijų. Suvokdamas savo teisę ir pareigas valstybei asmuo uoliai **gins demokratinis principus, sieks gerovės Lietuvai**. Visa tai galima pasiekti, kai valstybėje gyvena **atsakingi, dalyvaujantys, socialinio teisingumo siekiantys piliečiai, veikiantys visuomenės labui**. Tokiu pilietiškumo modeliu turėtų vadovautis kiekviena pilietiška asmenybė.*

Norint sėkmingos valstybės rezultato, dera atsakingai, kryptingai ugdyti visuomenę, ypač jos pamatus – vaikus. Tad teisinis švietimas yra gan svarbus pilietiškos asmenybės ugdyme.

2. TEISINIO ŠVIETIMO TEORINIAI ASPEKTAI

2.1. Teisinio švietimo koncepcija

Ugdymo sąvoka yra gan plati, aprėpanti auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą, plėtojimą. Švietimas, be to, kad yra pagrindinė ugdymo funkcija, įvairiuose terminų žodynuose įvardijamas kaip mokymo, lavinimo ir auklėjimo vyksmas. Anglų kalboje žodis *an education* apima tiek ugdymo, tiek švietimo, tiek auklėjimo sąvokas.

Kalbant apie teisinį švietimą įvairioje lietuvių autorių literatūroje galima aptikti ir teisinio ugdymo, ir teisinio auklėjimo sąvokas. Pagal *Visuomenės teisinio švietimo 2009-2012 metų programą* (Žin., 2008, Nr.130-4981) šie terminai vartojami ta pačia reikšme ir aprėpia procesą, apimantį teisinės sąmonės ugdymą, teisinės informacijos teikimą ir teisinį konsultavimą.

Teisinio auklėjimo demokratinėje visuomenėje tema rašė A. Vaišvila (2004), V. Šlapkauskas (2004), L. Jovaiša (2003), B. Bitinas (2000). Šie autoriai mini teisinio švietimo, teisinio ugdymo ar teisinio auklėjimo sąvokas, tačiau ne visi vienodai ją įvardija. Vieni labiau akcentuoja teisę (Vaišvila, Šlapkauskas), kiti ugdymą (Jovaiša, Bitinas). Anot L. Jovaišos (2003), teisinis auklėjimas, kaip ir socialinis, politinis bei ekonominis auklėjimas, sudaro visuomeninio auklėjimo turinį. Čia teisinis auklėjimas įvardijamas kaip demokratinio auklėjimo pamatas, „nes visuomenės tvarkos gynimas institucionuojamas teisės mokslu, teisėsauga, teisėtvara, įvairiomis teisinėmis įstaigomis“ (Jovaiša, 2003, p.173). Autorius pagrindiniu teisinio auklėjimo uždaviniu išskiria supažindinimą su demokratinės visuomenės normomis. Teisės teoretikas A. Vaišvila (2004) teigia, kad teisinis auklėjimas daro teigiamą poveikį teisei sąmonei, kuri yra pamatinis teisinės kultūros elementas. Čia pagrindinis teisinio auklėjimo tikslas – „ne kiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti valinį asmens ryžtą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią asmens motyvaciją, ugdyti vientisą, minties ir elgesio požiūriu nesusidvejinusią, socializuotą asmenybę“ (Vaišvila, 2004, p. 460)

V. Šlapkauskas (2004) remdamasis ankščiau minėtais autoriais išskiria keturias pagrindines teisinio auklėjimo priemones ir apibūdina jų veikimą teisinio auklėjimo procese:

- 1) *Teisinės informacijos turinys*, kurį galima rasti įvairiose programose, vadovėliuose, knygose, kodeksuose ir įstatymuose, žiniasklaidoje, internete. Šį turinį sudaro įvairios vertybės (tiesos, gėrio, grožio, tikėjimo, teisingumo, pakantumo, žinojimo ir kt.), kurios yra teisinio auklėjimo turinio esmė, bet ne visą turinį.
- 2) *Žodis, arba kalba*, – pagrindinė komunikavimo priemonė. „Ypač svarbų vaidmenį kalba atlieka teisinės savimonės plėtotei, kadangi kitų žmonių pasisakymai, vertinimai,

pagyrimai ir pastabos padeda geriau pažinti ir suprasti save, koreguoja mintis, norus, elgesį ir veiklą“. Dialogas – esminis teisinio auklėjimo turinys.

3) *Veiksmas*, nes siekiant tikslo kas nors *daroma*. „Auklėjimas – tikslingas veiksmų atlikimas. Praktinis auklėtinių veikimas palieka jiems didesnę poveikį nei žodinis poveikis“.

4) *Pavyzdys* yra pats auklėtojo asmuo (tėvas, mokytojas, Seimo narys ir kt.).

Minėtosios teisinio auklėjimo priemonės drauge su atitinkamais metodais daro asmenybei poveikį trimis kryptimis:

- *socializuoja asmenį, formuoja jo sugebėjimus atlikti tam tikrus socialinius vaidmenis, elgtis pagal visuomenei priimtus elgesio modelius.*
- *skatina perimti tam tikrą vertybių sistemą;*
- *padeda žmogui susiformuoti teisėto elgesio įgūdžius* (Šlapkauskas, 2004, p. 525-528).

Visa tai galima būtų apibendrinti R. Prakapo ir R. Žilinskienės (2008, p. 57) teiginiu, kad „teisinis ugdymas yra sistemingas ir teigiamas poveikis teisinei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui, kurio tikslas ugdyti asmens valią, pasiryžimą elgtis teisėtai bei skatinti palankią asmens motyvaciją teisėtai elgtis“.

Kaip jau buvo minėta, pilietinę savivoką padeda formuoti ugdymo įstaigos, o pilietiškumas neatsiejamas nuo teisių ir pareigų vienovės įsisąmoninimo. Ugdymo centre yra ugdytinis, tad labai svarbus jo požiūris ir motyvacija į ugdymąsi, iš kurio išplaukia tam tikrų disciplinų poreikis. Teisinio švietimo poreikį galima iliustruoti tyrimo *Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių požiūris* (Prakapas, Motiejūnaitė, 2009, p. 20) išvadomis, kuriose teigiama, kad „tikslingas teisinių žinių perdavimas ugdymo metu kuria adekvačią erdvę suvokiant teisės socialinę paskirtį ir tinkamo elgesio svarbą; kryptingas teisinis ugdymas gali sustiprinti mokinių teisinės sąmonės ugdymą: padėtų mokiniams įgyti žinias ir gebėjimus, reikiamus įgyvendinant savo teises ir laisves; tačiau tik dalis mokinių žino savo teises ir pareigas; geba atpažinti teisės aktus, susijusius su jų teisių ir pareigų apibrėžtimi; žino institucijas, padedančias įgyvendinti turimas teises ir pareigas“. Iš šio tyrimo išvadų, galima daryti prielaidą, kad teisinis švietimas yra svarbus pilietiškai aktyvios, veiksmingos asmenybės komponentas, tad reiktų akcentuoti teisės pagrindų reikalingumą ugdymo įstaigose.

Apie teisinio švietimo poreikio svarbą taip pat kalba R. Petkuvienė (2009) pabrėždama, kad profesionalios teisinės, psichologinės, edukacinės informacijos, skirtos tik mūsų visuomenei, labai trūksta. Todėl „siekiant ugdyti gebėjimą ginti savo teises arba išmokyti jomis naudotis, būtina parengti trumpas, aiškias ir suprantamas instrukcijas apie tai, kaip turi elgtis mokinys, mokytojas ar tėvai, kai sužino apie prievartos ar smurto atvejus arba patys juos patiria“

(Petkuvienė, 2009, p.403). Teisinį švietimą kaip priemonę kovai prieš patyčias įvardija Ž. V. Jonynienė, A. Bartkutė, T. Butvilas (2011). Savo tyrime jie teigia, kad dauguma apklaustųjų mokinių bei mokytojų nurodo, kad teisinis švietimas svarbus moksleivio gyvenime, o jo metu gautos teisinės žinios padeda ugdyti teigiamas moksleivių savybes, tokias kaip teisių gerbimas, pilietiškumas, teisinė sąmonė, tolerancija, atsakomybės jausmas.

B. Kairienė, G. Dzindzaliėnė (2009) vienu reikšmingiausių teisinio švietimo aspektų skatinant vaikus aktyviai įgyvendinti ir ginti savo teises įvardina teisinės sąmonės formavimą, kuris apibrėžia aktyvų asmens santykį su teise.

Kaip teigia T. H. McLaughlin (1997), edukacinė institucija formuoja besimokančiųjų joje pilietinę, tautinę sąmonę per tam tikras studijų programas, mokymo metodus ir priemones, per pačios institucijos papročius bei organizaciją. Platesne prasme, švietimas padeda formuoti visos visuomenės tautinį identišumą per savo įvairiapusę įtaką kultūrai, informacijos priemonėms ir politiniam gyvenimui. Šiam švietėjui pritaria ir R. Petkuvienė (2009, p.404): „mokykla padeda vaikams suvokti savo vietą visuomenėje ir pasaulyje. Švietimo institucija ugdo susitaikymą ir paklusnumą socialinei tvarkai, pagarbą susitarimui, moko apriboti savo poreikius ir juos suderinti su kitų interesais“. Taip pat straipsnyje pridedama, kad išsilavinusiam žmogui lengviau rasti darbą, ar pačiam susikurti darbovietę, aktyviai dalyvauti politiniame gyvenime ir aiškiai žinoti, ko jis siekia, suvokti savo atsakomybę už priimtus sprendimus. Valstybė turėtų būti suinteresuota mokyti žmones apriboti savo poreikius, kad jie savo teisėmis naudotųsi protingai, nesukeldami grėsmės kitų teisėms. Tad teisinis švietimas turėtų tapti prioritetine valstybės sritimi.

2.2. Teisinis ugdymas

Teisinio švietimo svarbos klausimas keliamas Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO) Pasaulinė žmogaus teisių švietimo programoje (World Programme for Human Rights Education). Žmogaus teisių švietimas yra neatskiriama teisės į švietimą dalis, vis labiau pripažįstama savaime esanti žmogaus teise. Teisių ir laisvių žinojimas laikomas esmine priemone užtikrinti pagarbą visų teisėms. Švietimas turi aprėpti vertybes, tokias kaip taika, nediskriminavimas, lygybė, teisingumas, neprievarta, tolerancija ir pagarba žmogaus orumui. Kokybinis švietimas pagrįstas žmogaus teisėmis reiškia, kad teisės yra įgyvendinamos visoje švietimo sistemoje ir visose mokymosi aplinkose.

L. Petrauskienė savo magistro baigiamajame darbe pateikė tarptautinės teisinio švietimo programos „Street Law“ analizę. Autorė teigia, kad „Street Law“ teisinio švietimo programoje „teisinio švietimo veiklos kryptys apima: teisės, su kuria dažniausiai susiduriame

gyvenime, žinojimas, įgūdžių vystimas, pagarbos teisei ir teisėtavakai ugdymas. Visas šias veiklas apjungia taikomi aktyvūs mokymo metodai, kurių dėka moksleiviams sudaromos sąlygos aktyviai veikti, įsijausti į skirtingas situacijas, išgyventi jas emociškai, kas laiduoja galimybes ne tik gautas žinias, bet ir gebėti pritaikyti jas praktiškai“ (Petrauskienė, 2012, p. 32). Teisinio švietimo programa „Street Law“ Lietuvoje pradėta įgyvendinti 1998 metais. Šios programos rezultatas – vadovėlis moksleiviams ir pagal jį dėstomo kurso įtraukimas į bendrojo lavinimo mokyklų mokymo programas. Lietuvoje šį projektą vykdė Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Europos Tarybos informacijos biuru. (*Visuomenės teisinio švietimo programa, 2004*)

Vyriausybė 2008 metais patvirtino *Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programą* (Žin.. 2008, Nr. 130-4981) (toliau VTŠP), kurioje iškelė pagrindinį tikslą – užtikrinti visuomenės teisinio švietimo sistemos plėtrą, kuri sudarytų galimybes gyventojams įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie tinkamai naudotųsi savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, jas gintų ir atliktų pareigas. Šio tikslo įgyvendinimui buvo pateikti trys uždaviniai, iš kurių vienas tiesiogiai nukreiptas į bendrojo lavinimo įstaigas: „formuoti teisinę sąmonę ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programose vykdančiose įstaigose ir neformaliajame suaugusiųjų švietime, sudaryti palankesnes teisinės savišvietos sąlygas“ (VTŠP, 2008).

Programoje teigiama, kad per visuomenės teisinio švietimo procesą asmenims sudaromos sąlygos įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie tinkamai galėtų naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, jas gintų ir atliktų pareigas. Taip pat teisinis švietimas turėtų užtikrinti geresnį visuomenės prisitaikymą prie nuolat kintančių arba naujų teisės normų, savo teisių, laisvių ir pareigų išmanymą. Visuomenės teisinis švietimas – teisinės sąmonės ugdymas, teisinės informacijos teikimas ir teisinis konsultavimas. Visuomenės teisinis švietimas apima Lietuvos ir Europos Sąjungos teisę.

A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė (2008) tyrime atskleidė, kad bendrojo ir specialiojo lavinimo mokyklų pradinėse klasėse nėra dėstomas specialus dalykas, kuri supažindintų moksleivius su Lietuvos Respublikos teisinės sistemos pagrindais ir su teisine atsakomybe, tad vaikams per mažai ugdomas atsakomybės jausmas, teisinė sąmonė ir kultūra. Tyrėjai taip pat atkreipė dėmesį, kad pradinių klasių vadovėliuose trūksta specialių skyrių, kurie pateiktų teisės žinios.

D. Juciuvienė (2011) magistro baigiamajame darbe lygino teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje programų turinį bei teisinio ugdymo integravimo į kitus dalykus galimybes. Lygindama 2002, 2008 ir 2011 m. Bendrąsias programas, autorė pastebėjo, kad naujosiose 2011m. Bendrosiose programose yra išskirtos teisinės kompetencijos, ko anksčiau nebūta nei 2002m., nei

2008m. Bendrosiose programose. Atskleidė, kad visose trijose programose randama teisinių kompetencijų užuomazgų, ypač vidurinio ugdymo teisės mokomajame dalyke.

L. Petrauskienė (2012) pažymi, kad teisės dalyko bendrojo lavinimo mokykloje gali būti mokoma pagal parengtus vadovėlius – „Teisė kiekvienam“ (R. Ažubalytė, R. Totoraitis, 2003) bei „Teisės pagrindai. Vadovėlis XI-XII klasei“ (V. Punelis, A. Visockis, D. Narmontienė, 2005). Šie vadovėliai atitinka Lietuvos švietimo iškeltus tikslus bei poreikius, taip pat bendrojo lavinimo mokyklų bendrųjų programų nuostatas. Vadovėlis „Teisė kiekvienam“ remiasi „Street Law“ metodika – aktyviais mokymo metodais, praktine mokinių veikla. Vadovėlis mokinius susipažindina su teisės sistema, pagrindiniais demokratijos principais ir vertybėmis.

Vidurinio ugdymo bendrosiose programose prie socialinio ugdymo priskiriamas ir teisės dalykas. Teisės disciplinos programa siekiama mokiniams padėti įgyti kasdiniame gyvenime reikalingų teisinių žinių bei gebėjimų tomis žiniomis remtis įgyvendinant ir ginant savo teises, taip pat formuoti pozityvų požiūrį į demokratinės visuomenės vertybes ir vadovautis jomis. Mokiniai supras, kad įstatymai ir kitos teisės normos įgyjami juos suvokiant, kad šiuolaikinei visuomenei svarbūs aktyvūs piliečiai, dalyvaujantys demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime.

Šiuolaikinėje visuomenėje svarbus kritinis mąstymas, priimant sprendimus, pilietinės kompetencijos ugdymasis, teisinių žinių bei pareigų žinojimas, jų įsisąmoninimas ir veikimas pagal jas. Pilietiškumas, demokratiškumas pradeda skleistis šeimoje, vėliau tvirtėja ugdymosi procese. Tad jei demokratinės valstybės pagrindą sudaro visavertė, pilnateisė, kūrybinga, aktyvi asmenybė, jos ugdymui, brandinimui svarbūs pilietiškumo, teisinio švietimo pagrindai.

Tačiau kiek tas poveikis efektyvus, priklauso nuo kiekvieno žmogaus atskirai, nuo to kaip pati asmenybė suvokia save, savo vieta visuomenėje – kaip teigia L. Degėsys (2002, p. 104): „tik įsisąmonindami save tampame savimi, tik įsipilietindami tampame piliečiais. Neįmanoma sukurti svetimos sąmonės akto, neįmanomas svetimas pilietiškumas. Net ir bendros visiems žmonėms vertybės egzistuoja tik žmoguje ir tik tuo atveju, jei jos tampa asmeninėmis vertybėmis“.

2. 3. Teisinio ugdymo raiška mokykloje

Kaip teigia R. Kreivėnienė (2013), teisinis ugdymas yra suvokiamas kaip vertybinių nuostatų ir gebėjimų ugdymas, kuriuo siekiama mokinių motyvacijos būti aktyviu ir atsakingu demokratinės visuomenės kūrėju. Teisinio ugdymo dėka mokinys gali save visapusiškai išreikšti kaip pilietis. Taip pat teisinis ugdymas sudaro sąlygas nusikaltimų prevencijai, nes asmenys, nežinantys savo teisių, laisvių ir pareigų bei naudojimosi jomis tvarkos ribų, gali patys tapti nusikaltimų aukomis ar patys nusikalsti. Taip pat autorė teigia, kad „teisinio ugdymo paskirtis –

ugdymo turinio pagrindas susideda iš dorovinių vertybių, tokių kaip orumas, pagarba, tiesa, gėris, teisingumas, atsakingumas, sąžiningumas. Tokia vertybių sistema leidžia žmogui kurti darnius santykius su pačiu savimi ir kitais žmonėmis. Vertybės, kurios įtvirtintos įstatymuose ir išreiškiamos žmonių teisėmis, sudaro visuomeninių vertybių sistemą, kurios yra privalomos ir kuriomis turi remtis kiekvienas visuomenės narys. Teisinį ugdymą įsipareigoja vykdyti ne tik švietimo institucijos, bet ir pati visuomenė yra reikšminga ugdant dorovingą asmenybę.

Pasak N. Abramovič (2011), teisinio ugdymo turinio pagrindas susideda iš dorovinių vertybių, tokių kaip orumas, pagarba, tiesa, gėris, teisingumas, atsakingumas, sąžiningumas. Tokia vertybių sistema leidžia žmogui kurti darnius santykius su pačiu savimi ir kitais žmonėmis. Vertybės, kurios įtvirtintos įstatymuose ir išreiškiamos žmonių teisėmis, sudaro visuomeninių vertybių sistemą, kurios yra privalomos ir kuriomis turi remtis kiekvienas visuomenės narys. Teisinį ugdymą įsipareigoja vykdyti ne tik švietimo institucijos, bet ir pati visuomenė yra reikšminga ugdant dorovingą asmenybę.

Vis daugiau vyriausybių, verslo įstaigų bei švietimo specialistų ragina mokytojus žinių visuomenėje prisiimti atsakomybę už standartais paremtą mokymąsi, kuomet visi mokiniai pasiekia aukštą kognityvinio mokymosi standartų ir kada mokiniai kuria žinias, taiko jas nepažįstamoms problemoms spręsti ir efektyviai perduoda tas žinias kitiems (Hargreaves, 2008).

Tam tikslui yra į švietimą plačiu mastu integruojamos bendrosios kompetencijos. Bendrųjų kompetencijų ugdymo tikslas - padėti mokiniams ugdytis gyvenimui žinių visuomenėje būtinas mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinę pilietinę, iniciatyvumo ir kūrybingumo, asmeninę ir kultūrinę kompetencijas, praturtinti ugdymo turinį aktualiomis mokiniams ir visuomenei ugdomosiomis užduotimis ir veiklomis (Bendrosios programos, 2011). Šios kompetencijos labai svarbios ugdant šių laikų asmenybes.

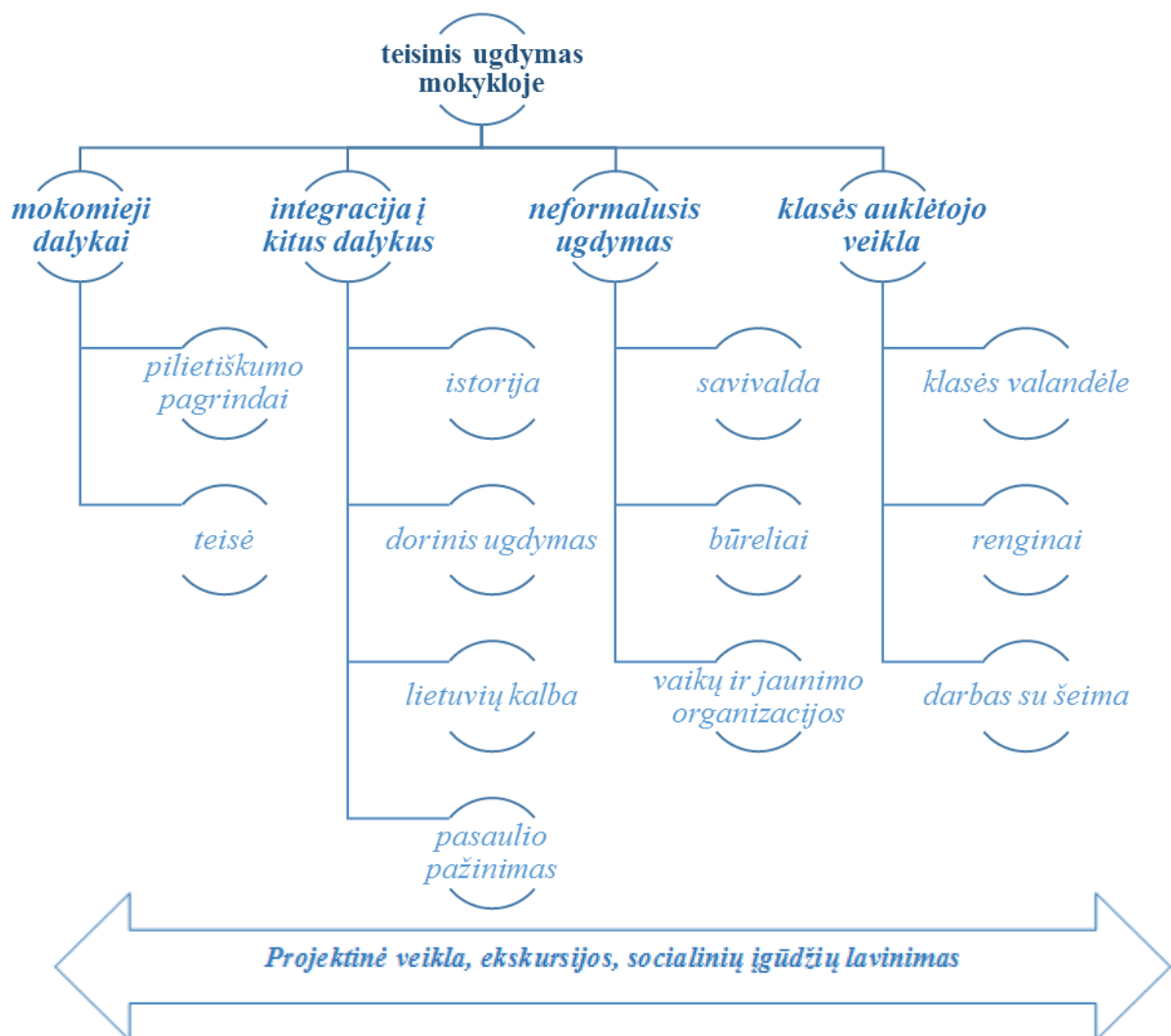
Teisinės bei pilietinės sąmonės vystimuisi ypatingai svarbi socialinė pilietinė kompetencija, kurios ugdymo tikslas – išugdyti atsakingą, sąžiningą, aktyvų, demokratinėmis nuostatomis besivadovaujantį, tėvynę mylintį pilietį. Ugdant socialinę pilietinę kompetenciją, siekiama, kad mokiniai:

1. suprastų kitų žmonių poreikius, jausmus, skirtingas nuomones ir įsitikinimus, suteiktų jiems reikalingą pagalbą;
2. užmegztų ir palaikytų geranoriškus santykiu su kitais, konstruktyviai spręstų ginčus ir konfliktus;
3. bendradarbiautų, dirbtų komandoje, siektų bendrų tikslų, spręstų problemas, derintų įvairias nuomones, susitartų ir įvertintų bendradarbiavimo rezultatus;
4. suprastų savo tapatumą ir vaidmenį bendruomenėje, naudotųsi savo teisėmis ir atsakingai atliktų pareigas, laikytųsi įstatymų;
5. naudotų demokratiškas poveikio priemones, argumentuotų ir įtikintų, kad reikia veikti, skatintų kitus, inicijuotų pokyčius;

6. dalyvautų aplinkosauginėje veikloje, vadovautųsi darnaus vystymosi principais, prisidėtų prie šalies ir pasaulio paveldo saugojimo (Bendrosios programos, 2011).

Savo turiniu, keliamais tikslais teisinis ugdymas yra glaudžiai susijęs su pilietiniu, demokratinium ugdymu. Tai glaudžiai siejasi tarpusavyje – žmogus gyvena ir veikia demokratinėje visuomenėje, kurioje svarbu tinkamai sugebėti pasinaudoti savo teisėmis, nepažeidžiant kitų asmenų teisių bei sąžiningai vykdyti savo pareigas (Abramovič, 2011).

Didelį poveikį ugdant visuomenines vertybes ir nuostatas turi žiniasklaida bei nevyriausybinės organizacijos. Tai pat vertybines moksleivių nuostatas formuoja ir bažnyčia, o svarbiausia šeima ir mokykla, kurios kuria bendrą vaiko, jaunuolio ugdomąją erdvę. Tad galima išskirti pagrindines teisinio švietimo institucijas tai – šeima, bažnyčia, visuomeninė aplinka bei mokykla (Dzičkovskaja, 2011). Visgi mokykla yra viena iš svarbiausiųjų institucijų, rengianti jaunuomenę visuomeniniam gyvenimui, ugdanti pilietiškąją, teisinę sąvivoką.

4 pav. Teisinio ugdymo raiška mokykloje

Šaltinis: sudaryta pagal Maceikienė 2013, p. 35

Teisinio ugdymo raiška mokykloje gan nemaža (žr. 4 pav.). Teisinę sąmonę galima ugdyti tiek formaliuoju, tiek neformaliuoju ugdymu, tiek teoriškai, tiek vykdant praktinę veiklą. Tiesiogiai teisinis švietimas vyksta vyresnėse klasėse per pilietiškumo pagrindų bei pasirenkamo teisės dalyko pamokas. Pilietiškumo pagrindų dalyku siekiama, kad mokinai įgytų žinių ir gebėjimų aktyviai ir atsakingai dalyvauti Lietuvos demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenime. Teisės dalyku siekiama „*suteikti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją, galimybę daryti įtaką jų sprendimams; taip pat ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniame gyvenime, ir vertybines nuostatas, kurios sustiprins siekį veikti paisant teisės nuostatų ir gerbiant teisę*“ (Bendrosios programos, 2011).

D. Juciuvienė (2011, p. 84) apie teisinio ugdymo integravimą į kitus dalykus pažymi, kad „Bendrosiose programose pradiniam ugdyme išskirtinai visas turinys integruotas į dorinį ugdymą, į kalbinį ugdymą, pasaulio pažinimą ir kūno kultūrą, pagrindiniame ugdyme taip pat, iš esmės integruotas į dorinį ugdymą“. Dzičkovskaja (2011) teigia, kad dažniausiai teisinis ugdymas įgyvendinamas mokant vyresnėse klasėse pilietinio ugdymo, o jaunesnėse istorijos pamokų.

Kadangi tokios bendrosios sąvokos kaip teisingumas, atsakomybė, pareiga, lygybė, laisvė nėra susietos su konkrečiu dalyku, todėl Bendrosiose programose (2011) nurodoma, kad mokinių teisiniam sąmoningumui ugdyti turėtų būti taikomos tarpdalykinio integravimo galimybės (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Tarpdalykinis teisės integravimas

Šaltinis: Bendrosios programos, 2011

<i>Dalykas, į kurį integruojama</i>	<i>Integracijos sąsajos</i>
<i>Dorinis ugdymas</i>	Būsimo piliečio teisinė sąmonė turi būti formuojama drauge su dorinės sąmonės brendimu. Teisinis ir moralinis švietimas atlieka svarbų vaidmenį formuojant mokinių moralines etines normas. Siekiama išugdyti sąmoningą pilietį, kuris žino savo teises, laikosi teisės normų, gerbia įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves, geba savo veiksmus grįsti visuomeniniu nuovokumu ir doriniais principais.
<i>Istorija</i>	Žmogaus padėtis demokratinėje visuomenėje, demokratinio valdymo ypatumų, demokratijos įtakos valstybingumui ir kitų klausimų nagrinėjimas ir suvokimas leidžia ugdyti pilietines nuostatas ir gebėjimus.

3 lentelės tęsinys kitame puslapyje

<i>Kalbos (lietuvių, užsienio)</i>	Rūpinimasis žodine ir rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, argumentavimas, viešasis kalbėjimas, derybos, pareiškimų, pranešimų, gyvenimo aprašymo rašymas ir kt.). Nagrinėjant literatūros kūrinius gali būti nagrinėjami teisingumo ir kiti žmogaus teisių klausimai.
<i>Geografija</i>	Bendras siekis nagrinėti ir suvokti socialines, ekonomines, ekologines problemas, kurios priverčia susimąstyti apie ateities kartas ir jų teises, pareigą jas gerbti. Moralinės nuostatos – atsakomybės ateities kartoms formavimas – svarbus geografijos uždavinys.
<i>Gamtos mokslai</i>	Ekologiniai gamtos ir kultūros klausimai, pilietinio požiūrio į juos ugdymas.
<i>Menai</i>	Kūryboje perteiktas žmogaus orumo ir teisingumo siekis, galimybė mokiniams savo rūpinimaisi ir atsakomybę dėl žmonijos ateities pavaizduoti kūryboje.

A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė, (2008) teigia, kad formuojant teisinę sąmonę galima naudotis įvairiomis ugdymo formomis: žaidimais, paskaitomis, konkursais, vakaronėmis, ekskursijomis. Autorių nuomone, vienas iš veiksmingiausių yra probleminių situacijų, paimtų iš grožinės literatūros, publicistikos straipsnių, nagrinėjimas, nes tokiu būdu ugdomos teisinės nuostatos, teisinio sprendimo suvokimas, gebėjimas nepasimesti sudėtingose situacijose, priimti teisingus sprendimus bei ginti savo teises tiesinėmis priemonėmis (Pekauskas, Grigaliūnaitė, 2008, p. 114).

Kita sritis mokykloje, kurioje taip pat nemažai galimybių ugdyti(is) teisinę sąmonę, yra neformalusis ugdymas. D. Maceikienė (2013, p.16) teigia, kad „neformalusis švietimas yra skirtas giliau pažinti atskiras disciplinas, ugdyti bendrąsias kompetencijas ir gebėjimus, bei grindžiamas aktualumo, demokratiškumo, savanoriškumo, prieinamumo ir individualizavimo principais. Neformalusis švietimas padeda vaikams sistemingai plėsti žinias, tapti sąmoninga asmenybe, sugebančia atsakingai ir kūrybiškai spręsti problemas ir sėkmingai integruotis į visuomenę. Šis ugdymas gali vykti ne pagrindinėje institucijoje – mokykloje, bet ir už jos ribų“. Prie neformalaus ugdymo galima priskirti įvairius būrelius, kurie vyksta tiek mokykloje, tiek už jos ribų, taip pat įvairias vaikų ir jaunimo organizacijas bei mokinių savivaldos organizavimą. „Savivalda – itin svarbi mokyklos gyvenimo struktūra. Ji padeda mokiniams ugdytis praktinės veiklos gebėjimus, nes tik praktiškai organizuotos priemonės didina mokinių demokratinės gyvenamos patirtį“ (Kreivėnienė, 2013, p. 36).

Mokinių savivaldos institucija – tai demokratiškų rinkimų būdu išrinktų aktyvių, socialiai atsakingų mokinių komanda, kuri atstovauja mokinių interesams, sprendžia mokiniams aktualias problemas, formuoja jaunimo politiką, skatina ir ugdo pilietiškumą. Mokinys, kuris dalyvauja mokinių savivaldos veikloje, gali spręsti mokyklos bendruomenės gyvenimo problemas tiesiogiai. Mokinių savivaldos institucija stengiasi, kad mokinių balsas būtų išklaustas. Mokinių savivaldos formos – mokinių parlamentas, seniūnų taryba ar kitokio pavadinimo ar struktūros mokinių interesams oficialiai atstovaujanti komanda. Mokinių savivaldos institucija skatinamas pilietinis aktyvumas, ugdoma kolektyvinė bei socialinė atsakomybė, ugdomi ateities lyderiai, kuriamas mokyklos mikroklimatas, dedami pamatai karjerai, išugdomas gebėjimas konstruktyviai spręsti problemas, turiningai leidžiamas bei atsakingai planuojamas laikas, ugdomi demokratinio gyvenimo pagrindai (Bukavickaitė, Duoblys 2009).

Kaip teigia Z. Stonienė (2008, p. 21), „mokyklos savivalda remiasi pedagogų, moksleivių bei jų tėvų bendradarbiavimu, tačiau išskirtinis ir ypač svarbus yra mokinių vaidmuo, nes jiems didžiaja dalimi priklausys mūsų visuomenės ateitis. Tad labai svarbu žvelgti atsakingai ir pozityviai į mokinių norą veikti savarankiškai prisiimant atsakomybę už savo veiksmus”.

Mokykloje mokiniui reikia dėmesio ne vien tik pamokų metu. Todėl klasės vadovui tenka rimta užduotis – prakalbinti, įkvėpti bręstančią asmenybę, išvelgti jos įvairialypiškumą. Dėl šios priežasties klasės auklėtojas turi būti autoritetu, turėti sukaupptos patirties ir erudicijos, kuria galėtų dalintis su mokiniais ne tik tiesioginio ugdymo proceso metu. Klasės valandėlės vis dažniau įtraukiamos į ugdymo procesą, tam klasės vadovai kryptingai planuoja veiklas su savo auklėtiniais. Temą auklėtojas parenka pagal svarbiausias prevencijos programas, tų dienų aktualijas. Taip vyksta neformalusis švietimas teisiniais klausimais, kadangi šių laikų problemos mokykloje jau gali būti aiškinamos įstatymų pagalba. Pavyzdžiui, smurtas, patyčios mokykloje ir atsakomybės dėl to aiškinimas gali būti grindžiamas įstatymiškai (Maceikienė, 2013).

L. Jovaiša (2007, p. 130) „Enciklopediniame edukologijos žodyne“ pateikia tokią užklasinio auklėjimo apibrėžtį – „yra mokyklos nepamokinė veikla, kurios metu moksleiviai įtraukiami į renginius, turinčius auklėjamąją reikšmę“. Toks auklėjimas yra artimai susijęs su pilietiškumu, nes dažnai masiniai renginiai mokykloje organizuojami nacionalinių švenčių minėjimo progomis, pavyzdžiui, vasario 16-osios ar kovo 11-osios metinėms organizuojami minėjimai, koncertai, filmų žiūrėjimai, skatina mokinius domėtis laisvės tema, mąstyti apie nepriklausomybę, tautą ir jos išlikimą. Taip mokiniai lavina savo teisinę sąmonę ir deda pagrindus tolimesniam ugdymuisi (Maceikienė, 2013).

Kaip teigia A. Hargreaves (2008, p. 19), „iš mokytojų labiau nei iš bet ko tikimasi, kad jie burs moksliausias bendruomenes, ugdys žinių visuomenę ir lavins ekonominei gerovei

pasiekti būtinius gebėjimus – novatoriškumą, lankstumą ir pokyčių siekimą“. Šiai nuomonei pritaria A. Pekauskas (2010, p. 98), kurio teigimu, „teisinio auklėjimo sėkmė labai priklauso nuo pedagogų, jų profesinio pasirengimo šiam darbui. Todėl būtinas nuolatinis teisės žinių atnaujinimas, domėjimasis šalies įstatymais, teisiniais socialinės rūpybos, vaiko globos aspektais, vaiko teisių apsaugos klausimais“. Žinoma, reikia paminėti, kad mokinys ugdomas ne vien tik užsiėmimų metu, bet ir visas mokyklos gyvenimas – tarpusavio santykiai su šeima bei visuomene, mikroklimatas, – taip pat daro formuoja vertybes, skleidžia pilietiškumo idėją.

Apžvelgus teisinio švietimo raišką mokyklose galima teigti, kad teisės dalyko metu mokiniams ugdomas:

- 1) supratimas apie savo teises, laisves ir pareigas,
- 2) teisėto elgesio įgūdžiai,
- 3) pagarba kitų teisėms,
- 4) gebėjimas ginti savo bei kitų teises ir laisves,
- 5) aktyvios demokratinės visuomenės kūrėjo bruožai.

Be abejo, visa tai yra ugdoma ir pilietiškumo pagrindų pamokose. Atskirai šie teisinio turinio segmentai ugdomi integruojant teisę į kitus mokomuosius dalykus ar neformalųjį ugdymą. *Supratimas apie savo teises, laisves ir pareigas* tiesiogiai ugdomas per dorinio ugdymo pamokas. Valstybinių švenčių minėjimas ar su jomis susiję renginiai taip pat ugdo pareigos jausmą. *Teisėto elgesio įgūdžiai* bei *pagarba kitų teisėms* ugdomi per literatūros, dorinio ugdymo, klasės valandėlių užsiėmimus. *Pareigą ginti savo bei kitų teises ir laisves* ugdo kryptinga klasės valandėlių veikla, valstybinių švenčių minėjimų rengimas. *Aktyvaus demokratinės visuomenės kūrėjo ugdymas* vyksta per istorijos dalyko pamokas, savivaldos veikloje.

Suvokdamas savo teises, laisves ir pareigas, būdamas aktyvios demokratinės visuomenės kūrėjas mokinys ugdysis kaip pilietiška asmenybė, t.y. suvoks savo teises ir pareigas valstybei, gins demokratijos principus, stengsis dėl Lietuvos gerovės, bus atsakingas, dalyvaujantis, socialinio teisingumo siekiantis pilietis, kuris veikia visuomenės labui.

*Teisinio ugdymo turinys susideda iš dorovinių vertybių, tokių kaip orumas, pagarba, tiesa, gėris, teisingumas, atsakingumas, sąžiningumas. Literatūros šaltinių bei dokumentų analizės metu išryškėjo pagrindiniai teisinio švietimo turinio bruožai. Pirmiausiai tai **supratimo apie savo teises, laisves ir pareigas ugdymas**, kuris inspiruoja sąmoningai įgusti **teisėtai elgtis, gerbti, ginti savo ir kitų teises, aktyviai dalyvauti politiniame gyvenime, laikytis demokratijos principų ir vertybių, kitaip tariant, būti aktyviu demokratinės visuomenės kūrėju**. Kaip matyti, savo turiniu, keliamais tikslais teisinis ugdymas yra glaudžiai susijęs su pilietiniu ugdymu.*

Šiuo metu teisinis švietimas gan aktyviai bandomas integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas. Tai pabrėžia ir Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programa bei naujai atsiradusi teisės dalyko programa Vidurinio ugdymo bendrosiose programose, 2011.

Teisinio ugdymo raiška mokykloje gan nemaža: teisinę sąmonę, o drauge ir pilietiškumą, galima ugdyti tiek formaliuoju, tiek neformaliuoju ugdymu, tiek teoriškai, tiek vykdant praktinę veiklą. Su teisiniu švietimu tiesiogiai siejasi vyresnėse klasėse pasirenkamas teisės dalykas bei pagrindiniame ugdyme mokomi pilietiškumo pagrindai. Teisinis ugdymas galimas vykdant tarpdalykinę integraciją visuose ugdymo centruose. Teisė gali būti integruojama į dorinį ugdymą, istoriją, kalbas, geografiją, gamtos mokslus, menus. Taip pat teisinė sąmonė prusinama vykdant kryptingą klasės valandėlių veiklą, organizuojant užklasinę veiklą, dalyvaujant projektuose, mokinių savivaldos institucijoje.

Visgi teisinio švietimo kelias į bendrojo lavinimo mokyklas komplikotas – nėra daug kompetentingų specialistų, galinčių ugdyti moksleivių teisinį suvokimą, taip pat nėra gausi metodinės literatūros bazė, vos keli vadovėliai. Nedaugelyje mokyklų vyresniųjų klasių mokiniai turi galimybę, o ir ją turėdami ne visi renkasi teisės dalyko discipliną.

3. TEISINIO ŠVIETIMO POREIKIO, UGDANT MOKINIŲ PILIETIŠKUMĄ, TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

Literatūros šaltinių bei dokumentų analizės metu išryškėjo svarbiausi pilietiškumo kriterijai: *asmens teisių ir pareigų valstybei suvokimas, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas, atsakomybė, dalyvavimas, socialinio teisingumo siekis, veikla visuomenės labui*. Taip pat galima išskirti pagrindinius teisinio švietimo turinio bruožus: *supratimas apie savo teises, laisves ir pareigas, teisėto elgesio įgūdžiai, pagarba kitų teisėms, savo bei kitų teisių ir laisvių gynimas, aktyvumas kuriant demokratinę visuomenę*. Šiuo tyrimu bandoma atskleisti, ar teisinis švietimas daro įtaką pilietiškumo ugdymui. Tyrimo tikslas – ištirti teisinio švietimo poreikį ugdant mokinių pilietiškumą.

Atliekant tyrimą vadovautasi **kokybinės turinio analizės strategija**. Šios analizės pagrindą sudaro teksto pavidalu išreikštos pirminės informacijos interpretavimas mokslo srities kontekste (Bitinas, ir kt., 2008). Tyrimą sudaro trys dalys:

- 1) pedagogų interviu analizė,
- 2) mokinių rašinių analizė,
- 3) pedagogų bei mokinių nuomonės palyginimas.

3.1. Pedagogų interviu

Daugiausia kokybinių tyrimų duomenų yra surenkama naudojant interviu metodą. Interviu apima informantų klausinėjimą bei įdėmų klausymąsi. Šiuo metodu siekiama suvokti informantų patirtį, sužinoti nuomonę, įsitikinimus svarbiu tiriamuoju klausimu, kurias jie išsako sava leksika (Bitinas ir kt., 2008). Tad tiriant pedagogų nuomonę apie teisinio švietimo poreikį ugdant mokinių pilietiškumą, informacija buvo renkama inicijuojant **individualų standartizuota atvirą interviu**. Standartizuoto atvirojo interviu metu tyrimo organizatorius laikosi griežtų taisyklių, t.y. nekeičia nei klausimų, nei žodžių tvarkos. Informantų atsakymai yra atviri.

Išskiriami šeši interviu klausimų tipai: elgesio (ką informantas yra daręs ar daro), nuomonės (ką informantas mano apie tiriamą problemą), jausmų (ką jaučia), žinojimo (ką žino apie tiriamą problemą), pojūčių (ką matė, prie ko prisilietė, ką girdėjo, užuodė, ragavo), demografinis (koks amžius, išsilavinimas, lytis ir kt.) (Bitinas (2008, p.153) cit. Patton (1990)). Vadovaujantis šiais klausimų tipais duomenims surinkti sudarytas klausimynas (žr. 1 priedą), kuris apima specifinius klausimus, parengtus atsižvelgiant į nagrinėjamos temos pobūdį.

Interviu organizuotas 2014 metų lapkričio mėnesį informantams patogiu metu ir jiems artimoje aplinkoje: namuose, kavinėje ar mokykloje, ten, kur jie nurodydavo norintys kalbėti.

Imtis. Tyrime dalyvavo 7 informantai, taikant patogiosios tikimybinės atrankos būdą. Atlikti septyni interviu su mokyklų pedagogais bei administracijų darbuotojais, kurie ugdymo procese susiduria su teisinio švietimo problemomis, teisinio švietimo ugdymu ar integravimu į mokymo turinį. Informantų charakteristiką iliustruoja 4 lentelė (plačiau žr. 2 priedą).

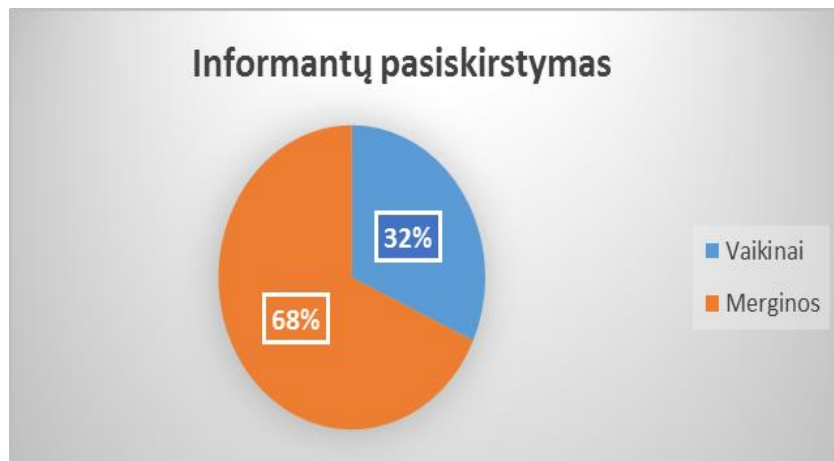
4 lentelė. Informantų charakteristikos

<i>Informanto kodas</i>	<i>Duomenys</i>
1AB	<i>Vilniaus rajono pagrindinės tautinių mažumų mokyklos lietuvių kalbos vyr. mokytojas (29m.), baigęs teisės edukologijos magistratūros studijų programą.</i>
2EK	<i>Marijampolės miesto gimnazijos anglų kalbos mokytoja (28m.), studijavusi vaiko teisių apsaugos magistratūros studijų programą.</i>
3ZM	<i>Radviliškio rajono vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja ugdymui, istorijos dalyko mokytoja metodininkė (56m.).</i>
4AA	<i>Vilniaus miesto vidurinės tautinių mažumų mokyklos, lietuvių kalbos vyr. mokytoja (29m.).</i>
5RP	<i>Vilniaus miesto progimnazijos matematikos dalyko vyr. mokytoja (52m.)</i>
6RK	<i>Vilniaus miesto gimnazijos direktoriaus pavaduotoja neformaliai ugdymui, lietuvių kalbos mokytoja metodininkė (49m.)</i>
7LZ	<i>Vilniaus rajono pagrindinės tautinių mažumų mokyklos direktoriaus pavaduotoja ugdymui, dailės dalyko mokytoja metodininkė (50)</i>

Informantų interviu tekstai analizuojami **kokybinės turinio analizės metodu**. Kokybinė turinio analizė yra metodas, kuriuo gilinamasi į objektą ir kontekstą, domintis panašumais ir skirtumais tarp kategorijų, šis metodas susijęs ir su skelbiamąja ar latentine teksto prasme. Ši analizė padeda išvengti paviršutiniškumo nagrinėjant tekstą (Bitinas ir kt., 2008, p.229).

3.2. Mokinių rašiniai

Sudarant informantų **imtį** vadovautasi atsitiktine tiksline atranka. Tyrime dalyvavo 15 merginų ir 7 vaikinai (žr. 5 pav.). Gerbiant informantų anonimiškumą darbai koduojami keturženkliais skaitmenimis (žr. 3 priedą). Pasirinkti X gimnazijos vienos 3 klasės 22 moksleiviai.

5 pav. Informantų pasiskirstymas

Būtent ši amžiaus grupė pasirinkta dėl kelių priežasčių:

- *subrendusio operacinio mąstymo*: „J. Piaget nuomone, kognityviškai subręstama formalaus operacinio mąstymo periodu, 11-16 metų. Tai yra paskutinė kognityvinės raidos stadija, kai vaiko ankstesnės kognityvinės struktūros pasikeičia kokybiškai. Formaliajam operaciniam mąstymui būdingas abstraktumas” (Žukauskienė, 2012, p.518). Taip pat, kaip pastebi Žukauskienė R. (2012), abstrakčius protinius gebėjimus paauglys gali pritaikyti naudodamas kalba pagrįstas reprezentavimo sistemas, kurios yra visiškai atskirtos nuo realybės, ir kalbos dėka formuluodamas tokias prielaidas, kurios yra susijusios su abstrakčiomis sąvokomis (kaip laisvė yra susijusi su demokratija? Kas yra tiesa?). Dar vienas paaugliams būdingas mąstymo bruožas išryškėja sprendžiant socialines problemas. „Jų sprendimas yra kognityvinis-emocinis procesas, <...> kuris leidžia generuoti potencialiai veiksmingus sprendimus sprendžiant kokią nors problemą ir didina galimybę pasirinkti veiksmingiausią sprendimo būdą” (Žukauskienė 2012, p.509 cit. pagal D‘Zurilla ir Goldfried, 1971).
- *gebėjimo parengti argumentuotą tekstą* visuomenės gyvenimo tema. Kaip pateikiama Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendrojoje programoje (2011), mokiniai geba formuluoti teiginius, argumentus, klausimus, problemas ir išvadas; nustatyti argumentų kokybę. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programoje (2013) teigiama, kad samprotavimo rašinyje pasirinktą temą reikalaujama atskleisti analizuojant pilietines, egzistencines, pasaulėvokines problemas; analizę privalu susieti su pasirinkto vieno iš nurodytų autorių kūryba ir literatūriniais (kultūriniais) kontekstais; be to, galima remtis ir asmenine (kultūrine, visuomenine, emocine) patirtimi.

- *galimybės integruoti teisinį švietimą* į lietuvių kalbos pamoką. Kaip pažymima Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011), tokios bendrosios sąvokos kaip teisingumas, atsakomybė, pareiga, lygybė, laisvė nėra susietos su konkrečiu dalyku. „Todėl mokinių teisiniam sąmoningumui ugdyti turėtų būti taikomos ir tarpdalykinio integravimo galimybės: su kalbomis (lietuvių ir užsienio) sieja bendras siekis rūpintis žodine ir rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, argumentavimas, viešasis kalbėjimas, derybos, pareiškimų, pranešimų, gyvenimo aprašymo rašymas ir kt.). Nagrinėjant literatūros kūrinius gali būti nagrinėjami teisingumo ir kiti žmogaus teisių klausimai” (Vidurinio ugdymo bendrosiose programose, 2011).

Tyrimo duomenys buvo renkami *dokumentų rinkimo metodu*, t.y. buvo inicijuotas tekstų kūrimas – samprotavimo tipo rašinys. Rašinys gali būti naudojamas kaip kokybinės informacijos rinkimo metodas, pakeičiantis interviu ar naratyvą. Interviu metu ne visi asmenys geba atsiskleisti ar laisvai išsakyti (Bitinas ir kt., 2008). Šiame tyrime samprotavimo rašinys pasirinktas dėl asmeninių bei profesinių tyrėjo savybių.

Pasak G. Petty (2008, p. 22), „mokymasis – tai ne tobulas atkartojimas to, kas buvo mokoma, o aktyvus prasmų kūrimo procesas, kurio metu atsiranda asmeninės interpretacijos to, ko buvo mokoma. Tai apima ne vien asmeninių faktų ir sąvokų interpretacijų saugojimą, bet ir jų sujungimą taip, kad vienos sąvokos būtų susijusios su kitomis bei anksčiau išmoktais dalykais ir tokiu būdu sukurtų prasmę bei suvokimą”. Būtent tai ir atsiskleidžia samprotavimo rašinyje.

Samprotavimo rašinys – tai viena iš lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino užduočių, kurią atlikdamas mokinys parodo kultūrinę brandą; analizės, sintezės, apibendrinimo, vertinimo, problemų sprendimo ir argumentavimo gebėjimus; kalbos vartojimo efektyvumą ir raštingumą (Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa, 2013).

Pasak Z. Alaunienės (2009, p. 10), „samprotavimo branduolį sudaro ne materialaus išorinio pasaulio reiškiniai, išsidėstę laike ar erdvėje, bet abstrakti mintis, tezė, teiginys, nuomonė, kurią reikia aiškinti, įrodyti, pagrįsti, apginti, argumentuoti. Kuriant samprotaujamąjį tekstą, objektą sudarantis teiginys skaidomas į kitus teiginius, fragmentus, kurie išdėstomi tokia tvarka, kokios reikalauja loginis nuoseklumas. Tarp šio teksto elementų vyrauja priešastingumo santykiai. Žinoma, gali būti kitokių loginių santykių – motyvavimo, aiškinimo, apribojimo, tikslo ir kt.“. Z. Nauckūnaitė (2005, p. 19 cit. pagal Трощева) teigia, kad „samprotavimas tai kalbos tipas, kuris atitinka abstraktaus mąstymo formą, suteikiančią kalbai „argumentavimo charakterį“ (loginiu keliu prieinama prie naujo sprendimo arba argumentuojama tai, kas pasakyta anksčiau)“.

Pasak Z. Nauckūnaitės (2002), argumentavimas yra viena iš samprotavimo rūšių. „Argumentavimo kalba yra skirta teiginio (tezės) įrodymui logine argumentų galia ir/arba adresato

įtikinimui lingvistinės raiškos priemonėmis. Argumentavimo tekstas analizuoja, sprendžia arba svarsto tam tikrą problemą. Argumentavimas paprastai atspindi asmeninį autoriaus požiūrį į kalbamą dalyką“ (Nauckūnaitė, 2005, p. 20).

Rašinių rašymas organizuotas 2014 metų gegužės mėnesį. X gimnazijos lietuvių kalbos ir literatūros kabinete. Mokiniai buvo įspėti, kad būsimose pamokose samprotaus apie šiuolaikinės visuomenės vertybes. Kadangi X gimnazijoje nevyksta teisės dalyko pamokos, mokiniams buvo pasiūlyta savarankiškai, prieš rašinio rašymą, susipažinti su sąvokomis - teisinis švietimas, pilietiškumas. Pamokos metu buvo pateikta rašinio tema „Ar reikalingas teisinis švietimas, kad būtum pilietiška asmenybė“ (žr. 4 priedą). Prašyta rašinyje atskleisti, kaip supranta sąvokas *teisinis švietimas*, *pilietiškumas*, *pilietiška asmenybė*, remiantis asmenine, socialine, kultūrine patirtimi pasamprotauti, pareikšti savo nuomonę, kaip reiškiasi/nesireiškia teisinio švietimo poreikis asmens pilietiškumui. Rašinys buvo rašomas dvi akademinės valandas (90min). Rašinių rašymas inicijuotas laisva informantų valia.

Informantų tekstai analizuojami *kokybinės turinio analizės metodu*. Analizuojant rašinius lyginama, kaip sąvokas suvokia informantai ir kitų¹ tyrimų respondentai, analizuojama, kokius abstraktus ir kaip dažnai informantai vartoja sąvokoms apibūdinti, kokiais argumentais grindžia savo nuomonę.

Analizės metu pastebėta, kad ne visi moksleiviai apibūdino tas sąvokas, kurių buvo prašyti, vieni akcentavo vienas, kiti – kitas (plačiau žr. 5 priedą). Visgi nebuvo taip, kad nė vienas informantas neapibūdintų kurios nors sąvokos. Kadangi daugiau nei pusė informantų pareiškė savo nuomonę ar apibūdinimą, todėl imtasi sąvokų analizės.

¹ L. Petrauskienės (2012), S. Šmidtaitės (2009) tyrimai, „Vilmorus“ atlikta sociologine apklausa

4. TEISINIO ŠVIETIMO POREIKIO, UGDANT MOKINIŲ PILIETIŠKUMĄ, TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

4.1. Pedagogų interviu analizė

Pasak A. Ranonytės (2007), svarbiausi pilietiškumo turinio komponentai – piliečio teisės ir įsipareigojimai, tautinis tapatumas, socialinis dalyvavimas, kurie idealaus pilietiškumo atveju tarpusavyje turėtų sudaryti darnią pusiausvyrą. Skirtingos pilietiškumo teorijų prieigos, atsižvelgiant į lokalių ir globalių permainų poveikį, akcentuoja vis kitus šio reiškinio turinio duomenis ir komponuoja savitą piliečio ir visuomenės santykį, atskiro asmens vaidmens svarbą.

Informantai taip pat buvo prašyti apibūdinti pilietiškumo sąvoką, kas būdinga pilietiškai asmenybei. 5 lentelė iliustruoja pedagogų pilietiškumo sąvokos apibūdinimą.

5 lentelė. Pedagogų pilietiškumo sąvokos apibūdinimas

Teiginys	Apibendrinimas
<i>6RK: „Manau, tai įsipareigojimas šaliai, tautai, bendruomenei“</i>	Pareigingas dalyvavimas valstybės formavimo procese
<i>2EK: „Mano manymu, pilietiškumas yra pilnavertis žmogaus priklausymas valstybei, pareigingas dalyvavimas jos formavimo(si) procese“</i>	
<i>3ZM: “Pilietiškumas, tai supratimas, kad esi visuomenės narys atsakingas už savo šeimą, bendruomenę ir dalyvaujantis viešajame gyvenime“</i>	Buvimas aktyviu, atsakingu visuomenės nariu
<i>4AA: „Man pilietiškumas – tai visų pirma, ko gero, aktyvumas, atsiliepiamas į tai, kas vyksta arba nevyksta valstybėje, tavo artimoje visuomeninėje aplinkoje“</i>	
<i>5RP: „Pilietiškumas man asocijuojasi su politiniu raštingumu ir patriotiškumu“</i>	Žinojimas ir patriotiškumas
<i>7LZ: „Pilietiškumas – tai gyvenimo būdas bei asmens tapatybės jausmas“</i>	Gyvenimo būdas
<i>1AB: „Pilietiškumas yra asmens teisių ir pareigų vienovė ir harmonija gimtosios šalies atžvilgiu“</i>	Asmens teisių ir pareigų vienovė

Kaip matyti, iš lentelės pilietiškumas pirmiausiai informantams siejasi su pareigingu dalyvavimu valstybės formavimo procese bei buvimas aktyviu, atsakingu visuomenės nariu. Pasak pedagogų, pilietiška asmenybė turėtų laikytis įstatymų, aktyviai dalyvauti renkant valdžią, nebūti abejingu savo visuomenei, ginti nuo okupantų, tausoti savo aplinką.

„Teisinis švietimas – procesas, kurio metu visuomenei sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, supažindinant asmenis su galiojančiu teisiniu reguliavimu ir veikiančia teisine sistema, pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, jų gynimo būdais”(Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008. Nr. 130-4981). Tokia teisinio švietimo apibrėžtis pateikiama valstybiniuose dokumentuose, susijusiuose su teisiniu švietimu. Informantai teisinį švietimą apibrėžė taip:

- mokymas apie teisės sistemą
(IAB: „*Tai asmenų mokymas apie teisės sistemą*“; 3ZM: „*Manau, tai supažindinimas su Lietuvos Respublikos Konstitucija; Baudžiamąja, Civilinę ir Administracinę teise; Lietuvos teismų sistema*“; 6RK: „*Tai tam tikrų teisės dalykų dėstymas mokykloje, aukštosiose mokyklose*“).
- pagrindinės žinios apie žmogaus teises ir pareigas
(4AA: „*Manau, tai toks švietimas, kuris suteikia pagrindinių teisinių žinių, pilietis turi žinoti savo teises ir pareigas*“; 7LZ: „*Teisinis švietimas tai mokymas apie piliečio (mokykloje - vaiko) teises ir pareigas, o taip pat mokymas apie Konstituciją ir teisės pagrindus*“; 5RP: „*Teisinis švietimas – domėjimasis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, teisės normų išmanymas*“).
- supažindinimas su įstatymais
(2EK: „*Tai asmens supažindinimas su šalies įstatymais*“).

Palyginus Teisinio švietimo programoje pateiktą apibrėžtį ir informantų samprotavimus apie teisinį švietimą, didelio atotrūkio nepastebėsime. Mokytojai mano, kad teisinis švietimas turėtų suteikti žinių apskritai apie teisinę sistemą, akcentuoti pagrindines žmogaus teises, laisves ir pareigas, tuo pačiu supažindinti su šalies įstatymais.

Paprašyti įvertinti dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose, informantai nebuvo vieningos nuomonės (žr. 6 lentelę). Visi nedvejodami pareiškė, kad teisės dalyko esama pilietiškumo pagrindų pamokose, taip pat istorijos pamokose, gali būti klasės valandėlių metu ar projektinėse pamokose. Kiti pažymėjo, kad tokio dalyko nėra (tiesa, pastarieji informantai ugdo jaunuolius iki 9 klasės).

6 lentelė. Dabartinės teisinio švietimo mokyklose situacijos vertinimas

Pareigos	Teiginys	Subkategorija	Kategorija
Pavaduotojas	3ZM: „Šiuo metu mokykloje nėra dėstomi teisės pagrindai. Teisė integruota į pilietiškumo pamokas 9-10 klasėse“	Pilietiškumo pagrindų pamokose	Neigiamas
	7LZ: „Teisinis švietimas vyksta per pilietiškumo pagrindų pamokas, t.y. tik vyresnėse klasėse. Tai nėra blogai, nes mokymo turinys atitinka mokinių amžių. Bet, ką mokiniai žinos ir kiek informacijos įsisavins - priklauso nuo mokytojo meistriškumo pateikti medžiagą ir sudominti mokinius dalyku bei nuo mokinių išprusimo ir erudicijos“		Teigiamas
	6RK: „Teisinis švietimas mokykloje vykdomas per pilietiškumo, istorijos pamokas, klasės valandėles daugiau teoriškai, pasigendama praktinio situacijų nagrinėjimo, mokomųjų filmų ar pan.“	Pilietiškumo pagrindų, istorijos pamokose, klasės valandėlių metu	Pusėtinas
Mokytojas	1AB: „Teisinis švietimas menkas. Daugiausia aprėpiama per pilietiškumo pagrindų pamokas, kurios būna tik vyresnėse klasėse.“	Pilietiškumo pagrindų pamokose	Neigiamas
	4AA: „Manau, kad šiuo metu Lietuvos mokyklose apskritai nėra gero teisinio švietimo, galbūt yra organizuojamos pavienės projektinės pamokos, tačiau tai nėra sistema, todėl mokinys neretai išeina iš mokyklos neturėdamas pagrindų. Mes turime pilietiškumo pamokas, ten mokinys sužino įvairių teorijų, valdymo formų apibrėžčių, bet man teisinis švietimas atrodo kur kas praktiškesnis dalykas, toks, kurį mokinys galėtų realiai panaudoti išėjęs iš mokyklos. Jeigu mokyklos turėtų sistemingą teisinį švietimą, matytume veiklesnį ir drąsesnį jaunimą.“	Projektinėse pamokose, pilietiškumo pagrindų pamokose	
	2EK: „Šiuo metu mokyklose teisinio švietimo beveik nėra. Mokyklose yra švenčiamos valstybinės šventės, bet daugiau iš pareigos. Mokiniais nėra diegiamos vertybės, nėra aiškinama, kodėl tam tikros šventės ir gedulo dienos yra reikšmingos valstybei ir kodėl reikia jas gerbti.“	Nėra tokio dalyko	
	5RP: „Neigiamai, nes tokio dalyko (pamokos) nėra, mažai kas tuo domisi savarankiškai.“		

Kalbinti ugdymo įstaigų administracijos darbuotojai labai skirtingai vertino teisinio švietimo padėtį mokyklose. Teigiamai teisinio švietimo padėtį įvertino pagrindinės mokyklos pavaduotoja, pusėtinai – gimnazijos, o neigiamai – vidurinės mokyklos.

Visgi mokytojai teisinio švietimo situaciją vertina neigiamai, nes, jų nuomone, nepakanka vien pilietiškumo pagrindų pamokų, kad būtų pakankamai ugdoma mokinių teisinė sąmonė. Tam reikėtų sistemingo ugdymo.

Teisinio švietimo ugdymas informantų ugdymo įstaigose įvairus (žr. 7 lentelę), aprėpia tiek formalųjį, tiek neformalųjį ugdymą. Apklaustų gimnazijų mokytojai pažymi, kad teisinis švietimas vyksta pirmiausiai per pilietiškumo pagrindų pamokas (šią discipliną mini beveik visi informantai), klasės valandėles, vyksta įvairūs teisinį švietimą akcentuojantys renginiai, susitikimai su teisėsaugos pareigūnais. Kita gimnazijos mokytoja teigia, kad teisinis švietimas yra integruojamas į daugelį mokomųjų dalykų.

Vidurinių mokyklų mokytojos taip pat teigia, kad jų ugdymo įstaigose teisinis švietimas vyksta per pilietiškumo pagrindų pamokas, organizuojami susitikimai su teisėsaugos pareigūnais, vyksta į teisinį švietimą nukreiptos projektinės pamokos.

7 lentelė. Teisinio ugdymo įgyvendinimo formos informantų mokyklose

Ugdymo įstaigos statusas	Teiginys	Formos
Gimnazija	<i>6RK: „Per pilietiškumo pagrindų pamokas, per klasės valandėles vykdoma patyčių prevencija, organizuojama diena be patyčių, tolerancijos diena, aukštesnių klasių mokiniai vyksta stebėti teismo proceso, vyksta susitikimai su policininkais, kurie prieš Kalėdas supažindina su naudojimosi fejerverkais taisyklėmis.“</i>	Pilietiškumo pagrindų pamokos, klasės valandėlės, susitikimai, renginiai
	<i>2EK: „Manau, kad tai integruojama į kiekvieną dėstomą dalyką.“</i>	Integruojama į įvairių dalykų pamokas
Vidurinė mokykla	<i>3ZM: „Pilietiškumo pagrindų pamokose, vyksta susitikimai su teisėsaugos pareigūnais.“</i>	Pilietiškumo pagrindų pamokos, susitikimai
	<i>4AA: „Manau, kad tai yra pilietiškumo pamokos. Ir atskiros pamokos-projektai, kai kviečiamės konkrečius asmenis, kad jie pravesėtų pamoką viena ar kita tema.“</i>	Pilietiškumo pagrindų pamokos, projektai
Pagrindinė mokykla	<i>7LZ: „Mokykloje yra mokoma pilietiškumo pagrindų, tiesa, tik po 1 val. 9 ir 10 klasėse. Žinoma, klasių auklėtojų darbas su klase. Taip pat teisinis švietimas neformaliai įgyvendinamas Mokinių taryboje. Minime LR Konstitucijos dieną: minėjimas, egzaminas, pokalbiai klasės valandėlėse, stendai. Dalyvaujame pilietinėse akcijose, taip pat ir konkursuose pilietine tematika. Organizuojami Mokyklos prezidento rinkimai (mokinių rinkimai), mokinių savivaldos diena.“</i>	Pilietiškumo pagrindų pamokos, klasės valandėlės, renginiai, akcijos, projektai

7 lentelės tęsinys kitame puslapyje

	<i>1AB: „Informaciniai stendai, ruošiamasi LR Konstitucijos egzaminui, dalykas „Pilietiškumo pagrindai“, mokytojų pastabos ir komentarai pamokų metu.“</i>	Pilietiškumo pagrindų pamokos, Renginiai
Progimnazija	<i>5 RP: „Nelabai konkrečiai žinau, bet gal tik klasės valandėlėse ar per istorijos pamokas.....“</i>	Klasės valandėlės, Istorijos pamokos

Pagrindinių mokyklų ugdytojai niekuo neišsiskiria iš kitų ugdymo įstaigų, nes čia teisinio švietimo įgyvendinimo formos tokios pat: pilietiškumo pagrindų pamokos, klasės valandėlės, renginiai, akcijos, projektai. Progimnazijoje dirbanti mokytoja išskyrė istorijos pamokas bei klasės valandėles.

Mokytojai paklausti, kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje, siūlė įvairius organizavimo būdus (žr. 8 lentelę). Gimnazijoje dirbanti mokytoja pabrėžia formalųjį ugdymą: siūlo teisę integruoti į istorijos pamokas bei didinti pamokų skaičių. Gimnazijoje dirbanti pavaduotoja daugiau akcentuoja neformalųjį ugdymą, t.y. organizuoti įvairius būrelius, paskaitas, užsiėmimus.

8 lentelė. Teisės mokymo mokykloje organizavimo būdai

Ugdymo įstaigos statusas	Pareigos	Teiginys	Subkategorija	Kategorija
Gimnazija	Pavado- tojas	<i>6RK: „galėtų būti organizuojamas neformalusis ugdymas– įvairūs būreliai, paskaitos, užsiėmimai.“</i>	Būreliai paskaitos	Neformalus
	Mokyto- jas	<i>2EK: „Mano nuomone, patogiausiai būtų teisės mokymą integruoti į istorijos dalyką. Galbūt reikėtų padidinti pamokų skaičių.“</i>	Integracija, pamokų skaičiaus didinimas	Formalus
Vidurinė mokykla	Pavado- tojas	<i>3ZM: „Manau, kad mokykloje galėtų būti dėstomi teisės pagrindai 11-12 klasėse kaip pasirenkamas arba privalomas dalykas“</i>	Teisės pagrindų dėstymas kaip pasirenkamas dalykas	Formalus

Vidurinė mokykla	Mokytojas	4AA: „bet visų pirma tai galėtų būti sistemingas mokymas ir praktinė veikla, galbūt galima rengti įvairius mokymo modulius, rengti būrelius, kur mokiniai gautų vaidmenis, temas, ir pagal jas kuo geriausiai galėtų pritaikyti teoriją.. Labai svarbu, kad teisinis švietimas nebūtų tik teorija, kad vaikas kuo daugiau įgytų praktikos.“	Sisteminio mokymo organizavimas, moduliai, būreliai	
Pagrindinė mokykla	Pavaduotojas	7LZ: „Teisinio mokymo sistemą jau išvardijau atsakydama į ketvirtą klausimą, tai, manau, pilnai patenkina pilietiškumo pagrindų mokymo organizavimą mokykloje: čia įeina formalus ir neformalus mokinių ugdymas.“	Esamo ugdymo pakanka	
	Mokytojas	1AB: „Įvesti būrelį “Teisės pagrindai“.“	Būreliai	Neformalus
Progimnazija	Mokytojas	5 RP: „organizuoti kokį būrelį, diskusijų klubą“	Būreliai	Neformalus

Vidurinėje mokykloje dirbantys pedagogai labiausiai akcentuoja sistemingai organizuotą formalųjį ugdymą, t.y. teisės pagrindų dalyko dėstymą, modulių bei būrelių rengimą. Taip pat pažymi, kad labai svarbu, jog mokinys įgytų kuo daugiau praktikos, ne vien tik teorinių teisinių žinių.

Pagrindinėje mokykloje dirbanti pavaduotoja, mano, kad teisinis švietimas jos ugdymo įstaigoje vyksta įvairiomis formomis: „Mokykloje yra mokoma pilietiškumo pagrindų, tiesa, tik po 1 val. 9 ir 10 klasėse. Žinoma, klasių auklėtojų darbas su klase. Taip pat teisinis švietimas neformaliai įgyvendinamas Mokinių taryboje. Minime LR Konstitucijos dieną: minėjimas, egzaminas, pokalbiai klasės valandėlėse, stendai. Dalyvaujame pilietinėse akcijose, taip pat ir konkursuose pilietine tematika. Organizuojami Mokyklos prezidento rinkimai (mokinių rinkimai), mokinių savivaldos diena.“(7LZ). Tad daugiau kitokių veiklų nereikėtų organizuoti.

Pagrindinėje mokykloje dirbantis mokytojas norėtų, kad būtų organizuojamas teisės pagrindų būrelis. Progimnazijoje dirbanti mokytoja siūlo rengti specifinius būrelius, organizuoti diskusijų klubą.

Kaip matyti, dauguma pedagogų siūlo skirti didesnę dėmesį neformaliajam ugdymui. Ugdymo įstaigose, kurios suteikia vidurinį išsilavinimą, dirbantys pedagogai labiau suinteresuoti mokinių teisinę sąmonę ugdyti formaliai, teorines žinias pritaikant praktikoje.

Teisinio ugdymo metu mokinių yra ugdomos įvairios savybės (žr. 9 lentelę). Informantai labiausiai akcentavo atsakomybę, teisingumo jausmą, dorumą, toleranciją, sąžiningumą, patriotiškumą. Taip pat ugdomi ir praktiniai analitikos, interpretacijos, kruopštumo įgūdžiai. Teisinis švietimas suteikia pamatus bendruomeniškumui.

9 lentelė. Teisiniu švietimu ugdomos savybės

Teiginys	Savybės
<i>1AB: „Analitika, interpretacija, pareigingumas ir atsakingumas. Pamokų ir popamokinėje veikloje. Diskutuojama, analizuojami literatūros tekstai.“</i>	Analitika, interpretacija, pareigingumas, atsakomybė
<i>2EK: „Žinojimas, atsakomybė, supratimas“</i>	Atsakomybė, supratingumas, išprusimas
<i>3ZM: „Suvokimą, kad įstatymų laikymasis yra norma, išprusimas, nepakantumas įstatymų pažeidėjams, bendruomeniškumas“</i>	Bendruomeniškumas, teisingumas, išprusimas
<i>4AA: „Sąžiningumas, atsakomybė, kruopštumas, savimonė ir savigarba, manau, kad toks švietimas padeda įsisąmoninti save patį, save visuomenėje. Tokios pamokos padėtų ir per kitas pamokas.“</i>	Sąžiningumas, atsakomybė, savigarba, sąmoningumas
<i>5RP: „socialinė ir moralinė atsakomybė, pilietiškumas“</i>	Atsakomybė, pilietiškumas
<i>6RK: „Skatinama gerbti žmogaus teises, ugdoma teisinė sąmonė, tolerancija, atsakomybės jausmas, dorovinė sąmonė, visuomeninių vertybių samprata. Mokiniam labai svarbu išmokti paminti savo egoizmą – suvokti, kad ne tik jie, bet ir kiti turi teises.“</i>	Pagarba, tolerancija, atsakomybė, dorumas
<i>7LZ: „Atsakingumas, dorumas, savarankiškumas, patriotiškumas ir kitos savybės, kurios padės vaikui ateityje prisitaikyti nuolat kintančioje visuomenėje, gebėti naudotis savo teisėmis ir laisvėmis, formuoti pozityvų požiūrį į valstybę, kelti pasitikėjimą valdžios bei teisinėmis institucijomis bei norėtų tiesiogiai prisidėti prie bendruomenės gyvenimo kūrimo.“</i>	Atsakomybė, dorumas, savarankiškumas, patriotiškumas

Svarbiausia, kaip teigia informantas 7LZ, kad tos ugdomos savybės „padėtų vaikui ateityje gebėti naudotis savo teisėmis ir laisvėmis, formuoti pozityvų požiūrį į valstybę, kelti pasitikėjimą valdžios bei teisinėmis institucijomis bei norėtų tiesiogiai prisidėti prie bendruomenės gyvenimo kūrimo”.

Kaip jau minėta, teisinio švietimo turinys susideda iš dorovinių vertybių, tokių kaip orumas, pagarba, tiesa, gėris, teisingumas, atsakingumas, sąžiningumas. Tad savo savo turiniu bei tikslais teisinis švietimas turi glaudžią sąsają su pilietiškumu. Informantai taip pat pastebėjo šį ryšį,

tačiau pagrindinę vienijančią jungtį įvardijo nevienareikšmiškai. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą? Šiuo klausimu nuomonė pasiskirstė taip:

- žinios apie teises ir pareigas:
1AB: „Žinios apie teises ir pareigas“; 2EK: „Jeigu žmogus nežino savo pareigų valstybei, tai teisinis švietimas su tomis piliečio pareigomis supažindina“; 6RK: „Žmogaus teisių supratimas ir žinojimas yra atsakingo, tai yra pilietiško, žmogaus požymis“.
- piliečio ir valstybės santykis:
3ZM: „Valstybė, pilietis, įstatymai yra neatsiejami dalykai“.
- informacijos suvokimo filosofija:
7LZ: „Teisinį švietimą ir pilietiškumą sieja informacija ir informacijos suvokimo filosofija: įsisąmoninimas, kad pilietiškumas yra ne tik teisinė/ politinė, bet ir visa apimanti sąvoka“.
- teisinis švietimas stiprina pilietiškumą:
4AA: „teisinius pagrindus turinti asmenybė kur kas konstruktyviau reiškia savo mintis, toks pilietiškumas kur kas naudingesnis ir turi daugiau potencialo, teisiniu švietimu pagrįstas pilietiškumas tampa atsakingas ir sąmoningas“.
- įstatymų žinojimas:
5RP: „šiuos žodžius reikia suprasti sinonimiškai. Bet šiaip gal įstatymų žinojimas“.

Kaip matyti, didžioji dalis teisinį švietimą ir pilietiškumą tapatina su teisinėmis žiniomis – įstatymų, pareigų, teisių išmanymu. Be abejo, teisinis švietimas stiprina pilietiškumą. Žinoma, svarbus ir įsisąmoninimas, kad pilietiškumas kur kas daugiau nei vien tik įstatymų žinojimas.

Informantai taip pat atskleidė, kiek jų nuomone, teisinis švietimas yra reikšmingas pilietiškumo ugdymui asmenybėse (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Teisinio švietimo įtaka pilietiškumui

Teiginys	Subkategorija	Kategorija
<i>5RP: „be teisinio švietimo sunku įsivaizduoti pilietiškumą.“</i>	Teisinis švietimas ugdo pilietiškumą	Labai didelė

10 lentelės tęsinys kitame puslapyje

<i>1AB: „Teisinės žinios – teisės ir pareigos – tai tarsi rodyklė, nurodanti ką galima daryti, o ko ne.“</i>	Teisinis švietimas ugdo pilietiškumą	Didelė
<i>3ZM: „Manau, teisinis išprusimas visuomenę padarytų žymiai pilietiškesne.“</i>		
<i>4AA: „Tai priemonė pilietiškumui augti ir reikštis. Jeigu aš neturiu kirvio, bet noriu namo iš medienos, galiu ilgai galvoti, kaip čia pasistačius tą namą be kirvio.. bet jei turiu kirvį – žinau, ką daryti, tad teisinis švietimas, manau, paskatina pilietiškumą.“</i>		
<i>6RK: „Daug. Siekiant, kad žmogaus teisių žinojimas taptų kiekvieno žmogaus vertybe bei elgesio norma, išmokoma atpažinti teisės pažeidimus ir netoleruoti jų, ugdytis aktyvią pilietišką poziciją.“</i>		
<i>7LZ: „Apie 50 %, nes „pilietiškumo pagrindai“ – pirmiausiai, kaip ir visa kita, ugdomi šeimoje.“</i>	Pilietiškumą ugdo šeima	Vidutiniška
<i>2EK: „Pakankamai mažai, nes pilietiškumas didžiąja dalimi ateina iš šeimos, iš šalies istorijos žinojimo, iš meilės savo tėvų žemei, o ne iš įstatymų pažinimo.“</i>	Pilietiškumą ugdo daugiausiai šeima, aplinka	Maža

Kaip matyti iš lentelės, didžioji dalis pedagogų mano, kad teisinis švietimas turi didelę ar netgi labai didelę įtaką pilietiškumui, nes būtent teisinis švietimas ugdo pilietiškumą. Du informantai su tuo nesutinka, teigdami, kad bent pusę ar daugiau suvokimo apie pilietiškumą asmuo įgyja šeimoje ar aplinkoje, kurioje gyvena.

Kaip jau akcentuota, apžvelgus teisinį švietimą reglamentuojančius dokumentus bei Bendrojo ugdymo programas, teisinio ugdymo raiška mokykloje gan nemaža: su teisiniu švietimu tiesiogiai siejasi vyresnėse klasėse pasirenkamas teisės dalykas bei pagrindiniame ugdyme mokomi pilietiškumo pagrindai. Teisinis ugdymą galima integruoti į visus ugdymo koncentrus: į dorinį ugdymą, istoriją, kalbas, geografiją, gamtos mokslus, menus. Taip pat teisinė sąmonė prusinama vykdant kryptingą klasės valandėlių veiklą, organizuojant užklausinę veiklą, dalyvaujant projektuose, mokinių savivaldos institucijoje. Tokie yra teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškos teoriniai aspektai, tačiau, kaip matyti informantų pasisakymų (žr. 11 lentelę), tai įgyvendinti praktikoje ne visose ugdymo įstaigose pavyksta.

11 lentelė. Galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai informantų mokyklose

Ugdymo įstaigos statusas	Teiginys	Subkategorija	Kategorija
Gimnazija	6RK: „Palankios, klasių auklėtojai aktyvūs, organizuoja įvairias veiklas, domisi mokyklą pasiekiančiais su teisiniu švietimu susijusiais skelbimais ir pan. Mokyklos administracija padeda organizuoti įvairias akcijas, išvykas, susitikimus.“	Klasių auklėtojų veikla, susitikimai, ekskursijos	Palankios
	2EK: „Mokiniai turi galimybę dalyvauti įvairiuose konkursuose pilietiškumo tematika, dalyvauti susitikimuose su reikalingais išmanančiais žmonėmis (neseniai mūsų gimnazijoje lankėsi buvęs teisingumo ministras R. Šimašius), valstybei ir piliečiams svarbių datų minėjimai.“	Konkursai, susitikimai su politikais, švenčių minėjimai	
Vidurinė mokykla	3ZM: „Šiuo metu mokykla pagal galimybes suteikia teisinį švietimą pilietiškumo ir istorijos pamokose, susitikimuose su teisėsaugos darbuotojais, mokiniai dalyvauja Konstitucijos egzamine, įsijungiamie į Antikorupcinės dienos paminėjimą. Pilietiškumui ugdyti rengiamos Vasario 16-osios, Kovo 11–sios šventės, Sausio 13-osios akcija, akcija „Darom“, išvykos į Lietuvos Respublikos Seimą ir Prezidentūrą, dalyvaujame įvairiuose renginiuose Minaičių muziejuje, mokiniai dalyvauja mokyklos mokinių savivaldos ir moksleivių parlamento rinkimuose, mokyklos atstovai lanko pilietiškumo mokyklą „Ateitis“ Radviliškyje, aktyviai dalyvaujame seniūnijos ir rajono renginiuose.“	Per istorijos pamokas ir pilietiškumo pagrindų, susitikimai, renginiai, švenčių minėjimai, ekskursijos, mokinių savivalda, parlamentas	
	4AA: „Rengiami eilėraščių konkursai, koncertai Vasario 16-osios, Kovo 11-osios progomis, organizuojama mokinių savivalda, dalyvaujama projektuose.“	Renginiai, švenčių minėjimai, savivalda, projektai	
Pagrindinė mokykla	7LZ: „Geros galimybės, mokyklos bendruomenė noriai dalyvauja renginiuose, projektinėje veikloje. Žinoma, vis dar siekiama, kad kiekvienas mokyklos bendruomenės narys (bent jau dauguma) norėtų dalyvauti ir dalyvautų sprendžiant visai mokyklos bendruomenei rūpimus klausimus.“	Renginiai, projektai	
	1AB: „Teisinis švietimas menkai įgyvendinamas per pamokas. Nuolat vyksta mokyklos prezidento rinkimai, būna mokinių savivaldos diena, yra mokinių taryba, mokyklos taryba, kuriose sprendžiami įvairūs klausimai.“	prezidento rinkimai, mokinių savivaldos diena, mokinių taryba, mokyklos taryba.	
Progimnazija	5RP: „Nedidelės, nes mokykloje mokosi paaugliai, o jie ta tema nelabai domisi. Rengiami valstybinių švenčių minėjimai, organizuojamos ekskursijos į Seimą, Prezidentūrą.“	Švenčių minėjimai, ekskursijos	Nepalankios

Patys pedagogai teisinio bei pilietinio švietimo raiška savo darbovietėse vertina palankiai, tik progimnazijoje dirbančio informanto situacija netenkina. Raiškos spektras gan platus: per istorijos ir pilietiškumo pagrindų pamokas, klasių auklėtojų veikla, mokinių savivalda, mokinių parlamentas, mokyklos prezidento rinkimai, mokinių taryba, mokyklos taryba. Dažniausiai akcentuojami įvairūs renginiai, valstybinių švenčių minėjimai, susitikimai su politikais, ekskursijos į Seimą, Prezidentūrą, konkursai, projektai – t.y. neformali, dažniausiai už mokyklos ribų kryptingai organizuojama veikla.

Informantų nuomonės vienais klausimais sutapo, kitais išsiskyrė, vienus tenkina esama teisinio švietimo padėtis, kitų ne. Kaip bebūtų, visada teoriškai galima tobulinti esamą padėtį. Pedagogų pasiūlymai, ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą, įvairūs (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Pasiūlymai, kaip organizuoti teisinį švietimą, kad jis ugdytų pilietiškumą

Teiginys	Pasiūlymai
1AB: „Kiekvienas poelgis turi turėti pasekmes: už gera pagirti, už bloga bausti. Nuobaudos turi būti taikomos mokiniams vienodomis sąlygomis. Labiausiai nuobaudos ir paskatinimai ugdo pilietiškumą, nes žmogus viską patiria „savo kailiu“, o ne teorinėje bekūnėje erdvėje. Reikėtų didinti pilietiškumo pagrindų skaičių, mokyti teisės pagrindų, tam skiriam bent 2 val. per savaitę.“	Nuobaudos Pilietiškumo pamokų valandų didinimas Teisės pagrindų dalyko inicijavimas
2EK: „Viskas prasideda nuo mokytojo, kiek jam pačiam tai rūpi, koks jo požiūris į šalies ateitį, ar jis supranta, kiek daug nuo jo priklauso. Šviesti mokinius šiuo klausimu turėtų tik ypač pilietiškai pedagogai. Tokių yra.“	Kvalifikuotų pedagogų rengimas
3ZM: „Manau, kad norint išplėtoti teisinį švietimą ugdomajame procese turi būti numatytos valandos ir finansavimas. Teisę dėstyti pasirengęs pedagogas.“	Kvalifikuotų pedagogų rengimas Ugdymo valandų skyrimas
4AA: „Visų pirma susieti šias dvi disciplinas, be to, mokiniai turėtų pamatyti, kaip teisė veikia realiai, ką jie gali pakeisti patys.“	Pilietiškumo ir teisinio ugdymo vienovė Praktinės veiklos
5RP: „Kad kiekvienas mokytojas išmanytų teisinį švietimą, būtų pilietiškas ir savo pavyzdžiu skatintų bendruomenės narius domėtis, šviestis šia tema. Siūlyčiau organizuoti paskaitas, būrelius, susitikimus su tos srities specialistais.“	Kvalifikuotų pedagogų rengimas Būrelių, paskaitų organizavimas
6RK: „Teisinis švietimas turėtų suformuoti tokias mokinių nuostatas - pagarbą kitų žmonių teisėms, nepakantumą žmogaus teisių pažeidimams, tolerantiškų pažiūrų ugdymą, užuojautą tiems, kas neturi teisių. Teisinį švietimą turėtų vykdyti specialistai - mokykloje apsilankę policininkai, teisininkai vestų seminarus, skaitytų paskaitas. Pernelyg daug užkraunama ant pečių mokytojams.“	Kvalifikuotų pedagogų rengimas Teisininkų paskaitos, seminarai

12 lentelės tęsinys kitame puslapyje

<p>7LZ: „Kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą mokykloje daroma pakankamai. Visada verta tobulinti šios veiklos kokybę. Bet, valstybės pagrindas – žmogus ir šeima. Kol Šeimai, kaip socialinei institucijai nebus skiriama pakankamai dėmesio ir nepriimta veiklių sprendimų, teisinis švietimas mokykloje pilnaverčių nebus, nepriklausomai nuo to, kas daroma šia linkme mokykloje.“</p>	<p>Šeimų teisinis švietimas</p>
--	---------------------------------

Pirmiausiai, informantai siūlo rengti atsakingus, kvalifikuotus teisinio švietimo pedagogus. Skirti finansavimą ir tuo pačiu didinti pilietiškumo pagrindų pamokų skaičių bei kur kas didesnę dėmesį skirti teisės pagrindų dalyko inicijavimui, teisės specialistų paskaitoms, seminarams, panašaus pobūdžio būrelių organizavimui. Taip pat labai svarbu, kad mokinys įgytas teorines žinias gebėtų, turėtų galimybę taikyti praktiškai, tad reikalingi ir praktiniai užsiėmimai.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog dauguma informantų mano, kad teisinis švietimas turi didelę įtaką asmens pilietiškumo ugdymui. Teisinio ugdymo metu mokiniams yra ugdoma atsakomybė, teisingumas, dora, tolerancija, patriotiškumas.

Pedagogai teisinio švietimo situaciją mokyklose vertina neigiamai, nes, jų nuomone, nepakanka vien pilietiškumo pagrindų pamokų, kad būtų pakankamai ugdoma mokinių teisinė sąmonė. Tam reikėtų sistemingo ugdymo, dauguma pedagogų siūlo skirti didesnę dėmesį neformaliajam ugdymui. Gimnazijų bei vidurinių mokyklų pedagogai labiau suinteresuoti mokinių teisinę sąmonę ugdyti formaliai, teorines žinias pritaikant praktikoje.

Teisinio švietimo ugdymas informantų ugdymo įstaigose įvairus, aprėpia tiek formalųjį, tiek neformalųjį ugdymą. Mokytojai pažymi, kad teisinis švietimas vyksta pirmiausiai per pilietiškumo pagrindų pamokas, klasės valandėles, integruojamas į daugelį mokomųjų dalykų, taip pat vyksta įvairūs teisinį švietimą akcentuojantys renginiai, susitikimai su teisėsaugos pareigūnais.

Pedagogai teisinio bei pilietinio švietimo raiška savo darbovietėse vertina palankiai. Pilietiškumas mokiniams skiepijamas per istorijos ir pilietiškumo pagrindų pamokas, klasių auklėtojų veiklą, mokinių savivaldos institucijoje, įvairių renginių, valstybinių švenčių minėjimų, susitikimų su politikais, ekskursijų į Valstybines institucijas, konkursų bei projektinių veiklų metu. Tai dažniausiai neformali, už mokyklos ribų, kryptingai organizuojama veikla.

Mokytojai teisinio švietimo bei pilietiškumo ugdymo svarbą supranta, nes suvokdamas savo teises, laisves ir pareigas, būdamas aktyvios demokratinės visuomenės kūrėjas mokinys ugdysis kaip pilietiška asmenybė, t.y. suvoks savo teises ir pareigas valstybei, gins

demokratijos principus, stengsis dėl Lietuvos gerovės, bus atsakingas, dalyvaujantis, socialinio teisingumo siekiantis pilietis, kuris veikia visuomenės labui. Teisinio švietimo ir pilietiškumo stiprinimui turėtų būti ruošiami kvalifikuoti teisinio švietimo pedagogai, skiriamas finansavimas, pilietiškumo pagrindų pamokų skaičiaus didinimas, teisės pagrindų dalyko inicijavimas, panašaus pobūdžio neformalaus ugdymo organizavimas. Taip pat labai svarbus praktinių įgūdžių lavinimas.

4.2. Mokinių rašinių analizė

4.2.1. Pilietiškumo sąvokos samprata

Pasak D. L. Boggs (2007, p. 31): „neįmanoma iš anksto įsisavinti viso to, ko suaugusiesiems prireiks atliekant piliečių vaidmenį. Pilietiškumas yra suaugusiųjų atsakomybė tam, kad jis būtų tinkamai įgyvendintas, būtinas visą gyvenimą trunkantis mokymasis“. Tai, ką išmokstame mokykloje ir šeimoje, sudaro žmogaus bendrų įsitikinimų apie laisvę, lygybę, teisingumą, patriotizmą ir pasididžiavimą savo tauta pagrindus.

Lyginamojoje pilietiškumo sampratos analizėje Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė (2012) sąvokos pilietiškumas supratimas pateikiamas, kaip naudojimasis savo teisėmis ir atsakomybe, kurios yra susijusios su buvimu tam tikro vieneto (valstybės, miesto, politinės partijos, profesinės sąjungos ar nevyriausybinės organizacijos) nariu. Taip pat teigiama, kad pilietiškumas yra daugiau filosofijos nei teisės sąvoka, nes tai labiau įsipareigojimas prisiimti teises ir pareigas rūpintis bendruomenės ateitimi, naudotis narystės (valstybėje ar organizacijoje) teikiamomis galimybėmis ir aktyviai dalyvauti.

13 lentelė atskleidžia pilietiškumo definicijos įvairovę, kuria šioje darbo dalyje yra remiamasi. Jau minėtas T. H. Marshallo pilietiškumo apibrėžimas yra klasikinis, orientuotas į žmogaus galimybes, daugiausiai nukreiptas į save, daugiau teisių, privilegijų sau, o ne valstybei. I. Zaleskienė (2008) apibrėžia socialiai orientuotą pilietiškumą, kuriame labiausiai akcentuojamas asmenybės dalyvavimas, kitaip tariant ne tik naudojimasis asmens teisėmis, žmogiškosiomis privilegijomis, bet ir grįžtamasis ryšys, pareigų atlikimas valstybei, įvairioms socialinėms organizacijoms. Ilgalaikėje tautinio ir pilietinio ugdymo programoje (2006) pilietiškumo definicija, artima jau aptartai socialiai orientuoto pilietiškumo – asmuo tik suvokdamas savo pareigas ir teises, gali jų laikytis, ginti jas, taip siekdamas gėrio savo valstybei.

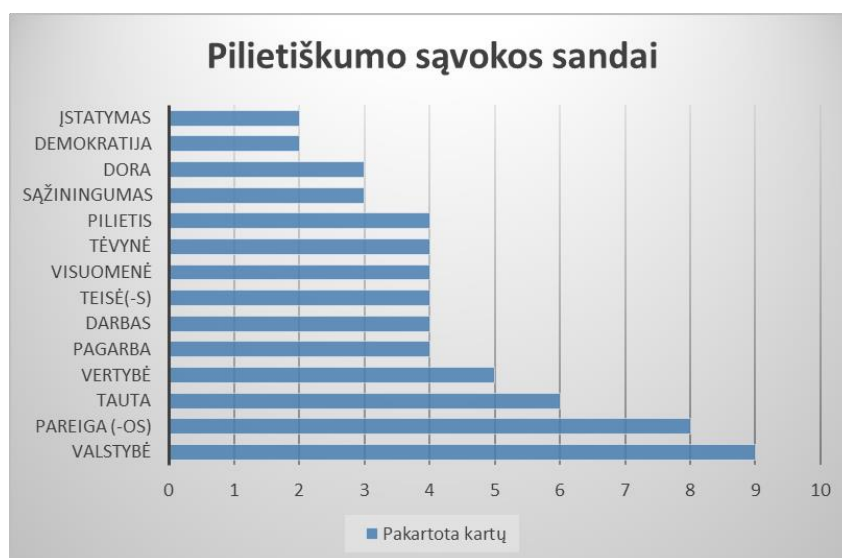
13 lentelė. Pilietiškumo definicijos ivairovė

Definicija	Pagrindiniai komponentai	Autorius
<i>Pilietiškumas – asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas.</i>	Teisių, pareigų atsakomybių suvokimas Teisių ir laisvių gynimas Gerovė, veikla Lietuvai	Ilgalaikė tautinio ir pilietinio ugdymo programa, 2006
<i>Pilietiškumo aspektai: pilietinis elementas susideda iš teisių, būtinų asmeninei laisvei, – asmens laisvė, žodžio, mąstymo ir tikėjimo laisvės, teisės turėti nuosavybę ir sudaryti galiojančias sutartis, teisės į teisingumą“ <...>; politinis elementas apima „teisę dalyvauti įgyvendinant politinę valdžią kaip ją turinčio darinio nariui arba kaip tokio darinio narių rinkėjui“ <...>; socialinis elementas apima „teisę į minimalią ekonominę gerovę ir saugumą, teisę visiškai naudotis socialiniu paveldu ir gyventi kaip civilizuotam žmogui pagal visuomenėje vyraujančius standartus.</i>	Pilietinis : asmeninė laisvė (asmens, žodžio mąstymo, tikėjimo..) teisė į teisingumą Politinis: teisė įgyvendinti politinę valdžią Socialinis: ekonominė gerovė, saugumas, Teisė gyventi kaip civilizuotam žmogui pagal visuomenėje vyraujančius standartus	T. H. Marshallas, A. B. Seligman, 2004
<i>Socialiai orientuotas pilietiškumas – sąžiningas savo pareigų atlikimas, ištikimybė savo šeimai, savo tautai, dalyvavimas socialinėse organizacijose, labdaringoje ar kitokioje bendruomenės veikloje</i>	Pareigų atlikimas Ištikimybė savo tautai Dalyvavimas	Zaleskienė, 2008

Aptarus kaip literatūros šaltiniuose bei valstybiniuose dokumentuose apibrėžta pilietiškumo savoka, galima apžvelgti, kaip moksleiviai suvokia pilietiškumą, kokiais žodžiais apibūdina šią sąvoką.

Tyrimo dalyvavę informantai, paparašyti apibrėžti pilietiškumo sąvoką, dažniausia vartojo šiuos žodžius (žr. 6 pav. Pilietiškumo sąvokos sandai): *valstybė, pareiga, tauta* („Pareigų atlikimas savo tautai, valstybei“, „Tai vertybė, kuria žmogus gerbia, saugo savo šalį, veikia valstybės labui“, „Tai tautos ir valstybės gerbimas, darbas jos naudai“). Rečiausiai (po vieną) buvo paminėti žodžiai *atsakomybė, aktyvumas, meilė, šeima, kalba, teisingumas, įsipareigojimas* („Aktyvumas, noras veikti [šalies labui]“, „Įsipareigojimas, atsakomybės priėmimas už save ir už savo tautą“, „Pirmiausia tai meilė šeimai, vėliau gimtajam kraštui ir tėvynei, jos kalbai ir istorijai“).

Apžvelgus informantų atsakymus, kokie žodžiai vartojami apibūdinti pilietiškumą, galima teigti, kad pilietiškumas visų pirma siejamas su valstybe, tauta bei pareigų atlikimu joms.

6 pav. Pilietiško sąvokos sandai

Visgi pavieniai žodžiai ne visada nusako esmę. Informantų pilietiško suvokimą iliustruoja 14 lentelė. Kaip jau minėta, mokiniams pilietiškas pirmiausiai siejasi su *pareiga valstybei* („tai pareigų atlikimas savo valstybei, tautai, į pilietiško sąvoką įeina vertybės, moralė, darbas, sąžiningumas ir dora“; „ne tik demokratiškos šalies suteikiamos laisvės ir teisės, o ir pareiga dirbti gimtinei“; „įsipareigojimas, atsakomybės priėmimas už save ir už savo tautą“). Taip pilietišumą apibrėžė ar vienu iš apibrėžties komponentų įvardijo 8 informantai. Šis apibūdinimas taip pat yra vienas iš pilietiško sąvokos komponentų nurodytų Ilgalaikėje tautinio ir pilietinio ugdymo programoje (2006) bei socialiai orientuoto pilietiško komponentų. Perpus mažiau mokinių pilietišumą suvokia kaip *pagarbą valstybei* („tai tautos ir valstybės gerbimas, darbas jos naudai“; „gerbimas demokratijos bei naudingas ir korektiškas darbas Lietuvos labui“). Po tris mokinius pilietišumą nurodė kaip *vertybę* („tai vertybė, kurią žmogus privalo saugoti, nes ji yra glaudžiai susijusi su tėvyne“), *veiklą valstybės labui* („pilietišumą aš labiausiai vertinu kaip aktyvumą ir norą veikti“), iš jų po du informantus pilietiško definicijoje nurodė abu komponentus, t.y. *ir vertybę, ir veiklą valstybės labui* („tai žmogaus veikla visuomenėje tėvynės labui, kurią būtų galima priskirti kaip vertybę“).

14 lentelė. Pilietiško sąvokos samprata

Infor- manto nr.	Teiginys	Apibendri- nimas	Pagrindiniai sandai
2118	„Pilietiškas – piliečio pareigų atlikimas savo valstybei ir tautai.“	Pareiga valstybei	pilietis, pareiga, valstybė, tauta

14 lentelės tęsinys kitame puslapyje

2120	„Pilietiškumas – kiekvieno šalies piliečio pareiga, o tikslas kurti vieningą, ryžtingą ir teisingą visuomenę. Kartu tai ir mokslas, visą gyvenimą žmogus iš tiesų mokosi kaip tapti pilietiška asmenybe.“	Pareiga valstybei	piliėtis, pareiga, teisingumas, visuomenė
2121	„Pilietiškumas tai tam tikrų dalykų, tokių kaip darbas, sąžiningumas, dora, atlikimas savo valstybei, tautai. Taip pat įstatymų laikymasis, valstybės simbolikos pagarba bei mokslas“	Mokslas	darbas, sąžiningumas, dora, valstybė, tauta, įstatymai, valstybės simbolika
1117	„Pilietiškumas tai pareigų atlikimas savo valstybei, tautai, į pilietiškumo sąvoką įeina vertybės, moralė, darbas, sąžiningumas ir dora.“	Pareiga valstybei	pareiga, valstybė, tauta, vertybė, moralė, darbas, sąžiningumas, dora
1210	„Pilietiškumas – pareigų atlikimas savo tautai, valstybei. Žmonių pilietiškumas yra pagrindinis šalių bei tautų gyvenimo pagrindas.“	Gyvenimo pagrindas	pareiga, tauta, valstybė
2106	„Pilietiškumas – tarnavimas visuomenei, tėvynei, gyvenimas remiantis valstybės įstatymais <...> ne tik demokratiškos šalies suteikiamos laisvės ir teisės, o ir pareiga dirbti gimtinei.“	Pareiga valstybei	visuomenė, tėvynė, valstybė, įstatymas, demokratija, laisvės, teisės, pareiga
2109	„Pilietiškumas – įsipareigojimas, atsakomybės priėmimas už save ir už savo tautą. Į pilietiškumo sąvoką taip pat įeina vertybės, moralė, sąžiningumas bei dora.“	Pareiga valstybei	įsipareigojimas, atsakomybė, tauta, vertybė, moralė, sąžiningumas, dora
2116	„Pilietiškumas – tai sąvokos suvokimas, kaip Lietuvos piliečio, kuris turi tam tikrų teisių ir privalo atsakingai vykdyti savo pareigas valstybės ir visuomenės gerovės labui.“	Teisių ir pareigų suvokimas	Lietuvos pilietis, teisės, pareigos, valstybė, visuomenė, gerovė
2222	„Pilietiškumas – Tai piliečio domėjimasis savo valstybe, savo teisių ir pareigų suvokimas joje, dalyvavimas rinkimuose, įvairiose vykdomose akcijose, siekimas, kad valstybė pasiektų geriausių rezultatų ir taptų lygiaverte ekonomiškai stipresnėms valstybėms.“	Domėjimasis valstybe	piliėtis, valstybė, teisė, pareiga, rinkimai
2101	„Pilietiškumas – tai tautos ir valstybės gerbimas, darbas jos naudai.“	Pagarba valstybei	tauta, valstybė, pagarba, darbas
1203	„Pilietiškumas – savo teisių, atliekamo darbo, pilietinių pareigų supratimas, gerbimas demokratijos bei naudingas ir korektiškas darbas Lietuvos labui.“	Pareigų supratimas	teisė, darbas, pareiga, pagarba, demokratija
2105	„Pilietiškumas – žmogaus savybė, išugdyta tėvų, mokytojų ar literatūros kūrinių. Jis ugdo pagarbą, norą daryti gerus darbus šalies labui, klestėjimui.“	Žmogaus savybė	pagarba, šalis, klestėjimas
2115	„Pilietiškumas - tai vertybė, kuria žmogus gerbia, saugo savo šalį, veikia valstybės labui.“	Pagarba valstybei	vertybė, pagarba, valstybė
		Vertybė	
		Veikla valstybės labui	

1112	„Pilietiškumą aš labiausiai vertinu kaip aktyvumą ir norą veikti [šalies labui]“	Veikla valstybės labui	aktyvumas
2207	„Pilietiškumas, tai žmogaus veikla visuomenėje tėvynės labui, kurią būtų galima priskirti kaip vertybę.“	Vertybė	visuomenė, tėvynė, vertybė
2108	„Pilietiškumas – tai vertybė, kurią žmogus privalo saugoti, nes ji yra glaudžiai susijusi su tėvyne.“		vertybė, tėvynė
2114	„Pilietiškumas kyla iš žmogaus vidaus. Pirmiausia tai meilė šeimai, vėliau gimtajam kraštui ir tėvynei, jos kalbai ir istorijai.“	Meilė tėvynei	meilė, šeima, tėvynė, kalba, istorija

Apibendrinant galima teigti, kad mokinių pilietiškumo suvokimas skiriasi nuo klasikinio pilietiškumo apibūdinimo (T. H. Marshallo), nes sąvokos apibūdinime nėra vienas informantas į pirmą vietą neiškėlė savo teisių, privilegijų. Teisės minimos lygiagrečiai su pareigomis, atsakomybe.

Palyginus mokinių pilietiškumo suvokimui išreikšti pavartotus komponentus (žr. 7 pav.) su *socialiai orientuoto pilietiškumo* (2008) komponentais – *pareigų atlikimas; ištikimybė savo tautai; dalyvavimas* –, galima teigti, kad sutampa pusė komponentų, pvz.: pareigų atlikimas: „pareiga valstybei“ (8); ištikimybė savo tautai: „meilė tėvynei“ (1); dalyvavimas: „dalyvavimas“ (1), „veikla valstybės labui“ (3), „tarnavimas visuomenei“ (1). Sutampa 14 iš 29 komponentų, t.y. 48,28 %.

Lyginant informantų pilietiškumo apibrėžimą su pateikta apibrėžtimi *Ilgalaikėje tautinio ir pilietinio ugdymo programoje* (2006), kur išskiriami 3 apibendrinti sąvokos komponentai: *teisių, pareigų atsakomybių suvokimas; teisių ir laisvių gynimas; gerovė, veikla Lietuvai* –, galima teigti, kad didžioji dalis komponentų sutampa, pvz.: teisių, pareigų atsakomybių suvokimas: „pareigų supratimas“ (1), „teisių ir pareigų suvokimas“ (2); gerovė, veikla Lietuvai: „tarnavimas visuomenei“ (1), „dalyvavimas“ (1), „veikla valstybės labui“ (3), „pagarba valstybei“ (4), „pareiga valstybei“ (8). Sutampa 20 komponentų iš 29, t.y. 68,97 %.

Vadinasi, mokinių pilietiškumo sąvokos suvokimas yra artimas *Ilgalaikėje tautinio ir pilietinio ugdymo programoje* (2006) pateiktai pilietiškumo definicijai – „asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas“.

7 pav. Pilietiško suvokimas

Kaip teigiama Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centro lyginamojoje pilietiško sampratos analizėje „Pilietiškas ir pilietinė visuomenė“ (2012), būti piliečiu, vadinasi, priimti tos valstybės esamą teisinę kultūrą ir prisiimti tam tikras pareigas, kurias apibrėžia įstatymai. Būti pilietišku, reiškia prisiimti daugiau pareigų, nei tai privaloma pagal įstatymus, būti labiau aktyviu, nei pasyviu. Pavyzdžiui, domėtis šalies socialine – kultūrine bei politine aplinka, dalyvauti nevyriausybinų organizacijų veikloje, sprendimų priėmimo procesuose.

Prieš pradėdant analizuoti, kaip moksleiviai suvokia pilietiškos asmenybės, pilietiško žmogaus sąvoką, galima būtų pateikti Lietuvos gyventojų požiūrį į tai, kaip visuomenė suvokia pilietiško esmę. Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centro lyginamojoje pilietiško sampratos analizėje „Pilietiškas ir pilietinė visuomenė“ (2012) yra pateikta 2012 m. vasario – kovo mėn. visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atliktos sociologinės apklausos, kuria buvo norima išsiaiškinti, kiek pilietiškas yra būdingas Lietuvos visuomenei, apibendrinta rezultatų analizė. Apklauso metu buvo tiriama, kaip gyventojai suvokia pilietišumą, kokios pilietiško žmogaus savybės yra būdingos jiems asmeniškai, koks yra Lietuvos gyventojų pilietinis aktyvumas (dalyvavimas rinkimuose, paramos ir labdaros teikimas, savo nuomonės reiškimas, dalyvavimas pilietinėse akcijose, dalyvavimas įvairių organizacijų veikloje).

Lietuvos gyventojų nuomone, vienos svarbiausių savybių, apibūdinančių pilietiška žmogų, yra:

- sąžiningumas,
- dorumas,

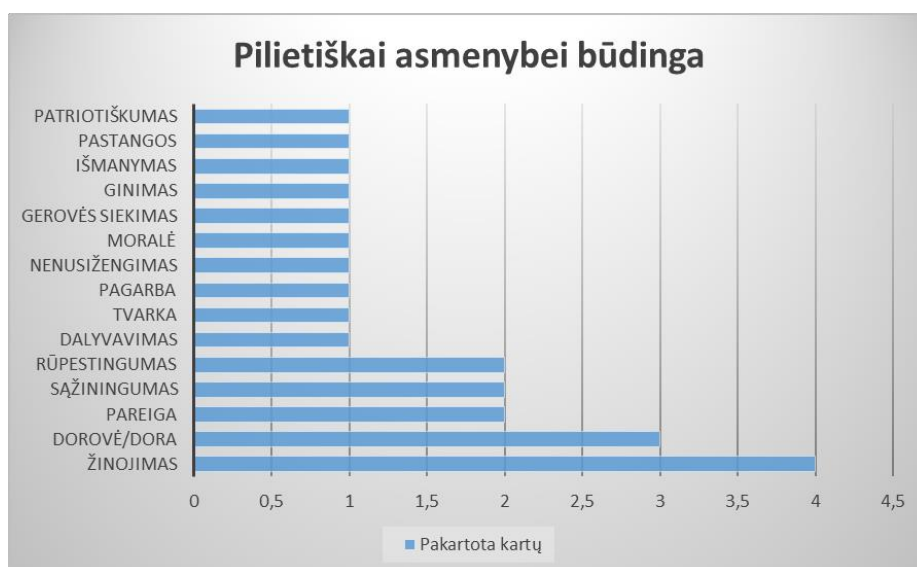
- įstatymų laikymasis,
- dalyvavimas rinkimuose,
- pareigingas mokesčių mokėjimas

Tyrimė teigiama, kad pilietišką žmogus turėtų būti:

- savo šalies patriotu,
- domėtis savo šalies ekonominiu, socialiniu, politiniu gyvenimu,
- mokėti Lietuvos himną,
- žinoti Lietuvos istoriją,
- neemigruoti.

Tyrimė dalyvavę moksleiviai, paprašyti apibūdinti pilietišką asmenybę, dažniausia vartojo šias savybes, kurios būdingi pilietiškai asmenybei (žr. 8 pav.): žinojimas („kad asmuo būtų pilietišką, jis turi *žinoti*, kas vyksta jo šalyje (sekti politinę situaciją, santykius su kitom šalim, domėtis rinkimais), <...>, turi *žinoti* visuomenės normas, t.y., kaip elgtis viešumoje, nenusižengti viešos įstatymams“, „pilietišką žmogus <...> *žinantis* demokratinės valstybės principus, <...>, *išmanantis* Konstituciją), dorovė/ dora („Pilietišką asmenybę, pasikliaujanti *dorovės* principais ir gyvenanti tam tikra nustatyta tvarka“, „Pilietišką žmogus turi būti *doras* <...>, besivadovaujantis moralinėmis vertybėmis“), taip pat pareiga, sąžiningumas („žmonės, kurie ryžtingai atlieka savo *pareigas* valstybei ir tautai, visada išlieka dori ir *sąžiningi*“), rūpestingumas („Pilietišką žmogus *rūpinasi* ne tik savo, bet ir kitų gerove“).

Palyginus abiejų tyrimų rezultatus, matyti, kad mokinių pilietišką asmenybės apibūdinimai nedaug kuo skiriasi nuo Lietuvos gyventojų nuomonės. Moksleiviai rečiau akcentavo *emigracijos*, *Lietuvos himno mokėjimo* bei *mokesčių mokėjimo* savybes būdingas pilietiškam žmogui. Paskutinytis apibūdinimas galėjo būti mažiau aktualus moksleiviams, nes dauguma vaikų yra išlaikomi savo tėvų, tad ir su mokesčiais nėra ar yra mažai susidūrę. Visgi pačios pagrindinės savybės sutapo, tik *žinojimas apie savo šalį, jos įstatymus, dalyvavimas, sąžiningumas, dorumas, pareigingumas* kur kas labiau akcentuoti nei *gerovės siekimas* ar *patriotiškumas*.

8 pav. Pilietiskai asmenybei būdinga

Apibendrinant informantų nuomonę (žr. 15 lentelę) apie pilietiską asmenybę galima teigti, kad moksleiviams pilietiška asmenybė ar pilietiškas žmogus pirmiausiai tai:

- Doras, pareigingas žmogus 36, 36%
- Dalyvaujantis žmogus 36, 36%
- Žinantis, gerbiantis įstatymus žmogus 27, 27%

Taip pat tai besirūpinantis kitų gerove ar valstybe žmogus, patriotiškas žmogus ar tiesiog pilnavertė asmenybė.

15 lentelė. Pilietiškos asmenybės apibūdinimas

Infor- manto nr.	Teiginys	Apibendrinimas	Pagrindiniai sandai
2121	„Pilietiška asmenybė, pasikliaujanti dorovės principais ir gyvenanti tam tikra nustatyta tvarka“	Doras, pareigingas žmogus	Dorovė, tvarka
1203	„Žmogus, suprantantis savo pareigas ir atsakomybę, jau yra pilietiška asmenybė“		Pareiga, atsakomybė
1204	„Pilietiška asmenybė vis retesnis dalykas <...> žmonės, kurie ryžtingai atlieka savo pareigas valstybei ir tautai, visada išlieka dori ir sąžiningi. <..> tam, kad atliktum pilietišką pareigą reikia ne tiek jau ir daug: balsuoti rinkimuose, sudalyvauti pilietinėse akcijose arba tiesiog išmanyti savo šalies istoriją, laikytis įstatymų.“		Pareiga, sąžiningumas, dalyvavimas

15 lentelės tęsinys kitame puslapyje

2207	„Pilietiškas žmogus turi būti doras ir sąžiningas, besivadovaujantis moralinėmis vertybėmis ir siekiantis gerovės savo kraštui“ „Pilietiškas žmogus turi aktyviai dalyvauti savo šalies visuomeninėje veikloje <..> t. y. eiti balsuoti per rinkimus. Taip pat svarbu žinoti savo šalies istoriją, gerbti valstybės simbolius, laikyti įstatymų“	Doras, pareigingas žmogus	Dora, sąžiningumas, moralė, gerovės siekimas, dalyvavimas, pagarba
2106	„Kad asmuo būtų pilietiškas, jis turi žinoti, kas vyksta jo šalyje (sekti politinę situaciją, santykius su kitom šalim, domėtis rinkimais), gerbti įstatymą, turi žinoti visuomenės normas, t.y., kaip elgtis viešumoje, nenusižengti viešos įstatymams“	Žinantis apie savo valstybę, gerbiantis įstatymus žmogus	Žinojimas, pagarba, nenusižengimas
2111	„Pilietiškas žmogus nepaprastai svarbus valstybei bei jos gerovei. Žinantis demokratinės valstybės principus, gebantis ginti savo bei kitų teises, išmanantis Konstituciją yra asmuo garantuojantis valstybei šviesesnę ateitį.“	Žinantis įstatymus, garbingas žmogus	Žinojimas, ginimas, išmanymas
2114	„Pilietiška asmenybė – pilnavertė asmenybė; ne tik noras, bet ir pastangos bei žinios pritaikytos valstybės labui“	Pilnavertė asmenybė	Žinojimas, pastangos
1117	„Pilietiškas žmogus rūpinasi ne tik savo, bet ir kitų gerove“	Rūpinantis visų gerove žmogus	Rūpestingumas
2118	„Pilietiška asmenybė žino savo teises, pareigas ir įstatymus, valstybės santykius ir ryšius su užsienio valstybėmis“ „Kiekvienas pilietis privalo mokėti mokesčius, laikytis įstatymų, <..> dalyvauti valstybės rinkimuose“	Žinantis įstatymus žmogus Dalyvaujantis žmogus	Žinojimas, dalyvavimas, įstatymų laikymasis
1119	„Pilietiška asmenybė – žmogus, kuriam rūpi savo gimtinė ir jos reikalai. Tokia asmenybė elgsis dora, nepažeidinės įstatymų ir bus patriotiška“	Besirūpinantis valstybe, doras, patriotiškas žmogus	Rūpestingumas, dora, patriotiškumas
2222	„Ne visi žmonės yra pilietiški, juk ne visi dalyvauja tiek politiniame, tiek visuomeniniame valstybės gyvenime, t.y. rengiamuose rinkimuose, įvairiose prevencinėse programose, akcijose ir pan.“	Dalyvaujantis žmogus	Dalyvavimas
2102	„Dažnai sąvoka pilietis yra asocijuojama su eiliniu šalies gyventoju, tačiau, kad žmogus galėtų save laikyti demokratiškos santvarkos dalimi, jis privalo dalyvauti visuomeninėje veikloje t. y. dalyvauti valdžios rinkimuose, minėti valstybines šventes, gerbti ir tausoti tėvynės simbolius, pažinti bei laikytis šalies Konstitucijoje nurodytų įstatymų.“	Dalyvaujantis žmogus	Dalyvavimas, pagarba, žinojimas

Rašydami rašinius dalis mokinių (12 iš 22) paminėjo, kaip ugdoma pilietiška asmenybė (plačiau žr. 6 priedą). Daugelis įvardijo mokomuosius dalykus, kurių metu yra ugdomas

pilietiškumas, juos iliustravo pavyzdžiais iš savo patirties pamokų metu. Kaip matyti, pilietiškumą mokiniams ugdo trys mokomieji dalykai – literatūra, pilietiškumo pagrindai, istorija:

- Literatūra (9 iš 12) pvz.:
„Pilietiškumą man labiau ugdo literatūros pamokos <...> Nagrinėjant lietuvių klasikų Maironio ir V. Kudirkos eilėraščius sustiprėjo mano meilė savo šaliai, tautai, didingai praeičiai“; „Besimokant lietuvių literatūros mes išmokstame tautiškumo, iš Vinco Kudirkos „Tautiškos giesmės“. Taip pat ir iš grožinės literatūros – Mikalojaus Husoviano „Giesmė apie stumbrą“.“; „Besimokant lietuvių literatūros, sužinome apie V. Kudirkos aukštinamą tautinį apsisprendimą ir pareigą visuomenei; laisvės ir tėvynės meilės lietuvių vertybes M. Husoviano „Giesmėje apie stumbrą“; kova dėl lietuvių kalbos teisių M. Daukšos „Postilėje“. Be abejo, vienas labiausiai motyvuojančių pilietiškumą dalykų yra istorija, kuri įrodo, kad Lietuvių tauta savo pastangomis iškovojo laisvę ir savo nepriklausomą teisių sistemą.“
- Istorija (6 iš 12) pvz.:
„kad jaunas žmogus imtų gerbti tėvynę, jis turi pažinti istoriją: žinoti valstybės pasiekimus, sugebėjimus išsikapstyti iš nesėkmių, žinoti, kuo gali didžiūotis“; „istorijos pamokose kalbėdami apie tam tikro laikotarpio įstatymus, padiskutuojame ir apie Lietuvos įstatymus, mūsų pačių susidūrimus su teisėtvara“; „Be abejo, vienas labiausiai motyvuojančių pilietiškumą dalykų yra istorija, kuri įrodo, kad Lietuvių tauta savo pastangomis iškovojo laisvę ir savo nepriklausomą teisių sistemą.“
- Pilietiškumo pagrindai (5 iš 12) pvz.:
„Per pilietinių pagrindų pamokas mokykloje įgyjame daugiau žinių apie teisinę sistemą bei asmens padėtį valstybėje“; „Mokykloje vyresnių klasių mokiniams yra dėstomas pilietiškumo pagrindų dalykas, kurio pamokose moksleiviai sužino savo, kaip Lietuvos Respublikos piliečių, Europos Sąjungos narių teises bei pareigas“.

Išanalizavus informantų pasisakymus, matyti, kad pirmiausia juos pilietiškumo ugdo literatūra – analizuojant įvairius kūrinius (M. Daukšos „Postilė“, M. Husoviano „Giesmė apie stumbrą“) ar aptariant žymių Lietuvių rašytojų klasikų asmenybes (Maironis, V. Kudirka, K. Donelaitis, S. Daukantas). Kita vertus nenuostabu, kad daugiausiai buvo minimos literatūros pamokos, rašinys „Ar reikalingas teisinis švietimas, kad būtum pilietiška asmenybė?“, taip pat buvo rašomas per literatūros pamokas. Tad tai netiesiogiai galėjo daryti įtaką informantų nuomonei.

Deja, bet iš esmės pagrindinis pilietiškumą tiesiogiai ugdantis dalykas – pilietiškumo pagrindai – nustumtas į antrą planą. Galbūt taip yra todėl, kad pilietiškumo pagrindų dalykas

mokomas 9–10 klasių koncentre, o informantai yra 3 gimnazijos klasės moksleiviai ir jiems šis dalykas nebedėstomas.

4.2.2. Teisinio švietimo sąvokos samprata

Teisinio švietimo definicija dar nėra iki galo išgryninta, kaip jau minėta, ir pati sąvoka nevienodai įvardijama – vienuose šaltiniuose pateikiama kaip *teisinis auklėjimas*, kitur – *teisinis ugdymas* ar *teisinis švietimas*, nors esmė labai tarpusavyje persipynusi. Šioje darbo dalyje bus apsisota ties *teisinio švietimo* sąvoka ir keliomis jos apibrėžtimis (16 lentelė. Teisinio švietimo apibrėžtys).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2008. Nr. 130-4981) *teisinis švietimas* pirmiausiai apibrėžiamas kaip procesas, kurio metu yra galimybė įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, tai taip pat supažindinimas su teisėmis, pareigomis ir laisvėmis, bei jų gynimo būdais. R. Prakapas, R. Žilinskienė (2008) akcentuoja pirmiausiai, kad tai teisėto elgesio ugdymas, kuris turi sistemingą ir teigiamą poveikį teisinei sąmonei.

16 lentelė. Teisinio švietimo apibrėžtys

Definicija	Pagrindiniai komponentai	Autorius
<i>Teisinis švietimas – procesas, kurio metu visuomenei sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, supažindinant asmenis su galiojančiu teisiniu reguliavimu ir veikiančia teisine sistema, pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, jų gynimo būdais.</i>	Procesas, galimybė įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, Supažindinimas su teisėmis, pareigomis ir laisvėmis, bei jų gynimo būdais	Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008. Nr. 130-4981
<i>Teisinis ugdymas yra sistemingas ir teigiamas poveikis teisinei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui, kurio tikslas ugdyti asmens valią, pasiryžimą elgtis teisėtai bei skatinti palankią asmens motyvaciją teisėtai elgtis.</i>	Poveikis teisinei sąmonei Teisėto elgesio ugdymas	R. Prakapas, R. Žilinskienė (2008)

Iš visų 22 informantų, pusė, t.y. 11, samprotaudami apie teisinio švietimo poreikį pilietiškumo ugdymui apibrėžė pačią teisinio švietimo sąvoką. Sąvokos apibūdinimui dažniausiai vartojo (žr. 9 pav. Teisinio švietimo sąvokos sandai) tokius žodžius ar žodžių junginius kaip *ugdymas* („Teisinis švietimas <...> padeda ugdyti kiekvieno žmogaus charakterį“, „Teisė ir jos švietimas, tai ugdymas, padedantis suvokti piliečio teises valstybėje“, „Teisinis švietimas - ugdymo principas, kai žmogus yra mokomas ir ugdomas elgtis teisėtai, nenusižengti įstatymams“), pareiga, teisės („Teisinis švietimas – <...> moralinės pareigos bei ryžto teisėtai elgtis diegimas“, „Teisinis švietimas gilina teises žinias apie valstybės įstatymus, politiką, kiekvieno piliečio teises ir pareigas.“), valstybė, įstatymai („Teisinis švietimas tai tarsi žinių pamatas žmogui, suteikiantis informacijos apie valstybės įstatymus“).

9 pav. Teisinio švietimo sąvokos sandai

Informantai apibrėždami teisinio švietimo sąvoką ją pirmiausiai siejo (žr. 10 pav. Teisinis švietimas) su *ugdymu* (9 kartai). Taip pat mokiniai pridūrė ar tiesiog vienareikšmiškai apibrėžė, kad teisinis švietimas tai - *teisinių žinių skleidimas* („Teisinis švietimas – tai *teisinių* bei politinių *žinių skleidimas*, mokymas, kuris ugdo išsilavinusį žmogų praplėsti žinias apie savo teises ir pareigas demokratiškoje visuomenėje“), *teisinių pagrindų įsisąmoninimas* („Teisinis švietimas ne tik padeda *įsisąmoninti teisinius pagrindus* <..>“), *mokslo šaka* („Teisinis švietimas – *mokslo šaka*, dalykas, kuris puoselėja tautos pilietiškumą, meilę tėvynei, jos kalbai ir tradicijoms“), *mokymo procesas*.

10 pav. Teisinis švietimas

Kaip jau minėta, moksleiviams teisinis švietimas – ugdymas, tačiau ši apibrėžtis labai abstrakti. Informantų nuomonė nėra vienareikšmiška, nes daugelio definicijos formuluotėje ugdymo paskirtis skirtinga:

- Teisingos asmenybės ugdymas (3), pvz.:
„Teisinis švietimas - ugdymo principas, kai žmogus yra mokomas ir ugdomas elgtis teisėtai, nenusižengti įstatymams“
- Piliečių ugdymas (2), pvz.:
„Teisinis švietimas – tai valstybės piliečių ugdymas, nestokojantis elgesio normų bei patriotiškumo.“
- Socializuotos asmenybės ugdymas (1), pvz.:
„Teisinis švietimas – socializuotos, visuomeninių normos laikanti asmenybės ugdymas“
- Sąžiningos asmenybės ugdymas (1), pvz.:
„Teisinis švietimas tai tarsi žinių pamatas žmogui, suteikiantis informacijos apie valstybės įstatymus ir mokantis žmogų būti sąžininga, įstatymams paklūstančia asmenybe.“
- Atsakingos asmenybės ugdymas (1), pvz.:
„Teisinis švietimas ne tik padeda įsisąmoninti teisinius pagrindus, bet ir ugdo atsakingas, adekvačias asmenybes.“
- Vertybių ugdymas (1), pvz.:
„Teisinis švietimas ne tik kuria visuomenę, bet ir padeda ugdyti kiekvieno žmogaus charakterį atskirai, formuoti vertybes, kurios tampa gyvenimo pagrindu ateityje.“

Palyginus informantų teisinio švietimo formuluotes bei išskeltas (pavyzdines) teisinio švietimo definicijas – Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programoje bei R. Prakapo,

R. Žilinskienės (2008) – galima teigti, kad teisinių žinių, teisių ir pareigos santykio pabrėžimu, teisėto elgesio ugdymo akcentavimu informantų supratimas apie teisinį švietimą sutampa su pavyzdinėmis definicijomis (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Informantų teisinio švietimo apibūdinimas

Infor- manto nr.	Teiginys	Apibendrinimas	Pagrindiniai sandai
2120	„Teisinis švietimas ne tik kuria visuomenę, bet ir padeda ugdyti kiekvieno žmogaus charakterį atskirai, formuoti vertybes, kurios tampa gyvenimo pagrindu ateityje.“	Vertybių ugdymas	Visuomenė, ugdymas, charakteris, vertybės
2101	„Teisinis švietimas – mokslo šaka, dalykas, kuris puoselėja tautos pilietiškumą, meilę tėvynei, jos kalbai ir tradicijoms.“	Mokslo šaka Pilietiško puoselėjimas	Tauta, pilietiškumas, meilė, tėvynė, kalba, tradicijos
2102	„Teisinis švietimas – tai valstybės piliečių ugdymas, nestokojantis elgesio normų bei patriotiškumo.“	Piliečių ugdymas	Valstybė, pilietis, elgesys, norma, patriotiškumas
2106	„Teisinis švietimas – socializuotos, visuomeninių normos laikanti asmenybės ugdymas, moralinės pareigos bei ryžto teisėtai elgtis diegimas.“	Socializuotos, teisingos asmenybės ugdymas	Socializuota asmenybė, norma, ugdymas, pareiga, teisėtas elgesys
2207	„Teisinis švietimas tai tarsi žinių pamatas žmogui, suteikiantis informacijos apie valstybės įstatymus ir mokantis žmogų būti sąžininga, įstatymams paklūstančia asmenybe.“	Mokymas būti sąžininga asmenybe	Informacija, valstybė, įstatymas, sąžiningumas
2111	„Teisinis švietimas ne tik padeda įsisąmoninti teisinius pagrindus, bet ir ugdo atsakingas, adekvačias asmenybes.“	Atsakingos asmenybės ugdymas Teisinių pagrindų įsisąmoninimas	Įsisąmoninimas, teisiniai pagrindai, ugdymas
2115	„Teisė ir jos švietimas, tai ugdymas, padedantis suvokti piliečio teises valstybėje, skatinti elgtis teisingai, atsakingai ir nepažeidinėti įstatymų.“	Piliečių ugdymas	Ugdymas, pilietis, teisės, valstybė, teisingas elgesys, įstatymai
2118	„Teisinis švietimas - ugdymo principas, kai žmogus yra mokomas ir ugdomas elgtis teisėtai, nenusižengti įstatymams.“ „Teisinis švietimas gilina teises žinias apie valstybės įstatymus, politiką, kiekvieno piliečio teises ir pareigas.“	Teisingos asmenybės ugdymas	Ugdymas, teisėtas elgesys, įstatymai, valstybė, politika, teisės, pareigos, pilietis
2222	„Teisinis švietimas – tai teisinių bei politinių žinių sklaidimas, mokymas, kuris ugdo išsilavinusį žmogų praplėsti žinias apie savo teises ir pareigas demokratiškoje visuomenėje.“	Teisinių žinių sklaidimas	Teisinės žinios, teisės, pareigos, demokratiška visuomenė

17 lentelės tęsinys kitame puslapyje

2121	„Teisinis švietimas mums leidžia <...> tobulinti įgytas žinias ir pritaikyti jas tada, kai mums to prireiks <...> suteikia galimybę turėti reikalingą visavertį išsilavinimą.“	Įgytų žinių tobulinimas ir pritaikymas	Žinios, galimybė, visavertis išsilavinimas
2108	„Teisinis švietimas tai mokymo procesas, kurio metu asmenims sudaromos galimybės įgyti žinių ir gebėjimų, padedančių tinkamai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis, ginti savo teises ir vykdyti pareigas“	Mokymo procesas	Procesas, teisės, laisvės, pareigos

S. Šmidkaitė magistro baigiamajame darbe „Teisinio švietimo bendrojo lavinimo mokykloje modelis: optimizavimo problema“ (2009), apklausos tyrimo rezultatų analizėje (buvo apklausta 100 vyresniųjų klasių moksleivių) teigia, kad teisinis švietimas mokiniams labiausiai asocijuojasi su *teisiniu informavimu* (90,5 proc.) – tai „žmogaus supažindinimas su jo teisėmis, pareigomis“, „informacijos pateikimas apie pagrindinius teisės aktus ir jų taikymą“.

L. Petrauskienė magistro baigiamojo darbo „Vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo poreikis“ (2012) tyrimu, kuriame dalyvavo 322 moksleiviai, atskleidė, kad respondentai teisinį švietimą sieja su *procesu nukreiptu į įvairių teisinių žinių suteikimą* (82,32% ir 75,61%) ir *teisinės sąmonės ugdymą* (63,11%).

Lyginant su aptartaisiais tyrimais, kurių vienas iš kriterijų buvo apibrėžti, kaip mokiniai suvokia teisinį švietimą, šio tyrimo rezultatai, kalbant apie teisinio švietimo sąvoką, nedaug kuo skiriasi. Šiame tyrime informantai taip pat akcentavo teisinių žinių suteikimą, teisinę informaciją ar teisinės sąmonės ugdymą, tik čia mokiniai sukonkretino, kaip teisinė informacija skleidžiama, šiuo atveju, daugumai per ugdymą.

4.2.3. Poreikis

Ar reikia žmogaus teisių mokytį mokykloje? Tokį klausimą kėlė N. Letukienė L.Deveikis knygoje „Žmogaus teisių mokymas(is) vidurinėje mokykloje“ (1999). Čia buvo minimos dvi Europoje susiformavusios priešiškos nuomonės su svariais argumentais (žr. 18 lentelę).

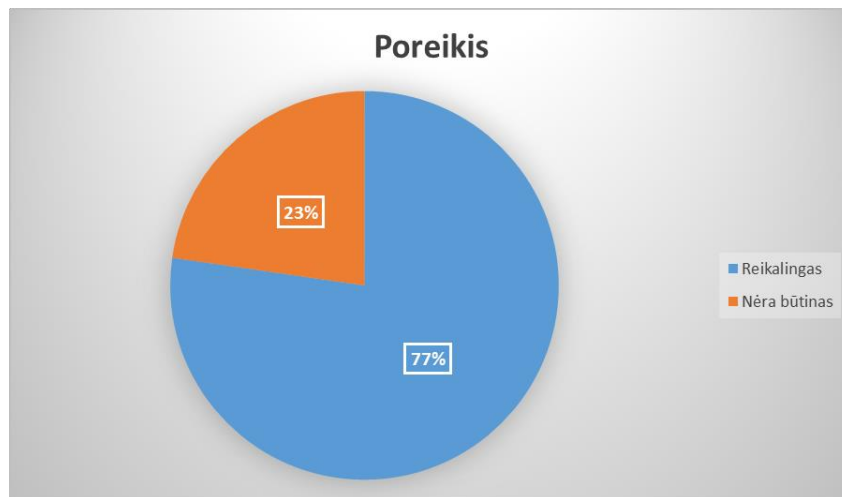
18 lentelė. Žmogaus teisių mokymas (is) vidurinėje mokykloje

Šaltinis: sudaryta pagal Daveikis, 1999

Žmogaus teisių mokymo mokykloje šalininkai	Žmogaus teisių mokymo mokykloje priešininkai
<ul style="list-style-type: none"> • Žinoti pagrindines teises ir laisves – tai teisė, įgyta gimstant, ir su ja mokyklose turėtų susipažinti visi jauni žmonės, tai sudėtinė teisinės sistemos dalis; • Žmogaus teisės padeda kurti vertybių sistemą, į kurią orientuojasi šiuolaikinė visuomenė, egzistuojanti daugybės kultūrų ir tikėjimų pasaulyje; • Žmogaus teisės suteikia kažką teigiamo, kuo galima tikėti ir remtis; • Jauni žmonės turi žinoti savo teises ir pareigas, mokyti jų – pilietinio švietimo užduotis. 	<ul style="list-style-type: none"> • Žmogaus teisės pernelyg sudėtingos nesubrendusiems protams; • Žmogaus teisės per daug pabrėžia teises ir per mažai dėmesio skiria pareigoms; • Žmogaus teisių problemos yra ilgalaikės, sudėtingos ir dažnai neišsprendžiamos.

Ar reikalingas teisinis švietimas mokykloje? Šiuo klausimu, kaip minėta, atlikta nemažai tyrimų, kurių išvados daugiau ar mažiau veda prie atsakymo, kad visgi teisinis švietimas ugdymo įstaigose reikalingas, norint suteikti žinių, suformuoti vertybines nuostatas bei praktinius įgūdžius. Šį teiginį iliustruoja R. Prakapo, I. Motiejūnaitės tyrimo „Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių požiūris“ (2009, p. 20) rezultatai: „Analizuojant tyrimo duomenis, išryškėjo, kad 84,8% respondentų mano, kad teisinis ugdymas mokykloje yra būtinas. Tyrimo metu nustatyta, kad teisinio pobūdžio žinių respondentai daugiausiai gauna įvairių pamokų, kitų užsiėmimų metu, tačiau tai nėra sisteminga ir nuoseklu. Teisinis ugdymas, kaip atskiras mokomasis dalykas, respondentų nuomone, sustiprintų teisinės sąmonės ugdymą.“

Tačiau ar reikalingas teisinis švietimas ugdant mokinių pilietiškumą? Informantai šiuo klausimu nebuvo vienareikšmės nuomonės, taip pat skyrėsi ir jų argumentai. Informantų samprotavimus apie teisinio švietimo poreikį ugdant pilietiškumą pasiskirstymą iliustruoja 11 pav.

11 pav. Teisinio švietimo poreikio pasiskirstymas

Didžioji dalis informantų (17, t. y. 77%) teigė (žr. 19 lentelę), kad teisinis švietimas reikalingas. Savo nuomonę argumentavo sakydami, kad teisinis švietimas prisideda prie:

- Pilietiškumo ugdymo (6, t. y. 35, 29%), pvz.:
„Teisinis švietimas yra reikalingas, kad būtume pilietiškomis asmenybėmis, kad teiktume idėjas ir, žinoma, tobulintume tai, kas jau yra sukurta“; „Teisinio švietimo tikrai reikia, kad demokratišką šalį valdytų pilietiškai žmonės – smalsūs, pagarbūs, socializuoti, informuoti“; „Kuo daugiau esame supažindinami su savo teisėmis, tuo greičiau tampame pilietiškomis asmenybėmis“.
- Teisėto elgesio (4, t. y. 23,53%), pvz.:
„Teisinio švietimo dėka, žmogus motyvuotas teisėtai elgtis, gerbti viešąją tvarką“; „Šiuolaikinėje visuomenėje yra nepaprastai svarbu jauniems žmonėms atskleisti teisėtas elgesio normas, motyvuoti siekti teisingo požiūrio, socialiai atsakingo asmens vaidmens visuomenėje.“; „Tam, kad žmogus elgtųsi teisėtai, žinotų ne tik savo laisves, bet ir teises, tam, kad pats norėtų elgtis teisėtai – reikalingas teisinis švietimas“
- Nusikalstamumo prevencijos (3, t. y. 17,65%), pvz.:
„Teisinės žinios gali būti viena iš nusikalstamo elgesio prevencijos būdų“; „Teisinis švietimas yra reikalingas, norint, kad valstybėje būtų kuo mažiau korupcijos, nusikaltimų ir melo“
- Teisinių dalykų žinojimo (3, t. y. 17, 65%), pvz.:
„Teisinis švietimas reikalingas tam, kad išmanytum savo pareigas, teises bei šalies įstatymus.“; „Teisinio švietimo dėka mes taptume labiau išprusę, geriau suprastume savo šalies reglamentus ir taisykles.“

Taip pat teisinis švietimas reikalingas patriotiškumo jausmo vystymui, valstybės kaip vertybės suvokimui, aktyvios visuomenės ugdymui, atsakingų, teisingų piliečių ugdymui, pareigų atlikimui, pagarbai žmogaus teisėms ir laisvėms, gyvenimui visuomenėje.

19 lentelė. Teisinio švietimo poreikis

Infor- manto nr.	Teiginys	Subkategorija	Kategorija
2120	„Teisinio švietimo pagalba valstybė gali išugdyti teisingus, savo pareigas atliekančius piliečius“ „Augančiai valstybei reikalingi ryžtingi, apgalvoti ir suplanuoti sprendimai, kurie tobulintų valstybę.“	Teisingų piliečių ugdymas	Reikalingas
2121	„Teisinis švietimas yra reikalingas, kad būtume pilietiškomis asmenybėmis, kad teiktume idėjas ir, žinoma, tobulintume tai, kas jau yra sukurta.“	Pilietiškumo ugdymas	
2101	„Teisinis švietimas reikalingas patriotiškumo jausmui vystyti.“ „Teisinis švietimas yra be galo svarbu mūsų šaliai, nes viskas priklauso nuo jaunimo, kuris yra ateities kūrėjas, o jaunimas, mylintis savo tėvynę stengsis ir pasirūpins šalies ateitimi, jos gerove, dirbs jos ir tautos naudai.“	Patriotiškumo jausmo vystymas	
2102	„Darnią visuomenę sudaro ne gyventojai, o tikri piliečiai. Labai svarbu vaikams jau nuo jaunų dienų padėti įsisavinti tai, kad valstybė yra vertybė.“	Valstybės kaip vertybės suvokimas	
2105	„Teisinis švietimas reikalingas tam, kad išmanytum savo pareigas, teises bei šalies įstatymus.“	Teisinių dalykų žinojimas	
2106	„Teisinio švietimo dėka, žmogus motyvuotas teisėtai elgtis, gerbti viešąją tvarką.“ „Teisinio švietimo tikrai reikia, kad demokratišką šalį valdytų pilietiškai žmonės – smalsūs, pagarbūs, socializuoti, informuoti.“	Teisėtas elgesys Pilietiškumo ugdymas	
2108	„Kuo daugiau esame supažindinami su savo teisėmis, tuo greičiau tampame pilietiškomis asmenybėmis. Teisiniu švietimu yra siekiama išsaugoti ir apginti savo orumą, mokyti gerbti kito žmogaus teises ir laisves.“	Pilietiškumo ugdymas Pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms	

19 lentelės tęsinys kitame puslapyje

2109	„Teisinis ugdymas mokykloje yra vienas iš būdų paruošti žmogų gyvenimui visuomenėje. Be to, teisinės žinios gali būti viena iš nusikalstamo elgesio prevencijos būdų. Nežinantis laisvių bei pareigų pilietis elgiasi pagal savo nuožiūrą, o ne pagal nuostatas. Vaikas privalo žinoti, kaip gali elgtis ir kaip reikės atsakyti pažeidus tam tikras elgesio normas.“	Paruošimas gyvenimui visuomenėje Nusikalstamumo prevencija	Reikalingas
2111	„Šiuolaikinėje visuomenėje yra nepaprastai svarbu jauniems žmonėms atskleisti teisėtus elgesio normas, motyvuoti siekti teisingos požiūrio, socialiai atsakingo asmens vaidmens visuomenėje.“ „Kiekviena karta turi suvokti laisvės svarbą bei kainą, turi siekti būti pilietiškais žmonėmis, gerbti bei saugoti ne tik valstybę, bet ir jos piliečius ir gebėti priimti teisingus, pilietiškai atsakingo asmens sprendimus.“	Teisėtus elgesys Atsakingo piliečio ugdymas	
1112	„Teisinis švietimas nebūtinai, jei norime likti pasyvūs vartotojai, bet norėdami tapti aktyvia visuomenės dalimi, turime remtis žiniomis ir pareigomis.“	Aktyvios visuomenės ugdymas	
1113	„Teisinio švietimo dėka mes taptume labiau išprusę, geriau suprastume savo šalies reglamentus ir taisykles.“	Teisinių dalykų žinojimas	
2114	„Tam, kad žmogus elgtųsi teisėtai, žinotų ne tik savo laisves, bet ir teises, tam, kad pats norėtų elgtis teisėtai – reikalingas teisinis švietimas“	Teisėtus elgesys	
2115	„Tik žinodami teisinius dalykus apie savo šalį, galime elgtis pilietiškiau ir stengtis dėl jos gerovės. Jau mokyklose ugdant šią žmonių vertybę, didiname pilietiškumo jausmą turinčių žmonių skaičių.“	Teisinių dalykų žinojimas Pilietiškumo ugdymas	
1117	„Mūsų visuomenei reikalingas teisinis švietimas, kuris paskatintų žmones elgtis teisėtai, dorai, atlikti savo pareigas.“	Teisėtus elgesys Pareigų atlikimas	
2118	„Teisinis švietimas ugdo piliečio pagrindines vertybes, kaip pareigą visuomenei ir tėvynei, tautiškumą ir, svarbiausia, pilietiškumą. Moko nenusižengti įstatymams, taip norint sukurti valstybę, kurioje nevyrautų smurtas ir nusikaltimai.“	Pilietiškumo ugdymas Nusikalstamumo prevencija	
1119	„Teisinis švietimas yra reikalingas, norint, kad valstybėje būtų kuo mažiau korupcijos, nusikaltimų ir melo. Be to, jis padeda ugdyti piliečius ir jų savimone.“	Nusikalstamumo prevencija Pilietiškumo ugdymas	
2116	„Teisinis švietimas yra reikalingas, kadangi pilietiškumo asmenybės vystymas vyksta suolo erdvėje, turėtume susimąstyti, ar visada jį pateikiame priimtinais ir įdomiomis formomis“	-	Reikalingas

2222	<i>„Teisinis švietimas tampant pilietiška asmenybe reikalingas, tačiau reikia pradėti nuo svarbiausios vertybės – šeimos. Jeigu vaikas šeimoje nebus skatinamas būti pilietiška asmenybe ir nebus tai paremta tėvų asmeniniu pavyzdžiu, vargu ar jis išmoks to mokykloje.“</i>	Pilietiškumą ugdo šeima, aplinka	Nėra būtinas
2207	<i>„Teisinis švietimas tarsi pagalba, suteikianti žinių ir pamokanti, tačiau niekas žmogaus neprivers būti pilietiška asmenybe, jei jis pats to nenorės“</i>	Noras būti pilietišku	
1203	<i>„Tam, kad taptume pilietiškesniais, visų pirma reikia siekti sukurti palankesnes sąlygas mokinių pilietiniam aktyvumui reikštis <..> sustiprinti mokinių savivaldą“</i>	Praktinio pilietiškumo skatinimas	
1204	<i>„Pilietiška asmenybė pradedama ugdyti šeimoje, darželyje, mokykloje, kai vaikui nuo mažumės skiepijama meilė gimtajam miestui, gimtajam kraštui, kai asmuo domisi istorija, papročiais, mato tėvų pasiaukojamą darbą ir tada savaime supranti, kas yra teisiška, kas žmogų motyvuoja, o koks elgesys atgrasus ir ne tik kad nenaudingas, o ir padaro žalos visuomenei.“</i> <i>„Galima teigti, kad teisinis švietimas nėra pagrindinė prievolė tinkamai pilietiškai asmenybei ugdyti. Visa tai išaugina aplinka, socialinis gyvenimas.“</i>	Pilietiškumą ugdo šeima, aplinka	
1210	<i>„Žmoguje pilietiškumo jausmas vystosi dėl aplinkos, teisinis švietimas yra tik pagalbinė priemonė. Šeima yra pagrindinė pilietiškumo vystymosi aplinka, kadangi vaikas didžiausią savo gyvenimo dalį praleidžia šeimoje. Pradėjęs lankyti mokyklą, vaikas jau turi susiformavusius pilietiškumo pagrindus“</i> <i>„Teisinis švietimas turi tam tikros įtakos, bet nėra būtinas. Juk anksčiau <...> dauguma žmonių buvo neraštingi, tačiau vis tiek buvo savo šalies patriotai.“</i>	Pilietiškumą ugdo šeima, aplinka	

Kaip matyti, didžioji dalis informantų, teigusių, kad teisinis švietimas reikalingas, nurodė pirmiausiai, kad teisinis švietimas prisideda tiesiogiai prie pilietiškumo, pilietiškų asmenybių ugdymo. Kiti informantai, sakę, kad teisinis švietimas reikalingas, nurodė netiesioginį, tačiau glaudų, ryšį su pilietiškumu, nes tiek teisėtas elgesys ir jo suvokimas, tiek teisių, pareigų įsisąmoninimas, pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, tiek atsakingų, teisingų piliečių ugdymas turi latentinę prasmę, kuri siejasi su pilietiškumo sąvoka.

Likusieji informantai nėra kategoriškai nusiteikę prieš teisinio švietimo ugdymą (žr. 19 lentelę), tačiau jie mano, kad ši disciplina nėra būtina pilietiškumo ugdymo procese. Jų nuomone, tai labiau šalutinis veiksnys, kuris gali turėti įtakos pilietiškumo formavimui. Iš 5 informantų 3 teigia, kad pagrindinis veiksnys, formuojantis pilietiškumą, yra šeima ar aplinka, kurioje gyvena žmogus, pvz.:

„Žmoguje pilietiškumo jausmas vystosi dėl aplinkos, teisinis švietimas yra tik pagalbinė priemonė. Šeima yra pagrindinė pilietiškumo vystymosi aplinka, kadangi vaikas didžiausią savo gyvenimo dalį praleidžia šeimoje. Pradėjęs lankyti mokyklą, vaikas jau turi

susiformavusius pilietiškumo pagrindus. <...> Teisinis švietimas turi tam tikros įtakos, bet nėra būtinas. Juk anksčiau <...> dauguma žmonių buvo neraštingi, tačiau vis tiek buvo savo šalies patriotai.“; „Galima teigti, kad teisinis švietimas nėra pagrindinė prievolė tinkamai pilietiškai asmenybei ugdyti. Visa tai išaugina aplinka, socialinis gyvenimas“.

Tokie argumentai nėra beprasmiški, nes, kaip teigia A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė (2008), teisinio konstrukto struktūra yra dvimatė. Ją sudaro du komponentai: teisės žinios, susijusios su formaliuoju mokykliniu ugdymo turiniu (įgyvendinamos mokykloje); nesusijusios su mokykla (įgyjamos saviugdos, socialinio išmokymo būdu, šeimoje ir kitoje artimoje aplinkoje) bendrosios žinios.

Taip pat teisinį ugdymą šeimoje akcentuoja N. Ashford (2003) teigdamas, kad iš visų pilietinės visuomenės institucijų svarbiausia yra šeima. Jos, kaip vaikų auklėtojos vaidmeniui neprilygsta jokia kita institucija. Šeima yra toji vieta, kur būsimi piliečiai mokosi atskirti gerą nuo blogo. Tose visuomenėse, kur šeimos institucija yra stipriausia, kur sprendimus priima ne valstybė, bet šeimos, tų visuomenių nariai geriausiai supranta skirtumą tarp gera ir bloga.

Likusieji informantai teigia, kad labai didelę įtaką pilietiškumo ugdymui turi praktinė veikla, pvz.:

“tam, kad taptume pilietiškais, visų pirma reikia siekti sukurti palankesnes sąlygas mokinių pilietiniam aktyvumui reikštis <...> sustiprinti mokinių savivaldą“

Taip pat pilietiškumo raiškai svarbus yra noras, motyvacija, be kurių tiek teisinis švietimas, tiek pilietiškumo pagrindai ar kitos disciplinos yra bejėgės pasiekti savo tikslą.

Apžvelgus kokybinės samprotavimo rašinių turinio analizės rezultatus išryškėja, kad informantams pilietiškumas visų pirma siejamas su valstybe, tauta bei pareigų atlikimu joms. Tad nenuostabu, kad mokinių pateiktas pilietiškumo sąvokos suvokimas yra artimas Ilgalaikeje tautinio ir pilietinio ugdymo programoje (2006) pateiktai pilietiškumo definicijai – „asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas“.

Moksleiviams pilietiška asmenybė ar pilietiškas žmogus pirmiausiai tai – doras, pareigingas, dalyvaujantis žmogus. Informantų pilietiškos asmenybės apibūdinimai nedaug kuo skiriasi nuo Lietuvos gyventojų nuomonės.

Išanalizavus informantų pasisakymus, matyti, kad pirmiausia juos pilietiškumo ugdo literatūros pamokos, per kurias analizuojami įvairūs pilietiškumo temas liečiantys kūriniai ar

aptariamoms žymių lietuvių rašytojų klasikų asmenybės, taip pat paminėti istorijos, pilietiškumo pagrindų dalykai.

Palyginus informantų teisinio švietimo formuluotes galima teigti, kad teisinių žinių, teisių ir pareigos santykio pabrėžimu, teisėto elgesio ugdymo akcentavimu informantų supratimas apie teisinį švietimą sutampa su pavyzdinėmis definicijomis.

Lyginant su kitais teisinio švietimo poreikio tyrimais ugdymo įstaigose, kurių vienas iš kriterijų buvo apibrėžti, kaip mokiniai suvokia teisinį švietimą, šio tyrimo rezultatai, kalbant apie teisinio švietimo sąvoką, nedaug kuo skiriasi. Šiame tyrime informantai taip pat akcentavo teisinių žinių suteikimą, teisinę informaciją ar teisinės sąmonės ugdymą, tik čia mokiniai sukonkretino, kaip teisinė informacija skleidžiama, šiuo atveju, daugumai per ugdymą.

Didžioji dalis informantų (77 %), teigusiu, kad teisinis švietimas reikalingas, nurodė pirmiausiai, kad teisinis švietimas prisideda tiesiogiai prie pilietiškumo, pilietiškų asmenybių ugdymo. Kiti informantai, sakę, kad teisinis švietimas reikalingas, nurodė netiesioginį, tačiau glaudų, ryšį su pilietiškumu, nes tiek jų akcentuotas teisėtas elgesys ir jo suvokimas, tiek teisių, pareigų įsisąmoninimas, pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, tiek atsakingų, teisingų piliečių ugdymas turi latentinę prasmę, kuri siejasi su pilietiškumo sąvoka.

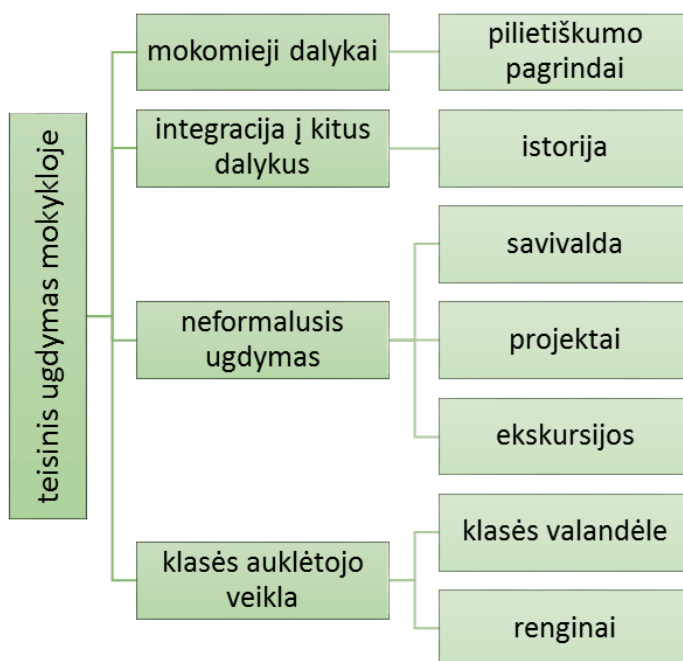
Likusieji informantai (23 %) nėra kategoriškai nusiteikę prieš teisinio švietimo ugdymą, tačiau jie mano, kad ši disciplina nėra būtina pilietiškumo ugdymo procese. Jų nuomone, tai labiau šalutinis veiksnys, kuris gali turėti įtakos pilietiškumo formavimui. Mokiniai savo nuomonę grindė tuo, kad pagrindinis veiksnys, formuojantis pilietiškumą, yra šeima ar aplinka, kurioje gyvena žmogus, taip pat akcentavo, kad labai didelę įtaką pilietiškumo ugdymui turi praktinė veikla, taip pat pilietiškumo raiška yra svarbi motyvacija, be kurios tiek teisinis švietimas, tiek pilietiškumo pagrindai ar kitos disciplinos yra bejėgės pasiekti savo tikslą.

4.3. Pedagogų ir mokinių nuomonių palyginimas

Teorinėje dalyje aptarta teisinio švietimo bei pilietiškumo ugdymo raiška gan plati (žr. 4 pav.). Pilietiškumas ugdomas per pasirenkamąjį teisės dalyką taip pat pagrindiniame ugdyme per pilietiškumo pagrindų discipliną. Teisinis ugdymas gali būti integruojama į dorinį ugdymą, istoriją, kalbas, geografiją, gamtos mokslus, menus, o taip pat vykdant klasės valandėlių veiklą, organizuojant užklasinę veiklą, dalyvaujant projektuose, mokinių savivaldos institucijoje.

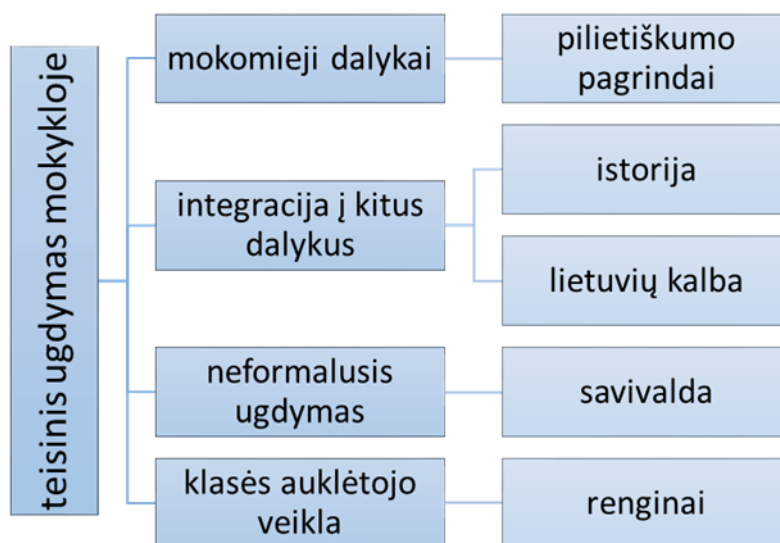
Praktinio tyrimo metu atskleista, kad tiek pedagogai, tiek mokiniai šiek tiek mažiau susiduria su teisinio švietimo bei pilietiškumo raiška mokykloje (žr. 12 pav. ir 13 pav.). Pedagogų nuomone, ši raiška labiau aprėpia neformalųjį ugdymą: klasių auklėtojų veiklą, mokinių

savivaldos institucijoje, įvairių renginių, valstybinių švenčių minėjimų, susitikimų su politikais, ekskursijų į Valstybines institucijas, konkursų bei projektinių veiklų metu.

12 pav. Teisinio ugdymo raiška (pedagogų nuomonė)

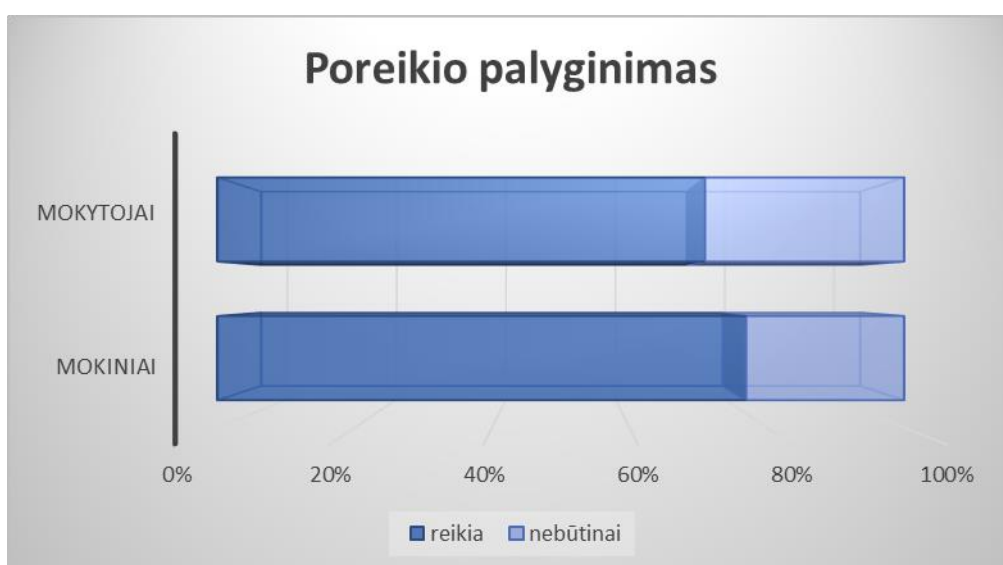
Pastebėta, kad mokiniai kur kas mažiau išskyrė neformaliojo ugdymo įtaką pilietiško ugdymui. Jie kur kas labiau akcentavo mokomuosius dalykus, per kuriuos tiesiogiai ar integracijos būdu juos pasiekia teisinė informacija, ugdomas pilietiškas. Pilietišumą mokiniams dažniausiai ugdo trys mokomieji dalykai – literatūra, pilietiško pagrindai, istorija.

13 pav Teisinio ugdymo raiška (mokinių nuomonė)

Dauguma mokinių mano, kad teisinis švietimas reikalingas ugdant pilietiškumą. Pirmiausiai todėl, kad teisinis švietimas daro tiesioginę įtaką pilietiškumo, pilietiškų asmenybių ugdymui. Maža dalis mokinių mano, kad teisinis švietimas nėra būtinas pilietiškumo ugdymo procese. Jų nuomone, tai labiau šalutinis veiksnys, kuris gali turėti įtakos pilietiškumo formavimui(si), pagrindiniu veiksmu įvardija šeimą ar aplinką, kurioje gyvena žmogus.

Didžioji dalis pedagogų mano, kad teisinis švietimas turi didelę ar netgi labai didelę įtaką pilietiškumui, nes būtent teisinis švietimas išugdo pilietiškumą. Tik du mokytojai linkę su tuo nesutikti, taip pat, kaip moksleiviai, pabrėždami, kad daugiau suvokimo apie pilietiškumą asmuo įgyja šeimoje ar supančioje aplinkoje. Mokytojų ir mokinių nuomonė iš esmės sutampa (žr. 14 pav.).

14 pav. Mokytojų ir mokinių nuomonė apie teisinio švietimo poreikį pilietiškumo ugdymui

Neabejotinai pilietiškumas aprėpia teisinį švietimą, nes pilietiškumą sudaro nemaža dalis teisių, pareigų, atsakomybių. Vadinasi, norint ateityje Lietuvą matyti sėkmingą, atvirą, tolerantišką, pirmaujančią valstybę, dera atsakingai, kryptingai ugdyti visuomenę, ypač jos ateitį – vaikus. Tik suvokdamas savo teises, laisves ir pareigas, būdamas aktyvios demokratinės visuomenės kūrėjas žmogus gali ugdytis kaip pilietiška asmenybė. Pilietiškas žmogus suvokia savo teises ir pareigas valstybei, gina demokratijos principus, stengiasi dėl savo valstybės gerovės, todėl atsakingai dalyvauja visuomeninėje veikloje, siekia socialinio teisingumo.

IŠVADOS

1. Daugelyje naujų valstybinės svarbos programų bei strategijų, vieni svarbiausių užsibrėžtų tikslų – klestinti, besilygiuojanti į pačias sėkmingiausias šalis, valstybė. Kiekvienos sėkmingos valstybės garantas – aktyvūs, kūrybingi, kompetentingi, sąmoningi, apsišvietę piliečiai. Todėl labai svarbi švietimo sistemos įtaka ugdant sėkmingo, aktyvaus, demokratiško piliečio kompetencijas.
2. Kaip pastebėta, į pilietiškumo definiciją įeina nemaža dalis teisių, pareigų, atsakomybių. Asmens teisių ir pareigų valstybei suvokimas yra vienas iš svarbiausių pilietiškumo, pilietiškos asmenybės kriterijų. Suvokdamas savo teise ir pareigas valstybei asmuo uoliai gins demokratinius principus, sieks gerovės Lietuvai. Visa tai galima pasiekti, kai valstybėje gyvena atsakingi, dalyvaujantys, socialinio teisingumo siekiantys piliečiai, veikiantys visuomenės labui. Tad teisinis švietimas yra gan svarbus pilietiškos asmenybės ugdyme.
3. Šiuo metu teisinis švietimas gan aktyviai bandomas integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas. Tai pabrėžia ir Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programa bei naujai atsiradusi teisės dalyko programa Vidurinio ugdymo bendrosiose programose.
4. Apžvelgus pedagogų interviu analizę galima teigti, kad teisinio švietimo ugdymas informantų ugdymo įstaigose įvairus. Mokytojai pažymi, kad teisinis švietimas vyksta pirmiausiai per pilietiškumo pagrindų pamokas, klasės valandėles ar kitą neformaliojo ugdymo veiklą. Pedagogai teisinio bei pilietinio švietimo raiška savo darbovietėse vertina palankiai. Deja, pedagogų ugdymo įstaigose atskiros teisės dalyko disciplinos nėra.
5. Apžvelgus mokinių kokybinės samprotavimo rašinių turinio analizės rezultatus išryškėja, kad informantams pilietiškumas visų pirma siejamas su valstybe, tauta bei pareigų atlikimu joms. Moksleiviams pilietiška asmenybė ar pilietiškas žmogus pirmiausiai tai – doras, pareigingas, dalyvaujantis žmogus. Informantų pilietiškos asmenybės apibūdinimai nedaug kuo skiriasi nuo Lietuvos gyventojų nuomonės.
6. Dauguma mokinių teigia, kad teisinis švietimas daro tiesioginę įtaką pilietiškumo, pilietiškų asmenybių ugdymui(si). Likusieji mokiniai nėra kategoriškai nusiteikę prieš teisinio švietimo ugdymą, tačiau jie mano, kad ši disciplina nėra būtina pilietiškumo ugdymo procese. Anot jų, pagrindinis veiksnys, formuojantis pilietiškumą, yra šeima ar aplinka, kurioje gyvena žmogus, didelę įtaką pilietiškumo ugdymui turi praktinė veikla bei asmeninė žmogaus motyvacija.

7. Analizuojant Bendrąsias ugdymo programas pastebėta, kad teisinio ugdymo raiška mokykloje gan nemaža: teisinę sąmonę, o drauge ir pilietiškumą, galima ugdyti tiek formaliuotu, tiek neformaliuotu ugdymu, tiek teoriškai, tiek vykdant praktinę veiklą.

8. Praktinio tyrimo metu atskleista, kad tiek pedagogai, tiek mokiniai šiek tiek mažiau susiduria su praktine teisinio švietimo bei pilietiškumo įgyvendinimo raiška mokykloje. Pedagogų nuomone, ši raiška labiau aprėpia neformalųjį ugdymą, o moksleiviai akcentuoja mokomuosius dalykus, per kuriuos tiesiogiai ar integracijos būdu juos pasiekia teisinė informacija, ugdomas pilietiškumas.

9. Daugumos informantų, tiek mokytojų, tiek mokinių, nuomonė apie teisinio švietimo poreikį ugdant pilietiškumą sutapo. Teisinis švietimas turi labai didelę įtaką pilietiškumui, nes būtent tai supratimo apie savo teises, laisves ir pareigas ugdymas, kuris įkvėpia sąmoningai teisėtai elgtis, gerbti, ginti savo ir kitų teises, aktyviai dalyvauti politiniame gyvenime, laikytis demokratijos principų ir vertybių, kitaip tariant, būti aktyviu demokratinės visuomenės kūrėju.

REKOMENDACIJOS

Norint ateityje Lietuvą matyti sėkmingai pirmaujančią valstybę, dera atsakingai, kryptingai ugdyti visuomenės pamatus – vaikus. Todėl teisinis švietimas yra gan svarbus ugdant būsimus aktyvius, kūrybingus, verslius piliečius. Teisiniam švietimui ir pilietiškumui stiprinti Lietuvos švietimo atstovams yra teikiami bendro pobūdžio pasiūlymai.

Švietimo ir mokslo ministerijai:

- siekiant užtikrinti kuo aukštesnio lygio teisinį bei pilietiškumo ugdymą, turėtų būti skiriamas finansavimas kvalifikuoti teisinio švietimo pedagogų ruošimui, teisės pagrindų dalyko inicijavimui mokyklose, pilietiškumo pagrindų pamokų skaičiaus didinimui, neformalaus ugdymo organizavimui.

Ugdymo plėtotės centrui:

- siekiant, kad moksleiviai kuo geriau įsisavintų pilietiškumo pagrindus bei esmines žinias apie teisę, skatinti vadovėlių kūrimą, kuriuose teorinė medžiaga būtų perteikiama su įvairaus pobūdžio iliustracijomis, taip pat svarbios užduotys, motyvuojančios praktinę veiklą.

Bendrojo lavinimo mokykloms:

- ugdant pilietiškumo kompetenciją bei teisinę sąmonę svarbu, kad ugdymo įstaigose atsirastų atskira teisės dalyko disciplina, o integruotų pamokų metu akcentuoti su pilietiškumu, teise susijusias sąvokas, jas iliustruoti pavyzdžiais kuo artimesniais moksleivių aplinkai;
- tiek teisės dalyko, tiek pilietiškumo pagrindų pamokų metu naudoti dalykui pritaikytus aktyvius metodus, teoriją skatinti pažinti per praktiką;
- aktyviai organizuoti mokinių savivaldą, nes ši ir panašios veiklos mokiniams formuoja pilietiškumą bei suteikia teisinių žinių bei įgūdžių.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Abramovič N. Teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas Bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumai. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
2. Alaunienė Z. Teksto semantinis branduolys, klasifikacija ir struktūra// Filologija. 2009, Nr.14, p. 5-15.
3. Ashford N. Laivos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003.
4. Bendroji pilietinio ugdymo programa, 2004. <<http://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/biblioteka/failai/Pilietinis.pdf>> [žiūrėta 2014-09-09].
5. Bitinas B. Hodegetika : auklėjimo teorija ir technologija. Vilnius: Kronta, 2004.
6. Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda, 2008.
7. Boggs D. L. Suaugusiųjų pilietinis švietimas. Vilnius: Kronta, 2007.
8. Bukavickaitė A., Duoblys G. Savivaldos gidas. Mokinių savivaldos organizavimas ir vadyba mokykloje. Vilnius: Sapnų sala, 2009.
9. Degėsys L. Istorijos proceso samprata ir pilietinio ugdymo metodologija// Istorija. 2002, Nr. 54, p. 102-106.
10. Dzičkovskaja B. Refleksyviojo mokymo principų realizavimas teisinio ugdymo pamokose. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
11. Enciklopedinis edukologijos žodynas. <<http://www3.lrs.lt:10001/pls/tb/tb.search>> [žiūrėta 2014-09-17].
12. Europa 2020 <http://ec.europa.eu/europe2020/index_lt.htm> [žiūrėta 2014-10-10].
13. Grigas R. Nacionalinis sąmoningumas šiandien: jaunuomenės pasirinkimo drama// Tautiškumas ir pilietiškumas atskirtis ar dermė. Monografija. Vilnius: VPU, 2007, p. 13-28.
14. Hargreaves A. Mokymas žinių visuomenėje. Vilnius: Homo liber, 2008.
15. Jonynienė Ž. V., Bartkutė A., Butvilas T. Teisinis švietimas kaip prevencinė priemonė prieš patyčias mokyklose: mokinių ir mokytojų samprata// Socialinis darbas. 2011, Nr. 10 (2) p. 218-228.
16. Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
17. Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius: Agora, 2003.

18. Juciuvienė D. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: programų ir turinio kaita. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
19. Kairienė B., Dzindzaliėtienė G. Teisinis švietimas – vaiko teisių įgyvendinimo prielaida// Socialinis ugdymas. 2009, Nr. 9(20), p. 55-69.
20. Kreivėnienė R. Teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
21. Letukienė N., Deveikis L. Žmogaus teisių mokymas(is) vidurinėje mokykloje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999.
22. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa <http://www.upc.smm.lt/ugdymas/bep/failai/1_Lietuviu_kalbos_ir_literaturos_BE_programa.pdf> [žiūrėta 2014-10-30].
23. Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendroji programa, 2011 <http://portlas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/vidurinis_ugdymas_kalbos_lietuviu_kalba_ir_literatura_veiklos_sritis_2.aspx> [žiūrėta 2014-10-30].
24. Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. rugsėjo 19 d. nutarimas Nr. X-818 Dėl Ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos patvirtinimo <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=283042&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2014-09-20].
25. Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. XI-2015 Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=425517&p_query=&p_tr2=2> [žiūrėta 2014-10-15].
26. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. XII-745 Dėl Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo <<https://www.etar.lt/portal/legalAct.html?documentId=b1fb6cc089d911e397b5c02d3197f382>> [žiūrėta 2014-10-20].
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 22 d. nutarimas Nr. 920 Dėl Visuomenės teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3F6D25915AD1>> [žiūrėta 2014-09-30].
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 762 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. nutarimo nr. 1120 „Dėl Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“ pakeitimo

<<https://www.e-tar.lt/portal/legalActPrint.html?documentId=TAR.614F4DA28638>>
[žiūrėta 2014-10-08].

29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d nutarimas Nr. 1482 Dėl 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programos patvirtinimo <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=439028&p_query=&p_tr2=2> [žiūrėta 2014-10-20].
30. Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos. Vilnius: Versus aureus, 2007.
31. Lokas D. Esė apie pilietinę valdžią. Vilnius: Mintis, 1992.
32. Maceikienė D. Vyresniųjų klasių mokinių teisinių žinių aktualizavimas neformalaus ugdymo procese. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
33. Matonytė I. Pilietinės visuomenės tyrimo teorinės perspektyvos// Viešoji politika ir administravimas. 2003, Nr. 5, p. 39-47.
34. McLaughlin H. T. Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. Kaunas: Technoogija, 1997.
35. Mickūnas A. Demokratija šiandien. Vilnius: Versus aureus, 2007.
36. Nauckūnaitė Z. Argumentavimas tekstų tipų sistemoje// Žmogus ir žodis. 2005, T. 7, Nr. 1, p. 17-21.
37. Nauckūnaitė Z. Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002.
38. Pekauskas A. Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė// Pedagogika, 2010, Nr. 99, p. 95 – 103.
39. Pekauskas A., Grigaliūnaitė G. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė// Pedagogika. 2008, Nr 89, p. 107-109.
40. Petkuvienė R. Teisių į saugumą ir į kokybišką išsilavinimą užtikrinimo teisinės problemos Lietuvos mokyklose// Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990-2007 m.). Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, p. 395-413.
41. Petrauskienė L. Vyresniųjų klasių moksleivių teisinio švietimo poreikis. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
42. Petty G. Įrodymais pagrįstas mokymas. Vilnius: Tyto alba, 2008

43. Pilietinio ugdymo įgyvendinimo politika// Švietimo problemos analizė. 2013-05 nr. 3 (89) <<http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Pilietinio-ugdymo-igyvendinimo-politika.pdf>> [žiūrėta 2014-10-10].
44. Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė. Lyginamoji pilietiškumo sampratos analizė. <http://www.3sektorius.lt/docs/Pilietiskumas_analize_final_2013-01-17_16_00_54.pdf> [žiūrėta 2014-09-28].
45. Pilietiškumo ugdymo integruojamoji programa, 2011. <http://portalas.emokykla.lt/bup/Documents/Pradinis%20ir%20pagrindinis%20ugdymas/Pilietisku_ji_programa.pdf> [žiūrėta 2014-09-30].
46. Pilietiškumo ugdymo programa, 2011. <http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/pagrindinis_ugdymas_pilietiskumo_ugdymas_tikslas.aspx> [žiūrėta 2014-09-30].
47. Prakapas R., Motiejūnaitė I. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių požiūris// Socialinis ugdymas. 2009, Nr. 9(20), p. 15-22.
48. Prakapas R., Žilinskienė R. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris// Socialinis darbas. 2008, Nr. 7(2) p. 51-58.
49. Račkauskas J., Matonis V. Demokratinį ugdymą grindžiančios vertybės//Demokratijos mokykla. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegija, 1997, p. 14-20.
50. Ranonytė A. Moksleivių pilietiškumo nuostatos: teorinės prielaidos ir realybės atspindžiai// Tautiškumas ir pilietiškumas atskirtis ar dermė. Monografija. Vilnius: VPU, 2007, p. 176-199.
51. Seligman A. B. Pilietinės visuomenės idėja. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
52. Stonienė Z. Sociokultūrinės aplinkos vaidmuo mokinių savivaldai. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
53. Šiliauskas S. Pilietinės visuomenės ir pilietiškumo diskursai modernioje demokratijos refleksijoje// Viešoji politika ir administravimas. 2005, Nr. 11, p. 26-33.
54. Šlapkauskas V. Teisės socialinės prigimties ir paskirties pilietinėje visuomenėje ryšys// Jurisprudencija. 2006, Nr. 8(86), p. 29-36.
55. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
56. Šmidaitė S. Teisinio švietimo bendrojo lavinimo mokykloje modelis: optimizavimo problema. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

57. Švietimo įstatymas, 2011 m. kovo 17 d. Nr. XI-1281
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=395105&p_query=&p_tr2
>=> [žiūrėta 2014-09-30].
58. Vaišvila A. Demokratija ir teisė tapatumo požiūriu// Jurisprudencija. 2007, Nr. 11(101), p. 22-32.
59. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
60. Valstybinė Švietimo strategija 2013-2022m.: tikslai, problemos, tobulinimo kryptys// Švietimo problemos analizė. 2012-10 nr. 17 (81).
<http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/2012-10_Nr_17_Valstybine_svietimo%20strategija.pdf > [žiūrėta 2014-10-08].
61. Vidurinio ugdymo bendroji teisės programa, 2011.
<http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/vidurinis_ugdymas_bendras_2.aspx>
[žiūrėta 2014-09-30].
62. Vidurinio ugdymo bendrosios programos, 2011.
<http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/vidurinis_ugdymas_bendras_2.aspx>
[žiūrėta 2014-09-30].
63. Zaleskienė I. Jaunimo pilietiškumas: tarp teksto ir konteksto// Tautiškumas ir pilietiškumas atskirtis ar dermė. Monografija. Vilnius: VPU, 2007, p.145-164.
64. Zaleskienė I. Paauglių socializacija besikuriančioje žinių visuomenėje// Socialinis darbas. 2002, Nr. 2(2), p. 38-45.
65. Zaleskienė I. Socialinės veiklos vadovas.
<http://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/biblioteka/failai/socialines_veiklos_vadovas.pdf> [žiūrėta 2014-11-20].
66. Zaleskienė I., Kvieskienė G., R. Gulbinas, Žemaitytė-Misiūnienė G. 16-24 amžiaus jaunimo visuomeninis dalyvavimas. Tyrimo ataskaita.
<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/1624_amz_jaun_visuom_dalyv.pdf
> [žiūrėta:2014-09-06].
67. Žukauskienė R. Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius: Margi raštai, 2012.

SANTRAUKA

Pavadinimas: Teisinio švietimo poreikis ugdant mokinių pilietiškumą

Autorius: Gintarė Stanionė

Teisinis švietimas bei pilietiškumas neatsiejamos sąvokos, jos, persipynusios drauge, yra asmenybės socialinio ugdymo dalis. Siekiant ištirti teisinio švietimo įtaką pilietiškumo ugdymui buvo organizuotas šis tyrimas. Tyrimo tikslas – ištirti teisinio švietimo poreikį ugdant mokinių pilietiškumą. Šiam tikslui pasiekti išsikelti uždaviniai, apimantys teorinę mokslinės literatūros bei švietimą reglamentuojančių dokumentų analizę, teisinio švietimo bei pilietiškumo sampratų aspektais bei raiška ugdyme, ir praktinį teisinio švietimo įtaką formuojant mokinių pilietiškumą tyrimą.

Teorinėje dalyje analizuojama pilietiškumo bei teisinio švietimo samprata ir raiškos aspektai, pilietiškumo ugdymą ir teisinį švietimą apibūdinančios sąvokos ir reglamentuojantys dokumentai. Taip pat aptarti pilietiškumo ugdymo, teisinio švietimo tikslai ir uždaviniai, įgyvendinimo formos.

Atliekant tyrimą vadovautasi kokybinės turinio analizės strategija. Tiriant pedagogų nuomonę apie teisinio švietimo poreikį ugdant mokinių pilietiškumą, informacija buvo renkama inicijuojant individualų standartizuotą atvirą interviu. Atlikti septyni interviu su mokyklų pedagogais bei administracijų darbuotojais, kurie ugdymo procese susiduria su teisinio švietimo problemomis, teisinio švietimo ugdymu ar integravimu į mokymo turinį.

Tiriant mokinių nuomonę duomenys buvo renkami dokumentų rinkimo metodu, t.y. buvo inicijuotas tekstų kūrimas – samprotavimo tipo rašinys. Vienos mokyklos 22 vyresniųjų klasių moksleiviams lietuvių kalbos ir literatūros pamokos metu buvo pateiktas rašyti rašinys tema „Ar reikalingas teisinis švietimas, kad būtum pilietiška asmenybė“. Rašinyje prašyta atskleisti, kaip supranta sąvokas teisinis švietimas, pilietiškumas, pilietiška asmenybė, pasamprotauti, kaip reiškiasi/nesireiškia teisinio švietimo poreikis asmens pilietiškumui. Visų informantų tekstai analizuojami kokybinės turinio analizės metodu.

Analizuojant Bendrąsias ugdymo programas pastebėta, kad teisinio ugdymo raiška mokykloje gan nemaža: teisinę sąmonę, o drauge ir pilietiškumą, galima ugdyti tiek formaliuoju, tiek neformaliuoju ugdymu, tiek teoriškai, tiek vykdant praktinę veiklą. Praktinio tyrimo metu atskleista, kad tiek pedagogai, tiek mokiniai šiek tiek mažiau susiduria su praktine teisinio švietimo bei pilietiškumo įgyvendinimo raiška mokykloje.

Daugumos informantų nuomonė apie teisinio švietimo poreikį ugdant pilietiškumą sutapo. Teisinis švietimas turi labai didelę įtaką pilietiškumui, nes būtent teisinis švietimas išugdo pilietiškumą.

Raktiniai žodžiai: teisinis švietimas, pilietiškumas, mokiniai, poreikis

SUMMARY

Title: The need of legal education in developing pupils' public spirit

Author: Gintarė Stanionė

Legal education and public spirit are inseparable concepts, they both, intertwined together, are parts of social education of an individual. This study was designed in order to investigate the influence of legal education on development of public spirit. The objective of the study is to survey the need of legal education in developing pupils' public spirit. Certain tasks, covering the analysis of theoretical literature and documents governing education, aspects of concepts of legal education and public spirit and their expression in educational process, and practical research of the influence of legal education on shaping pupils' public spirit, were set.

The theoretical part analyzes the concepts of legal and civic education and aspects of their manifestation, notions defining legal and civic education and governing documents. What is more, the objectives and tasks, as well as the means of implementation of civic and legal education are discussed.

The study followed a qualitative content analysis strategy. During the examination of the teachers' opinions on the need of legal education in developing pupils' public spirit, information was accumulated by initiating an open individual standardized interview. Seven interviews with teachers and representatives of schools' administration, who are faced with the problems of legal education in educational process, developing legal education and its integration into curriculum, were taken.

During the accumulation of the opinions of pupils, data was collected applying document collection method; in particular, the creation of text – a reasoning essay - was initiated. Twenty two high school pupils of one school were given to write an essay on “Do I need legal education to become a civic personality” in the Lithuanian language and literature lessons. Essay requested to elaborate on the understanding of the concepts of legal education, public spirit, civic personality, to discuss how the need of legal education manifests / shortfalls in public spirit of a person. All texts of informants were analyzed applying the qualitative content analysis method.

The analysis of general education programs proved that the expression of legal education at schools is quite significant: legal consciousness, and ultimately, public spirit, can be developed by means of both formal and non-formal education, both in theory and in practice. The practical research revealed that both teachers and students face a little less manifestation of practical legal education and public spirit and their implementation at schools.

Most of the informants' opinions on the need of legal education in developing public spirit coincided. Legal education has a major impact on public spirit because it is the legal education that builds up public spirit.

Keywords: legal education, public spirit, pupils, need.

PRIEDAI

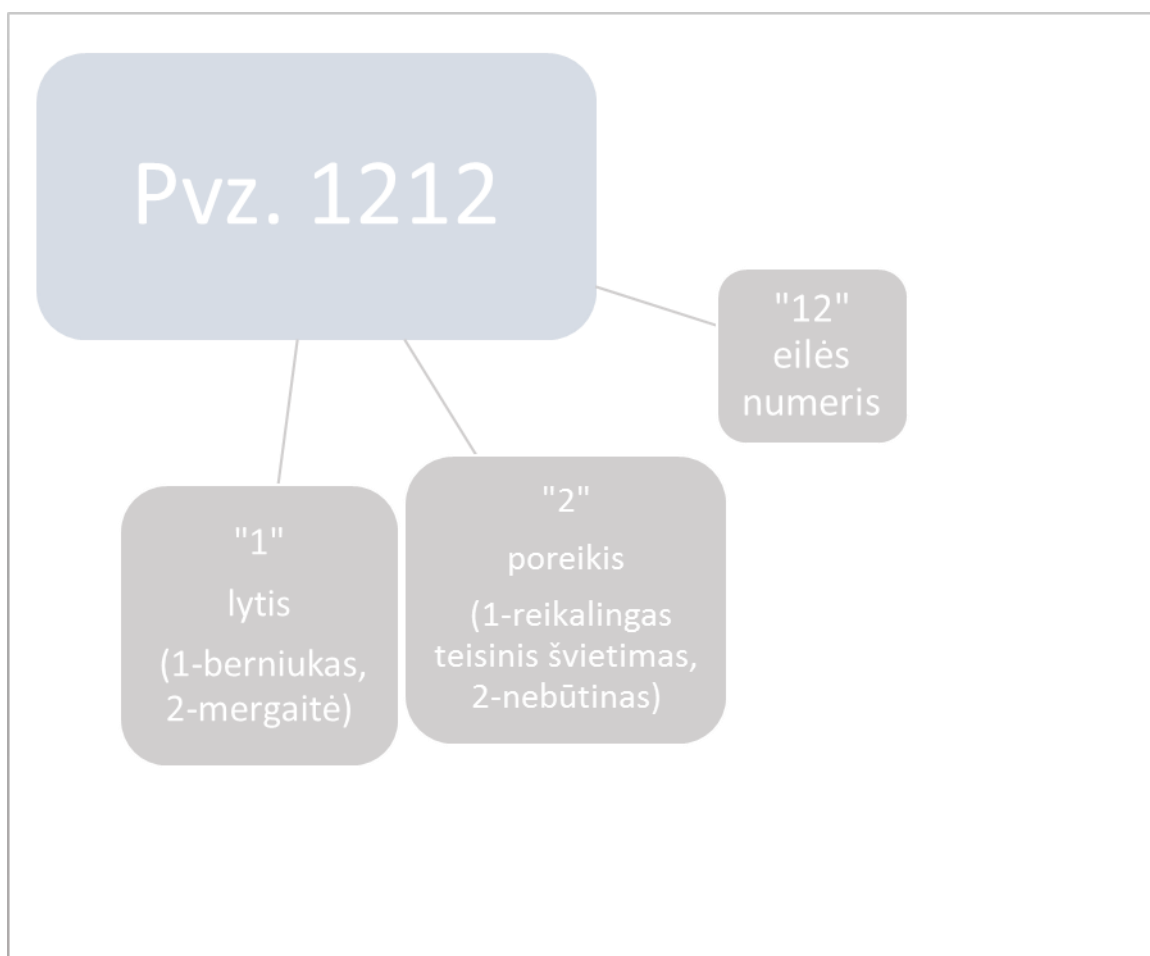
1 PRIEDAS. Interviu klausimai

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietiškai asmenybei?
2. Kas yra teisinis švietimas?
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliai ugdymui?
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą?
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai Jūsų mokykloje?
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?

2 PRIEDAS. Informantų demografinių rodiklių sklaida

Demografinis rodiklis	Informantų pasiskirstymas
Lytis	<i>Moteris 6</i> <i>Vyras: 1</i>
Amžius	<i>24-35: 3</i> <i>46-55: 3</i> <i>56-64: 1</i>
Pareigos	<i>Direktoriaus pavaduotojas: 3</i> <i>Mokytojas:4</i>
Kvalifikacija	<i>Mokytojas:1</i> <i>Vyresnysis mokytojas:3</i> <i>Mokytojas metodininkas:3</i>
Mokomasis dalykas	<i>Lietuvių kalba: 3</i> <i>Istorija: 1</i> <i>Anglų kalba:1</i> <i>Matematika:1</i> <i>Dailė: 1</i>
Ugdymo įstaigos statusas	<i>Progimnazija:1</i> <i>Gimnazija:2</i> <i>Vidurinė mokykla:2</i> <i>Pagrindinė mokykla:2</i>
Mokyklų mokomosios kalbos	<i>Lietuvių:4</i> <i>Rusų:1</i> <i>Lenkų: 2</i>

3 PRIEDAS. Informantų (moksleivių) kodavimas

4 PRIEDAS. Kvietimas rašyti samprotavimo rašinį

Esu Mykolo Romerio universiteto Socialinių technologijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto edukologijos magistrantūros nuolatinių studijų II kurso studentė Gintarė Stanionė. Norėčiau sužinoti Tavo nuomonę apie teisinio švietimo poreikį ugdant pilietiškumą. Tavo nuomonė ypatingai svarbi magistrinio darbo tyrimui šiuo klausimu.

Rašinys anoniminis, t.y. savęs nereikia identifikuoti. Tavo samprotavimai, nuomonė, pateikta rašinyje bus panaudota mokymo proceso tikslais.

Esu dėkinga už Tavo nuoširdžią nuomonę ir geranorišką dalyvavimą bei pagalbą!

Samprotavimas apie šiuolaikinės visuomenės vertybes

Ar reikalingas teisinis švietimas, kad būtum pilietiška asmenybė?

"Tik įsisąmonindami save tampame savimi, tik įsipilietindami tampame piliečiais. Neįmanoma sukurti svetimos sąmonės akto, neįmanomas svetimas pilietiškumas. Net ir bendros visiems žmonėms vertybės egzistuoja tik žmoguje ir tik tuo atveju, jei jos tampa asmeninėmis vertybėmis." (L. Degėsys)

1. Rašinyje atskleisk, kaip supranti sąvokas ***teisinis švietimas, pilietiškumas, pilietiška asmenybė.***
2. Remdamasis asmenine, socialine, kultūrine patirtimi ***pasamprotauk, kaip reikiasi/nesireikia teisinio švietimo poreikis asmens pilietiškumui.***
3. Remkis Tavo nuomonę atitinkančiais šaltiniais.

5 PRIEDAS. Atsakymų pasiskirstymas rašiniuose (+ rasta / - nerasta)

<i>Kodas</i>	<i>Pilietiškumas</i>	<i>Pilietiška asmenybė</i>	<i>Teisinis švietimas</i>	<i>Poreikis</i>
2101	+	-	+	+
2102	-	-	+	+
1203	+	+	-	+
1204	-	+	-	+
2105	+	-	-	+
2106	+	+	+	+
2207	+	+	+	+
2108	+	-	+	+
2109	+	-	-	+
1210	+	-	-	+
2111	-	+	+	+
1112	+	-	-	+
1113	-	-	-	+
2114	+	+	-	+
2115	+	-	+	+
2116	+	-	-	+
1117	+	+	-	+
2118	+	+	+	+
1119	-	+	-	+
2120	+	-	+	+
2121	+	+	+	+
2222	+	+	+	+
22	17	11	11	22

6 PRIEDAS. Pilietiškos asmenybės ugdymas pamokose (iš mokinių rašinių)

Informant o nr.	Teiginys	Dalykas	Pavyzdžiai
2101	„nuo pradinių klasių mokytojai mokina vaikus Lietuvos himno. Po pradinės mokyklos vyresniems vaikams pradedami dėstyti pilietiško pagrindai, tam yra skirtos atskiros pamokos. Toks mokymas be galo svarbus padeda vaikams suvokti, jog šalį, kurioje mes gyvename, turime tausoti, saugoti, gerbti, ir vertinti“	Pilietiško pagrindai	
2102	„kad jaunas žmogus imtų gerbti tėvynę, jis turi pažinti istoriją: žinoti valstybės pasiekimus, sugebėjimus išsikapstyti iš nesėkmių, žinoti, kuo gali didžiuotis. Dėl šios priežasties mokykloje yra nagrinėjami didžiųjų rašytojų kūriniai, kalbantys apie protėvių darbus, jų pasiaukojimą dėl mūsų gerovės“	Istorija, literatūra	„skaitydami Maironio, V. Kudirkos, M. Daukšos, K. Donelaičio ir kitų rašytojų kūrinius, moksleiviai atranda pilietiško prasmę“
1204	„Pilietiška asmenybė pradedam ugdyti šeimoje, darželyje, mokykloje, kai vaikui nuo mažumės skiepijama meilė gimtajam miestui, gimtajam kraštui, kai asmuo domisi istorija, papročiais, mato tėvų pasiaukojamą darbą ir tada savaimė supranti, kas yra teisiška, kas žmogų motyvuoja, o koks elgesys atgrasus.“	Istorija	„L. Klimka teigia, kad pilietiškas išauga iš tautiško. Tautiško požymiai – gimtoji kalba, istorinė atmintis, tautos papročiai ir tradicijos – visa tai mūsų kasdienybė, o tai ir patvirtina, kad pilietiškas išugdo pats gyvenimas.“
2105	„pilietiškas man labiau ugdo literatūros pamokos bei kai kurie Lietuvos atlikėjai“	Literatūra	„<..> kuriantys patriotiškas dainas, pvz., M. Mikutavičius. Nagrinėjant lietuvių klasikų Maironio ir V. Kudirkos eilėraščius sustiprėjo mano meilė savo šaliai, tautai, didingai praeičiai“

2106	<p>„teisinių ir pilietiškumo pagrindų išmokstu įvairių dalykų pamokų metu <...> istorijos pamokose kalbėdami apie tam tikro laikotarpio įstatymus, padiskutuojame ir apie Lietuvos įstatymus, mūsų pačių susidūrimus su teisėtvara, ar aptarinėdami kokį nors kūrinių literatūros pamokų metu ,palyginame to kūrinio istorinį kontekstą su mūsų, mokinių, gyvenamąja aplinka, pilietiškumo svarbą mūsų klasei.“</p>	Istorija Literatūra	
2107	<p>„Lietuvos piliečiai gali pasidžiaugti, kad mūsų šalies istorijoje buvo tokių didžiųjų asmenybių, kaip Maironis, V. Kudirka, M. Daukša ir daugybė kitų, nusipelnusių Lietuvai žmonių. Iš jų galime pasimokyti pilietiškumo, nes šie žmonės meilę tėvynei įrodė savo darbais.“</p>	Istorija Literatūra	<p>„Lietuvos istorikas. Rašytojas ir švietėjas S. Daukantas savo istoriniuose darbuose perteikė pilietinio lietuvių tautiškumo vertybes: tėvynės gynimo pareigą, rūpinimąsi viešaisiais valstybės reikalais, stiprų ryšį su LDK istorija. Taigi šie žmonės, mūsų šalies vardą kildinę ir kovoję už tėvynės laisvę, mums yra puikus pilietiškos asmenybės pavyzdys.“</p>
2108	<p>„Per pilietinių pagrindų pamokas mokykloje įgyjame daugiau žinių apie teisinę sistemą bei asmens padėtį valstybėje. <...> Per istorijos bei lietuvių literatūros pamokas neretai kalbame apie pilietiškumą.“</p>	Pilietiniai pagrindai Istorija Literatūra	<p>„Skaitydami žymių lietuvių poetų, tokių kaip Maironis, V. Kudirka kūrinius, kurie atskleidžia tėvynės svarbą žmogaus gyvenime, dažnai užsimename apie pilietiškumą bei meilę gimtam kraštui.“</p>
1113	<p>„Besimokant lietuvių literatūros mes išmokstame tautiškumo“</p>	Literatūra	<p>„ <...> iš Vinco Kudirkos „Tautiškos giesmės“. Taip pat ir iš grožinės literatūros – Mikalojaus Husoviano „Giesmė apie stumbrą“.“</p>

2114	<p>„Lietuvių literatūroje žinome ir skaitėme apie daugybę asmenybių, kurios prisidėjo prie Lietuvos ateities, tradicijų ir papročių išsaugojimo.“</p>	Literatūra	<p>„Viena iš tokių asmenybių yra lietuvių poetas, prozininkas, gydytojas Vincas Kudirka. Manau, jog poetą galima vadinti pilietiškos asmenybės pavyzdžiu, tokiu žmogumi į kurį turi lygiuotis šiuolaikinis jaunimas.“</p>
2115	<p>„Daugiausia teises, pareigas bei pilietiškumą nagrinėjame per pilietinių pagrindų pamokas. <...> Neretai per lietuvių kalbos pamokas mokydami apie žymius lietuvių rašytojus bei poetus..“</p>	Pilietišku mo pagrindai, Literatūra	<p>„<...> kaip pvz., Maironis, M. Daukša, V. Kudirka, kuriems tėvynė ir žmonių pilietiškumas buvo didelė vertybė, susimąstome, kad ir mums reikėtų tapti pilietiškesniais.“</p>
2116	<p>„Mokykloje vyresnių klasių mokiniams yra dėstomas pilietiškumo pagrindų dalykas, kurio pamokose moksleiviai sužino savo, kaip Lietuvos Respublikos piliečių, Europos Sąjungos narių teises bei pareigas. Tačiau pilietiškumo samprata netiesiogiai yra perteikiama ir kitų dalykų pamokose. Besimokant lietuvių literatūros, sužinome apie V. Kudirkos aukštiną tautinį apsisprendimą ir pareigą visuomenei; laisvės ir tėvynės meilės lietuvių vertybes M. Husoviano „Giesmėje apie stumbrą“; kova dėl lietuvių kalbos teisių M. Daukšos „Postilėje“. Be abejo, vienas labiausiai motyvuojančių pilietiškumą dalykų yra istorija, kuri įrodo, kad Lietuvių tauta savo pastangomis iškovojo laisvę ir savo nepriklausomą teisių sistemą.“</p>	Pilietišku mo pagrindai, literatūra, istorija	
2118	<p>„Daugelyje mokyklų ar kitų socialinių įstaigų yra mokoma pilietiškumo pagrindų, į kurių programą įeina mokslas apie Lietuvos, kaip teisinės valstybės, politiką, įstatymus ir kiekvieno piliečio teises ir pareigas.“</p>	Pilietišku mo pagrindai	

7 PRIEDAS. Informantų (pedagogų) interviu

Informantas IAB

Amžius: 29

Ugdymo įstaigos statusas: pagrindinė mokykla

Pareigos ugdymo įstaigoje: lietuvių kalbos mokytojas

Pedagogo kvalifikacija: vyresnysis mokytojas

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietiškai asmenybei?
Pilietiškumas yra asmens teisių ir pareigų vienovė ir harmonija gimtosios šalies atžvilgiu. Pilietiška asmenybė turėtų būti pasiruošusi apginti savo šalį nuo okupantu, laikytis visų įstatymų, aktyviai dalyvauti renkant valdžią.
2. Kas yra teisinis švietimas?
Tai asmenų mokymas apie teisės sistemą.
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
Teisinis švietimas menkas. Daugiausia aprėpiama per pilietiškumo pagrindų pamokas, kurios būna tik vyresnėse klasėse.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
Informaciniai stendai, ruošiamasi LR Konstitucijos egzaminui, dalykas „Pilietiškumo pagrindai“, mokytojų pastabos ir komentarai pamokų metu.
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliai ugdymui?
Ivesti būrelį „Teisės pagrindai“. Dėmesys turi būti didžiulis, nes auklėjama jaunoji karta.
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
Analitika, interpretacija, pareiagingumas ir atsakingumas. Pamokų ir popamokinėje veikloje. Diskutuojama, analizuojami literatūros tekstai.
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą?
Žinios apie teises ir pareigas.
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
Daug. Teisinės žinios – teisės ir pareigos – tai tarsi rodyklė, nurodanti ką galima daryti, o ko ne.
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai Jūsų mokykloje?
Teisinis švietimas menkai įgyvendinamas per pamokas. Nuolat vyksta mokyklos prezidento rinkimai, būna mokinių savivaldos diena, yra mokinių taryba, mokyklos taryba, kuriose sprendžiami įvairūs klausimai.
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?
Pilietiškumas ugdomas skiepijant stiprų atsakomybės jausmą per teisės filosofijos, įstatymų išmanymo prizmę. Kiekvienas poelgis turi turėti pasekmes: už gera pagirti, už bloga bausti. Nuobaudos turi būti taikomos mokiniams vienodomis sąlygomis. Labiausiai nuobaudos ir paskatinimai ugdo pilietiškumą, nes žmogus viską patiria „savo kailiu“, o ne teorinėje bekūnėje erdvėje. Reiktų didinti pilietiškumo pagrindų skaičių, mokyti teisės pagrindų, tam skiriant bent 2 val. per savaitę.

Amžius: 28

Ugdymo įstaigos statusas: gimnazija

Pareigos ugdymo įstaigoje: anglų kalbos mokytoja

Pedagogo kvalifikacija: mokytoja

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietiškai asmenybei?
Mano manymu, pilietiškumas yra pilnavertis žmogaus priklausymas valstybei, pareigingas dalyvavimas jos formavimo(si) procese. Pilietiškai asmenybei būdinga neabejingumas visais klausimais, susijusiais su savos valstybės reikalais.
2. Kas yra teisinis švietimas?
Tai asmens supažindinimas su šalies įstatymais.
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
Šiuo metu mokyklose teisinio švietimo beveik nėra. Mokyklose yra švenčiamos valstybinės šventės, bet daugiau iš pareigos. Mokiniam nėra diegiamos vertybės, nėra aiškinama, kodėl tam tikros šventės ir gedulo dienos yra reikšmingos valstybei ir kodėl reikia jas gerbti.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
Manau, kad tai integruojama į kiekvieną dėstomą dalyką.
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliam ugdymui?
Mano nuomone, patogiausiai būtų teisės mokymą integruoti į istorijos dalyką. Galbūt reikėtų padidinti pamokų skaičių. To turėtų pakakti.
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
Žinojimas, atsakomybė, supratimas.
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą?
Jeigu žmogus nežino savo pareigų valstybei, tai teisinis švietimas su tomis piliečio pareigomis supažindina.
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
Pakankamai mažai, nes pilietiškumas didžiąja dalimi ateina iš šeimos, iš šalies istorijos žinojimo, iš meilės savo tėvų žemei, o ne iš įstatymų pažinimo.
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai Jūsų mokykloje?
Mokiniai turi galimybę dalyvauti įvairiuose konkursuose pilietiškumo tematika, dalyvauti susitikimuose su reikalingais žmonėmis (neseniai mūsų gimnazijoje lankėsi buvęs teisingumo ministras R. Šimašius), valstybei ir piliečiams svarbių datų minėjimai.
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?
Viskas prasideda nuo mokytojo, kiek jam pačiam tai rūpi, koks jo požiūris į šalies ateitį, ar jis supranta, kiek daug nuo jo priklauso. Šviesti mokinius šiuo klausimu turėtų tik ypač pilietiški pedagogai. Tokių yra.

Amžius: 56

Ugdymo įstaigos statusas: vidurinė mokykla

Pareigos ugdymo įstaigoje: pavaduotoja ugdymui, istorijos dalyko mokytoja

Pedagogo kvalifikacija: mokytoja metodininkė

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietišškai asmenybei?
Pilietiškumas, tai supratimas, kad esi visuomenės narys atsakingas už savo šeimą, bendruomenę ir dalyvaujantis viešajame gyvenime. Pilietiška asmenybė – žmogus, kuris laikosi įstatymų, laikosi visuomenės moralės normų, žino pilietines teises ir atlieka pilietines pareigas, dalyvauja bendruomenės gyvenime, siekia gyventi švarioje ir sveikoje aplinkoje.
2. Kas yra teisinis švietimas?
Manau, tai supažindinimas su Lietuvos Respublikos Konstitucija; Baudžiamąja, Civilinę ir Administracinę teise; Lietuvos teismų sistema.
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
Šiuo metu mokykloje nėra dėstomi teisės pagrindai. Teisė integruota į pilietiško pamokas 9-10 klasėse.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
Pilietiško pagrindų pamokose, vyksta susitikimai su teisėsaugos pareigūnais.
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliai ugdymui?
Manau, kad mokykloje galėtų būti dėstomi teisės pagrindai 11-12 klasėse kaip pasirenkamasis arba privalomas dalykas..
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
Suvokimą, kad įstatymų laikymasis yra norma, išprusimas, nepakantumas įstatymų pažeidėjams, bendruomeniškumas.
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietišumą?
Valstybė, pilietis, įstatymai yra neatsiejami dalykai.
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
Manau, teisinis išprusimas visuomenę padarytų žymiai pilietiškesne.
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiško raiškai Jūsų mokykloje?
Šiuo metu mokykla pagal galimybes suteikia teisinį švietimą pilietiško ir istorijos pamokose, susitikimuose su teisėsaugos darbuotojais, mokiniai dalyvauja Konstitucijos egzamine, įsijungia į Antikorupcinės dienos paminėjimą. Pilietiškumui ugdyti rengiamos Vasario 16-osios, Kovo 11–sios šventės, Sausio 13-osios akcija, akcija „Darom“, išvykos į Lietuvos Respublikos Seimą ir Prezidentūrą, dalyvaujame įvairiuose renginiuose Minaičių muziejuje, mokiniai dalyvauja mokyklos mokinių savivaldos ir moksleivių parlamento rinkimuose, mokyklos atstovai lanko pilietiško mokyklą „Ateitis“ Radviliškyje, aktyviai dalyvaujame seniūnijos ir rajono renginiuose.
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietišumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?
Manau, kad norint išplėtoti teisinį švietimą ugdomajame procese turi būti numatytos valandos ir finansavimas. Teisę dėstyti pasirengęs pedagogas.

Amžius: 29

Ugdymo įstaigos statusas: vidurinė mokykla

Pareigos ugdymo įstaigoje: lietuvių kalbos mokytoja

Pedagogo kvalifikacija: vyresnioji mokytoja

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietiškai asmenybei?
Manau, visada aktualus klausimas, kaip mes suvokiame pamatinės buvimo valstybėje sąvokas. Man pilietiškumas – tai visų pirma, ko gero, aktyvumas, atsiliepimas į tai, kas vyksta arba nevyksta valstybėje, tavo artimoje visuomeninėje aplinkoje. Pilietiška asmenybė, manau, yra veikli asmenybė, jai būdingas neabejingumas, visuomeniškumas, veiklumas, nuomonės turėjimas ir gebėjimas ją apginti, gebėjimas keisti savo artimiausią aplinką.
2. Kas yra teisinis švietimas?
Manau, tai toks švietimas, kuris suteikia pagrindinių teisinių žinių, pilietis turi žinoti savo teises ir pareigas.
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
Opus klausimas. Manau, kad šiuo metu Lietuvos mokyklose apskritai nėra gero teisinio švietimo, galbūt yra organizuojamos pavienės projektinės pamokos, tačiau tai nėra sistema, todėl mokinys neretai išeina iš mokyklos neturėdamas pagrindų. Mes turime pilietiškumo pamokas, ten mokinys sužino įvairių teorijų, valdymo formų apibrėžčių, bet man teisinis švietimas atrodo kur kas praktiškesnis dalykas, toks, kurį mokinys galėtų realiai panaudoti išėjęs iš mokyklos. Jeigu mokyklos turėtų sistemingą teisinį švietimą, matytume veiklesnį ir drąsesnį jaunimą.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
Manau, kad tai yra pilietiškumo pamokos. Ir atskiros pamokos-projektai, kai kviečiamės konkrečius asmenis, kad jie pravestų pamoką viena ar kita tema.
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliai ugdymui?
Sunku pasakyti, kaip tai galėtų vykti... Visų pirma, tai galėtų būti sistemingas mokymas ir praktinė veikla, galbūt galima rengti įvairius mokymo modulius, rengti būrelius, kur mokiniai gautų vaidmenis, temas, ir pagal jas kuo geriausiai galėtų pritaikyti teoriją.. Labai svarbu, kad teisinis švietimas nebūtų tik teorija, kad vaikas kuo daugiau įgytų praktikos.
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
Sąžiningumas, atsakomybė, kruopštumas, savimone ir savigarba, manau, kad toks švietimas padeda įsisąmoninti save patį, save visuomenėje. Tokios pamokos padėtų ir per kitas pamokas.
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą?
Pilietiškumas nėra bet koks krustelėjimas ir nuomonės išsakymas. Manau, kad teisinius pagrindus turinti asmenybė kur kas konstruktyviau reiškia savo mintis, toks pilietiškumas kur kas naudingesnis ir turi daugiau potencialo, teisiniu švietimu pagrįstas pilietiškumas tampa atsakingas ir sąmoningas.
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
Manau, kad daug. Tai priemonė pilietiškumui augti ir reikštis. Jeigu aš neturiu kirvio, bet noriu namo iš medienos, galiu ilgai galvoti, kaip čia pasistačius tą namą be kirvio.. bet jei turiu kirvį – žinau, ką daryti, tad teisinis švietimas, manau, paskatina pilietiškumą.
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai Jūsų mokykloje?
Rengiami eilėraščių konkursai, koncertai Vasario 16-osios, Kovo 11-osios progomis, organizuojama mokinių savivalda, dalyvaujama projektuose.
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?
Visų pirma susieti šias dvi disciplinas, be to, mokiniai turėtų pamatyti, kaip teisė veikia realiai ,ką jie gali pakeisti patys.

Amžius: 52

Ugdymo įstaigos statusas: progimnazija

Pareigos ugdymo įstaigoje: matematikos dalyko mokytoja

Pedagogo kvalifikacija: vyresnioji mokytoja

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietiškai asmenybei?
Pilietiškumas man asocijuojasi su politiniu raštingumu ir patriotiškumu. Pilietiška asmenybė turėtų aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, išmanyti demokratijos veikimo principus.
2. Kas yra teisinis švietimas?
Teisinis švietimas – domėjimasis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, teisės normų išmanymas.
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
Neigiamai, nes tokio dalyko (pamokos) nėra, mažai kas tuo domisi savarankiškai.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
Nelabai konkrečiai žinau, bet gal tik klasės valandėlėse ar per istorijos pamokas...
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliai ugdymui?
Mano nuomone, bent organizuoti kokį būrelį, diskusijų klubą ar panašiai.
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
Būtų ugdomos šios savybės: socialinė ir moralinė atsakomybė, pilietiškumas.
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą?
Man atrodo, kad šiuos žodžius reikia suprasti sinonimiškai. Bet šiaip gal įstatymų žinojimas.
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
Labai daug turi įtakos: be teisinio švietimo sunku įsivaizduoti pilietiškumą.
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai Jūsų mokykloje?
Nedidelės, nes mokykloje mokosi paaugliai, o jie ta tema nelabai domisi. Rengiami valstybinių švenčių minėjimai, organizuojamos ekskursijos į Seimą, Prezidentūrą.
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?
Kad kiekvienas mokytojas išmanytų teisinį švietimą, būtų pilietiškas ir savo pavyzdžiu skatintų bendruomenės narius domėtis, šviestis šia tema. Siūlyčiau organizuoti paskaitas, būrelius, susitikimus su tos srities specialistais.

Amžius:49

Ugdymo įstaigos statusas: gimnazija

Pareigos ugdymo įstaigoje: pavaduotoja neformaliai ugdymui, lietuvių kalbos mokytoja

Pedagogo kvalifikacija: mokytoja metodininkė

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietiškai asmenybei?
Manau, tai įsipareigojimas šaliai, tautai, bendruomenei. Pilietiška asmenybė neturėtų būti abejinga tam, kas vyksta aplink.
2. Kas yra teisinis švietimas?
Tai tam tikrų teisės dalykų dėstymas mokykloje, aukštosiose mokyklose.
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
Teisinis švietimas mokykloje vykdomas per pilietiškumo, istorijos pamokas, klasės valandėles daugiau teoriškai, pasigendama praktinio situacijų nagrinėjimo, mokomųjų filmų ar pan.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
Per pilietiškumo pagrindų pamokas, per klasės valandėles vykdoma patyčių prevencija, organizuojama diena be patyčių, tolerancijos diena, aukštesnių klasių mokiniai vyksta stebėti teismo proceso, vyksta susitikimai su policininkais, kurie prieš Kalėdas supažindina su naudojimosi fejerverkais taisyklėmis.
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliai ugdymui?
Kaip minėjau, teisės mokymas daugiau vyksta formaliojo ugdymo procese, vadinasi, aukštesnių klasių mokiniams, o žemesnių klasių mokiniams – per klasės valandėles. Taigi pastariesiems galėtų būti organizuojamas neformalusis ugdymas– įvairūs būreliai, paskaitos, užsiėmimai.
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
Skatinama gerbti žmogaus teises, ugdoma teisinė sąmonė, tolerancija, atsakomybės jausmas, dorovinė sąmonė, visuomeninių vertybių samprata. Mokiniam labai svarbu išmokyti paminti savo egoizmą – suvokti, kad ne tik jie, bet ir kiti turi teises.
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą?
Žmogaus teisių supratimas ir žinojimas yra atsakingo, tai yra pilietiško, žmogaus požymis.
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
Daug. Siekiant, kad žmogaus teisių žinojimas taptų kiekvieno žmogaus vertybe bei elgesio norma, išmokoma atpažinti teisės pažeidimus ir netoleruoti jų, ugdytis aktyvią pilietišką poziciją.
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai Jūsų mokykloje?
Palankios, klasių auklėtojai aktyvūs, organizuoja įvairias veiklas, domisi mokyklą pasiekiančiais su teisiniu švietimu susijusiais skelbimais ir pan. Mokyklos administracija padeda organizuoti įvairias akcijas, išvykas, susitikimus.
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?
Teisinis švietimas turėtų suformuoti tokias mokinių nuostatas - pagarbą kitų žmonių teisėms, nepakantumą žmogaus teisių pažeidimams, tolerantiškų pažiūrų ugdymą, užuojautą tiems, kas neturi teisių. Teisinį švietimą turėtų vykdyti specialistai - mokykloje apsilenkę policininkai, teisininkai vestų seminarus, skaitytų paskaitas. Pernelyg daug užkraunama ant pečių mokytojams.

Amžius: 50

Ugdymo įstaigos statusas: pagrindinė mokykla

Pareigos ugdymo įstaigoje: pavaduotoja ugdymui, dailės dalyko mokytoja

Pedagogo kvalifikacija: mokytoja metodininkė

1. Kas, Jūsų nuomone, yra pilietiškumas, kas turėtų būti būdinga pilietiškai asmenybei?
Pilietiškumas – tai gyvenimo būdas bei asmens tapatybės jausmas. Pilietiškai asmenybei būdinga veikla savo šalies labui, net jeigu tai yra paprastas „žemiškas“ darbas, atliekamas padoriai ir sąžiningai.
2. Kas yra teisinis švietimas?
Teisinis švietimas tai mokymas apie piliečio (mokykloje - vaiko) teises ir pareigas, o taip pat mokymas apie Konstituciją ir teisės pagrindus.
3. Kaip Jūs vertinate dabartinę teisinio švietimo situaciją mokyklose? Pagrįskite savo nuomonę.
Teisinis švietimas vyksta per pilietiškumo pagrindų pamokas, t.y. tik vyresnėse klasėse. Tai nėra blogai, nes mokymo turinys atitinka mokinių amžių. Bet, ką mokiniai žinos ir kiek informacijos įsisavins - priklauso nuo mokytojo meistriškumo pateikti medžiagą ir sudominti mokinius dalyku bei nuo mokinių išprusimo ir erudicijos.
4. Kokiomis formomis Jūsų mokykloje yra įgyvendinamas teisinis ugdymas?
Mokykloje yra mokoma pilietiškumo pagrindų, tiesa, tik po 1 val. 9 ir 10 klasėse. Žinoma, klasių auklėtojų darbas su klase. Taip pat teisinis švietimas neformaliai įgyvendinamas Mokinių taryboje. Minime LR Konstitucijos dieną: minėjimas, egzaminas, pokalbiai klasės valandėlėse, stendai. Dalyvaujame pilietinėse akcijose, taip pat ir konkursuose pilietine tematika. Organizuojami Mokyklos prezidento rinkimai (mokinių rinkimai), mokinių savivaldos diena.
5. Kaip reikėtų organizuoti teisės mokymą mokykloje? Koks dėmesys turėtų būti teikiamas formaliam ir neformaliai ugdymui?
Teisinio mokymo sistemą jau išvardijau atsakydama į ketvirtą klausimą, tai, manau, pilnai patenkina pilietiškumo pagrindų mokymo organizavimą mokykloje: čia įeina formalus ir neformalus mokinių ugdymas“. „Daugiau“ – ne reiškia „Geriau“, svarbu „Kaip?“, „Ar tikslinga?“. Mokykloje nėra vietos monotonijai ir jeigu tas pats renginys (pvz. Konstitucijos egzaminas arba ta pati akcija) kartojasi kasmet, tai praranda savo vertę, tampa bereikšme. Labai svarbu nepersistengti ir neperkrauti mokinių informacija, mokėti atrinkti kas aktualu mokyklai šiai dienai (ir turėti galimybę tai padaryti).
6. Kokios, Jūsų nuomone, mokinių savybės yra ugdomos teisinio ugdymo užsiėmimų metu?
Atsakingumas, dorumas, savarankiškumas, patriotiškumas ir kitos savybės, kurios padės vaikui ateityje prisitaikyti nuolat kintančioje visuomenėje, gebėti naudotis savo teisėmis ir laisvėmis, formuoti pozityvų požiūrį į valstybę, kelti pasitikėjimą valdžios bei teisinėmis institucijomis bei norėtų tiesiogiai prisidėti prie bendruomenės gyvenimo kūrimo.
7. Kas sieja teisinį švietimą ir pilietiškumą?
Teisinį švietimą ir pilietiškumą sieja informacija ir informacijos suvokimo filosofija: įsisąmoninimas, kad pilietiškumas yra ne tik teisinė ar politinė, bet ir visą apimanti, sąvoka.
8. Kiek, Jūsų nuomone, teisinis švietimas turi įtakos pilietiškumui?
Be tyrimų sunku teigti „kiek“. Apie 50 %, nes „pilietiškumo pagrindai“ – pirmiausiai, kaip ir visa kita, ugdomi šeimoje.
9. Kokios galimybės teisinio švietimo ir pilietiškumo raiškai Jūsų mokykloje?
Geros galimybės, mokyklos bendruomenė noriai dalyvauja renginiuose, projektinėje veikloje. Žinoma, vis dar siekiama, kad kiekvienas mokyklos bendruomenės narys (bent jau dauguma) norėtų dalyvauti ir dalyvautų sprendžiant visai mokyklos bendruomenei rūpimus klausimus.
10. Ką reikia padaryti mokykloje, kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą? Kokie Jūsų pasiūlymai?
Be abejo, teisinį švietimą mokykloje ugdo mokytojas. Ar gali mokytojas, kurio Valstybė negerbia, skiepyti pilietiškumo jausmą? Kokia yra jo paties pilietiškumo samprata? Ar gali „vakarykštis“ mokytojas mokyti šiuolaikinius mokinius, kaip gyventi ateityje? Kad teisinis švietimas ugdytų pilietiškumą mokykloje daroma pakankamai. Visada verta tobulinti šios veiklos kokybę. Bet valstybės pagrindas – žmogus ir šeima. Kol Šeimai, kaip socialinei institucijai nebus skiriama pakankamai dėmesio ir nepriimta veiklių sprendimų, teisinis švietimas mokykloje pilnaverčių nebus, nepriklausomai nuo to, kas daroma šia linkme mokykloje.